॥ ॐ अर्हं नमः ॥

॥ શ્રીમાન્ વિજયકમલસૂરીશ્વરગુરૂભ્યો નમઃ ॥

ભાવના—ભૂષણ.

લેખક

મુનિ મહારાજ શ્રીવિનયવિજયજી.

(જામનગરવાળા)

પ્રકાશક

ઝવેરી શાન્તિદાસ ખેતશી—(જામનગરવાળા)

સંવત ૧૯૭૯ — સને ૧૯૨૩

આવૃત્તિ બીજી — પ્રત ૫૦૦

આ પુસ્તક "શ્રી જૈન ભાસ્કરોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં"

મેનેજર ઘીલાજી હીરાલાલ

છાપ્યુ—જામનગર

પ્રસ્તાવના.

આ ભાવના ભૂષણ નામના લઘુ પુસ્તકમાં અમૂલ્ય એવી બાર ભાવના વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે, અને તે આપની સમક્ષ રજુ કરતાં મને ઘણો હર્ષ થાય છે, મનુષ્ય જેવું અમૂલ્ય જીવન પામી પોતાના આત્માને જે કર્મોનો લેપ સચોટ લાગેલો છે, તેને જડમૂળમાંથી ઉખેડી નાખવાને અર્થાત્ તેનો સદંતર નાશ કરવાને આ બાર ભાવનાના સ્વરૂપનું ચિંતવન કરવું, અને તેથી અનંત દુઃખે કરીને વ્યાપ્ત સંસારી જીવોને, આ ભાવનાજ ઉત્તમ આધાર ભૂત છે. વળી દુઃખરૂપ અગ્નિએ કરી સંસાર વિટંબનાથી તપીરહેલા, અને તેથી મોક્ષરૂપ કલ્પવૃક્ષની શીતલછાયાનો આશ્રય કરવાની ઇચ્છા રાખનારા મુમુક્ષુ જનોને આંતર અને બાહિર સાધન સંપાદન કરવાનું, આ ભાવનાભૂષણ નામનું પુસ્તક છે. પણ મનમાં અશુદ્ધિ, મલિનતા વધારે હોય, ત્યાંસુધી વસ્તુતત્વનું ખરૂં સ્વરૂપ બરોબર સમજવામાં આવતું નથી.

મનની મલીનતા ઓછી થતી જાય છે, તેમ તેમ ભાવનાનું સ્વરૂપ મમજાય છે, આત્મા જે ભાવને ભાવે તે ભાવના **आत्मना भावयतीति भावना.** અનેક ભવ્ય આત્માઓ, આ ભાવનાનું ચિંતવન કરીને, આ સંસાર, દેહ, અને ભોગથી વિરક્ત થયા છે. આ સંસારમાં ફરી જન્મ ન લેવો પડે, તેને માટે યત્ન કરવો, ભવ્યજીવોયે તેમાં તલ્લીન થવું એજ હિતકારી છે. પોતાના આત્માની સર્વોપરિ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા શક્તિમાન થઇ શકે છે, પોતાના આત્માનું કલ્યાણ ઇચ્છનારાઓએ શુદ્ધ હૃદયથી હમેશાં પ્રયત્નશીલ થવું જોઇએ.

વૈરાગ્યની અને આત્મહિતૈષી વિષયોની સુદૃઢતા થવા માટે બાર ભાવનાઓ તત્વજ્ઞાનીઓએ કહેલી છે. આ ભાવનાભૂષણ નામનું પુસ્તક, ભાવનાઓથી ભરપૂર છે, તે વિવેક દૃષ્ટિવાળાઓને વૈરાગ્ય ઉપશમ અને નીતિનો ઉંચા પ્રકારનો બોધ આપી પરીણામે આત્મબોધ પ્રગટાવી પરમ શાંતિને પમાડનાર છે. આ બીજી આવૃત્તિમાં ઘણો સુધારો વધારો કરી ગ્રંથ સુશોભિત કરવામાં આવ્યો છે.

આ પુસ્તકનું તમામ ખરચ જામનગરવાળા ઝવેરી શાન્તિદાશ ખેતશી એ આપેલ છે, તે તેઓએ પોતાના આત્માનુ સાર્થક કર્યું છે, અને તે અનુમોદનીય છે. કારણ કે—" **सतां विभूतिः परोपकाराय भवति** "

વાચક ભવ્ય જનોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે, ભૂલોમાટે શુદ્ધિપત્ર આપવામાં આવેલ છે, છતાં છાપાકામને લઇ અથવા દૃષ્ટિદોષ કે પ્રમાદને લઇને, કોઇ જાતના સ્ખલના થઇ હોય તો તે અમે મિથ્યાદુષ્કૃત પૂર્વક ક્ષમા યાચીયે છીએ.

લેખક—મુની શ્રી વિનયવિજયજી.

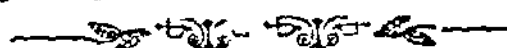
આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયકમલસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્ય

મુનિ મહારાજ શ્રીવિનયવિજયજી મહારાજ

(જામનગરવાળા)

વિષયાનુક્રમણિકા.

વિષય	પૃષ્ઠ
મંગલાચરણ	૧—૩
૧ અનિત્ય ભાવના	૩—૧૭
૨ અશરણ ભાવના	૧૮—૩૦
૩ સંસાર ભાવના	૩૧—૩૮
૪ એકત્વ ભાવના	૩૯—૪૬
૫ અન્યત્વ ભાવના	૪૭—૫૧
૬ અશુચિ ભાવના	૫૨—૬૦
૭ આશ્રવ ભાવના	૬૧—૬૮
૮ સંવર ભાવના	૬૯—૭૬
૯ નિર્જરા ભાવના	૭૭—૮૫
૧૦ લોકસ્વરૂપ ભાવના	૮૬—૮૯
૧૧ બોધિદુર્લભ ભાવના	૯૦—૧૦૩
૧૨ ધર્મદુર્લભ ભાવના	૧૦૪—૧૦૮
આત્મ ભાવના	૧૦૯—૧૨૧
સિદ્ધની સઝાય	૧૨૧—૧૨૨
આત્મ ભાવના	૧૨૨—૧૩૩
દુહા	૧૨૪—૧૨૯
આત્મ ભાવના	૧૨૯—૧૩૦
ઉપદેશ	૧૩૧—૧૩૬
આત્મ ભાવના	૧૩૭—૧૪૩
શુભ ભૂયાત્	૧૪૩—૧૪૪
મહાવીર સ્તુતિ	૧૪૫—૧૪૬
ઉવસગ્ગહર સ્તોત્ર	૧૪૬—૧૪૭
શ્રી રત્નાકર પચ્ચીશીનું રહસ્ય ..	૧૪૯—૧૫૨
અર્હત પ્રભુની સ્તુતી	૧૫૨—૧૬૦

सर्वारीष्टप्रणाशाय । सर्वाभिष्टार्थदायिने ॥
सर्वलब्धिनिधानाय । गौतमस्वामिने नमः ॥ १ ॥ ६

પુંડરીક ગોયમ પમુહ, ગણધર ગુણ સંપન્ન;
પ્રહ ઉઠી નિત્ય પ્રણમીયે, ચઉદહસેં બાવન. १ ७

ब्राह्मी चंदनबालिका भगवती राजीमती द्रौपदी ।
कौशल्या च मृगावती च सुलसा सीता सुभद्रा शिवा॥
कुंती शीलवती नलस्य दयिता चूला प्रभावत्यपि।
पद्मावत्यपि सुंदरी दिनमुखे कुर्वंतु वो मंगलं ॥ १ ॥ ८

ॐकारं बिन्दुसंयुक्तं, नित्यं ध्यायंति योगिनः ।
कामदं मोक्षदं चैव; ॐकाराय नमो नमः ॥ १ ॥ ९

સર્વ ઇચ્છાઓને પૂર્ણ કરનારા અને મોક્ષને આપનાર એવા બિંદુસહિત જે ઓંકારનું યોગિપુરૂષો હમેશાં ધ્યાન કરે છે, તે ઓંકારશબ્દને હું નમસ્કાર કરૂં છું. ૧

भावनास्तुतिः ।

यस्याशयं श्रुतकृतातिशयं विवेक—
पीयूषवर्षरमणीयतरं श्रयंते ।
सद्भावनाः सुरलता न हि तस्य दूरे,
लोकोत्तरप्रशमसौख्यफलप्रसूतिः ॥ २ ॥ १०

અતિશય શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી પ્રાપ્ત કરેલ વિવેકરૂપી અમૃતની વૃષ્ટિવડે અત્યંત રમણીય બનેલા જે પુરૂષના હૃદયમાં ઉત્તમ

ભાવનાઓ પ્રગટે છે, તે પુરૂષને અલૌકિક એવા શાંતિસુખરૂપી ફળને આપનારી કલ્પલતા દૂર રહેલી નથી, અર્થાત્ સુલભ છે ૨

द्वादश भावनाओ ।

अनित्यतामशरणं, भवमेकत्वमन्यताम् ।
अशौचमाश्रवं चात्मन्, संवरं परिभावय ॥ १ ॥ ११
कर्मणो निर्जरां धर्म-सूक्ततां लोकपद्धतिम् ।
बोधिदुर्लभतामेता, भावयन् मुच्यते भवात् ॥२॥ १२

હે આત્મન્! ૧ અનિત્ય, ૨ અશરણ, ૩ સંસાર, ૪ એકત્વ, ૫ અન્યત્વ, ૬ અશુચિ, ૭ આશ્રવ, ૮ સંવર, ૯ નિર્જરા, ૧૦ ધર્મ, ૧૧ લોક અને ૧૨ બોધિદુર્લભ એ બાર ભાવનાઓનું તું ચિંતન કર? કે જેથી તું આ સંસારમાંથી મુક્ત થઇ જઈશ ૧-૨

१ अनित्यभावना.

આ સંસારના બંધનકારક પદાર્થો અને આડંબરી દેખાવો તરફ ઉપેક્ષાને ઉત્પન્ન કરાવનારી, સર્વ પ્રકારના સાંસારિક ભાવોની અસ્થિરતાને સિદ્ધ કરનારી અને આત્માના ઉન્નત માર્ગને દર્શાવનારી જે ભાવના તે પહેલી અનિત્યભાવના કહેવાય છે આ ભાવના પ્રાપ્ત થવાથી જીવનનો પ્રવાહ ઉચ્ચ માર્ગે વહન કરે છે તે માંથી માનવ હૃદયમાં અખંડ પ્રેમધર્મ પ્રગટી નીકળે છે જ્ઞાનમાર્ગનો પ્રકાશ દૃષ્ટિ આગળ ખડો થાય છે, સર્વ પ્રાણીની કિંવા સમસ્ત સૃષ્ટિની સમાનતા અને એકતા વિષયક ભાવનાના બીજ આરોપાય છે જીવનને સમાધાન તથા નિર્ભયતામાં રાખવા માટે અનિત્ય ભાવના વિશેષ ઉપયોગી છે તે ભાવનાની જાગૃતિ થવાથી મનુષ્ય મોહના મહાસાગરમાં ડુબતો નથી, બાહ્ય અને આંતર બંધનોમાં બંધાતો નથી, અને તૃષ્ણાની તાણ કરનારી વેગવતી સરિતામાં તણાતો નથી

તે આ વિશ્વને એક ગંધર્વ નગર જેવું માને છે, પ્રકૃતિના સ્વરૂપને વિકૃતિરૂપ ગણે છે અને સર્વ દૃશ્ય થતી રચનાને અદૃશ્ય રૂપે જુવે છે.

આ ભાવના પ્રગટ કરવામાટે સર્વ આગમો ઉચ્ચ સ્વરે ઉદ્‌ઘોષણા કરે છે કે, "માનવજન્મ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્માના ઉત્સંગમાં રહીને એવાજ વિચારો કરવાના છે કે, જે વિચારોની શ્રેણીથી ચેતન અલૌકિક ઉચ્ચતા અને ઉદારતા પ્રાપ્ત કરી શકે" આ સંસારના બાહ્ય અને સ્થૂલ પદાર્થો તેને આકર્ષી શકે નહીં અને તેની જ્ઞાનેંદ્રિયોની આગળ મોહનું ગાઢ અંધકાર આવી શકે નહીં અનિત્ય અને અસ્થિર પદાર્થો તરફ નિત્યતા અને સ્થિરતાની બુદ્ધિ ન થવા માટે શાસ્ત્રકાર નીચે પ્રમાણે લખે છે.—

यत्प्रातस्तन्न मध्याह्ने । यन्मध्याह्ने न तन्निशि ॥
निरीक्ष्यते भवेऽस्मिन् हा । पदार्थानामनित्यता ॥१॥
१३

જે દેખાવ પ્રાતઃકાલે રમણીય લાગતો હોય અથવા જે પદાર્થ અતિ મનોહર ભાસતો હોય તે મધ્યાન્હકાલે તેથી વિપરીત દેખાય છે અથવા તે તદ્દન હોતો નથી. અને જે મધ્યાન્હ કાલે સુંદર દેખાતો હોય તે રાત્રે હતો નહતો થઇ જાય છે. એવી રીતે આ સંસારમાં પદાર્થોની અનિત્યતા ક્ષણે ક્ષણે જોવામાં આવે છે.

હે ચેતન! તારા આસ્તિક હૃદયમાં વિચાર કરીશ તો તને બીજી પણ ખાત્રી થશે કે જેવી રીતે આ સંસારના સર્વ પદાર્થોની અનિત્યતા છે તેવી રીતે આ સંસારના સુખની પણ અનિત્યતા છે. એટલુંજ નહિં, તે સુખની સાથે દુઃખ પણ ઉભુંજ છે. તે એટલે સુધી કે, પરિણામે સુખના કરતાં દુઃખ વધી પડશે. તેને માટે શાસ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું છે.—

यज्जन्मनि सुखं मूढ । यच्च दुःखं पुरः स्थितम् ॥
तयोर्दुःखमनन्तं स्यात्, तुलायां कल्प्यमानयोः ॥१॥
२४

હે મૂઢ ચેતન! આ સંસારમાં તારી સન્મુખ જે કાંઇ સુખ અથવા દુઃખ દેખાય છે તે બન્નેને જ્ઞાનરૂપી ત્રાજવામાં મુકીને તોળી જો તો તને સુખથી દુઃખ અનંતગણું માલુમ પડશે અર્થાત્ સુખના કરતાં દુઃખ વધી પડશે

હે આત્મા, તારે વિચારવું જોઇએ કે, મનુષ્ય માત્ર સુખ ભોગવવાનું સ્થાન શરીરને માને છે આ સંસારના સર્વ સુખો શરીર વડે મનાય છે સર્વ પ્રાણી શરીરના રક્ષણને માટે સદા યત્ન કરતા દેખાય છે પણ તે શરીરની અનિત્યતા કેવી છે તેનો તારે વિચાર કરવો જોઇએ જ્યારે તે શરીર અનિત્ય છે, તો પછી બીજા સુખોની નકામી ઇચ્છા શા માટે રાખવી જોઇએ? તે શરીરની અનિત્યતાને માટે નીચે પ્રમાણે લખેલું છે—

शरीरं देहिना सर्व-पुरुपार्थनिवन्धनम् ॥
प्रचण्डपवनोध्धूत-घनाघनविनश्वरम् ॥ १ ॥ ૧૫

જેમ આકાશમાં સારીરીતે છવાએલો મેઘ પ્રચંડ પવનના ઝપાટાથી જોતજોતામાં વિખરાઇ જાય છે, તેમ પુરૂષાર્થના સાધનરૂપ જે આ શરીર છે, તે પણ જોતજોતામાં કાલરૂપી પ્રચંડ પવનનો ઝપાટો લાગતા વિખરાઇ જાય છે

હે ચેતન, જેવી રીતે તારૂં શરીર અનિત્ય છે તેવી રીતે પુત્ર, સ્ત્રી ધન અને બાંધવો પણ અનિત્ય છે, તેથી તારે તેમના રક્ષણને માટે વૃથા ખેદ કરવો ન જોઇએ કેટલાએક સંસારી ગૃહસ્થો પુત્ર, સ્ત્રી અને બીજા સગાઓને માટે અનેક જાતના પાપકર્મો આચરે છે—કાળા ધોળા કરેછે, તેના કડુ ફલો તે ગૃહપતિને એકલાને ભોગવવા પડે છે અરે ચેતન! તારે હૃદયમાં વિચારવું જોઇએ કે જેમને માટે તું અનેક કુકર્મો કરે છે, તેઓ તને પરલોકમાં સહાય આપનારા નથી તેથી તારે તે પોષ્ય વર્ગનું પોષણ નીતિમાર્ગે ચાલીને કરવું જોઇએ વળી તે પુત્ર, સ્ત્રી, ધન અને સગાઓ છેવટે તારા રહેવાના નથી તેઓ પણ સર્વથા અનિત્ય છે તેને માટે શાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે તે તારા હૃદયમાં સદા સંભારી રાખજે

अवश्यं यान्ति यास्यंति । पुत्रस्त्रीधनबान्धवाः ॥
शरीराणि तदैतेषां । कृते किं खिद्यते वृथा ॥ २ ॥

પુત્ર, સ્ત્રી, ધન, બાંધવ અને શરીર અવશ્ય ચાલ્યા જાય છે અને જેવટે ચાલ્યા જવાના છે, અર્થાત્ તેઓનો કર્માનુસાર વિયોગ થવાનો છે તો હે ચેતન! તું તેમને માટે વૃથા ખેદ શા માટે કરે છે?

હે ચેતન! વળી તે અનિત્યતા કોના જેવી છે તેને માટે શાસ્ત્રકારે નીચેનું રસિક પદ્ય કહેલું છે—

गगननगरकल्पं संगमं वल्लभानां ।
जलदपटलतुल्यं यौवनं वा धनं वा ॥
स्वजनसुतशरीरादीनि विद्युच्चलानि ।
क्षणिकमिति समस्तं विद्धि संसारवृत्तम् ॥ १ ॥

હે ચેતન! સ્ત્રી વગેરે પ્રિયજનોનો સંગમ આકાશના નગરના જેવો છે. જેમ આકાશમાં થયેલી વાદળની નગર-રચના ટકી રહેતી નથી, તેમ સ્ત્રી વગેરેના સમાગમનું સુખ ટકી રહેતું નથી. યૌવનવય અને દ્રવ્ય વાદલાના સમુહ જેવું ચલાયમાન છે. જેમ વાદળાં ચડી આવે છે અને પાછા તરત વીખરાઇ જાય છે તેમ યૌવનવય અને દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થઇને તરત નાશ પામી જાય છે. અને સગા, પુત્રો અને શરીર વગેરે વિજળીની જેમ ચપળ છે, આ પ્રમાણે આ સંસારનો સમસ્ત બનાવ ક્ષણિક છે, એમ સમજી તું આત્માની ઉન્નતિને સાધનારી અનિત્ય ભાવના સદા ભાવજે.

હે ચેતન, એ અનિત્ય ભાવના ભાવતાં પ્રથમ તું તારા હૃદયને આ પ્રમાણે પ્રતિબોધ આપજે "હે હૃદય, તું આ સંસારના પદાર્થો તરફ તારો આવેશ દર્શાવીશ નહિં. તે સર્વ પદાર્થો પરિણામે અનિત્ય છે. વિનાશશીલ છે અને નિરર્થક છે. સંસારના જે પદાર્થો તને આકર્ષે છે. તે પદાર્થો તારા આત્માના નથી તેમ તારો ઉદ્ધાર કરનારા

પણ નથી આખરે તેઓ ઇન્દ્રજાળના જેના ક્ષણસ્થાયી છે તેની અનિત્યતા તારી આગળ સાબીત કરવાની કાંઇ જરૂર નથી તે તું આ સંસારમાં પ્રત્યક્ષ જોઇ શકે છે પ્રેમવતી પ્રિયાવાલો પુરૂષ ક્ષણમાં વિધુર થઇ જાય છે, અખૂટ ધનવાનો ક્ષણમાં નિર્ધન બની જાય છે, પ્રવીણ અને પરાક્રમી પુત્રોવાલો ઘડીકમાં વંધ્ય થઇ જાય છે અને સ્વજનોના પરિવારથી વીંટાએલો માણસ થોડીવારમાં એકાકી બની જાય છે હે હૃદય, તે વાત તારા લક્ષમાં રાખજે

આ સંસારમાં મનુષ્યની જીવન યાત્રામાં કેવા કેવા વિચિત્ર પ્રસંગો આવે છે અત્યોદયનું પ્રચંડ ચક્ર વેગથી ફર્યા કરેછે, અને તેના વેગને પ્રત્યેક મનુષ્ય અનુભવે છે, છતાં પણ તે ભ્રમણામાં પડીને ભુલી જાય છે જનસમાજનો મોટો ભાગ વિવિધ જાતની લાલસામાંજ આમરણાંત રમી રહેલો હોય છે અને તેના વ્યાપારમાંજ તે અમૂલ્ય માનવ-જન્મ ગુમાવી બેસે છે તે લાલસાઓ પૂર્ણ થતી નથી અને તે કદી કોઇ પૂર્ણ થાય તો તે વિદ્યુતની જેમ ચપળ થઇ જાય છે. કેટલાક તો તે લાલસામાંજ પોતાનું જીવન વૃથા ખોઇ બેસે છે આથી અનિત્ય ભાવનાની પ્રભા જો હૃદયપટ ઉપર પડી હોય તો તે મનુષ્ય આ સંસારના અનિત્ય સ્વરૂપને સારી રીતે સમજી શકે છે ત્યારે તેના હૃદયને નીચેના પદ્યો હૃદયગમ લાગે છે—

कल्लोलचपला लक्ष्मी । सङ्गमा स्वप्नसन्निभा. ॥
वात्याव्यतिकरोत्क्षिप्त-तूलतुल्य च यौवनम् ॥ १ ॥
भोगा भुजङ्गभोगाभा. । सद्य प्राणापहारिण. ॥
सेव्यमानाः प्रजायन्ते । संसारे त्रिदशैरपि ॥ २ ॥

લક્ષ્મી સમુદ્રના કલ્લોલના જેવી ચપળ છે કુટુબ આદિ પ્રિય જનના સમાગમો સ્વપ્નાના જેવા ખોટા છે યુવાવસ્થા પવનના ઝપાટાથી ઉડેલા આકડાના રૂના જેવી છે, અને વિષમ ભોગો સર્પની ફેણના જેવા વિષમ છે જો દેવતાઓ તેમને સેવે તો તેમને પણ તે પ્રાણાપહારી થાય છે ૧-૨

આ ઉપરથી પ્રત્યેક ક્લેશ, પ્રત્યેક વ્યાધિ, પ્રત્યેક ઉપાધિ અને પ્રત્યેક આપત્તિ—એ સર્વમાંથી પોતાના વેગને અધિકાધિક સબળ કરવાના સાધન પ્રાપ્ત કરી આત્મભાવનાનો વિસ્તાર કરનારા ભવ્ય આત્માઓ તે અનિત્યતાનું સ્વરૂપ ઓળખી વિરાગને સુદૃઢ કરવાને અધ્યાત્મમાર્ગે પ્રવૃત્તિ કરવા તત્પર થાય છે.

અનિત્ય ભાવનાના ઉચ્ચ શિખર ઉપર આરૂઢ થયેલા મહાત્માઓ કહે છે કે, હે ચેતન! પુત્ર, સ્ત્રી, બાંધવ, ધન અને શરીર આદિ જે તને પ્રિય લાગે છે અને વિષયોના વિષમય સુખ તરફ તારી મનોવૃત્તિ ખેંચાય છે, તે તરફ તું નિત્ય–અનિત્યના તત્વોની વિચારણા કર, એટલે તારા સમજવામાં આવશે કે, આ સર્વ નિત્ય નથી પણ અનિત્ય છે, તેની અનિત્યતાનું ભાન કદિ તને થયું નહીં હોય તો અન્ય સ્થળે અવલોકન કર, એટલે તને ખાત્રી થશે કે, ગૃહ વૈભવમાં ઉછરેલા, અને લાલન પાલનના લાડને ભોગવનારા બાળ યુવાન અને સદ્ગુણી સતાનો જેમના ચાલ્યા ગયા છે, એવા અપુત્ર ઘણા ગૃહસ્થો તારી દૃષ્ટિએ આવે છે. સૌંદર્યવતી, સદ્ગુણવતી, અને અનુપમ રૂપવતી રમણીઓના વિયોગીઓ કેટલા રખડે છે! તેમનું અવલોકન કર. ડહાપણથી ભરપૂર વિદ્વાન અને વિક્રમવંત બાંધવોને ગુમાવી સદા શોકમગ્ન રહેનારા કેટલા પુરૂષો અસહાય થઇ લાચાર થઇ પડ્યા છે તેમની તરફ જો. લક્ષ્મીના વિવિધ વિલાસોને ભોગવનારા વિવિધ વાહનોમાં ફક્કડ થઇ ફરનારા અને મનવાંછિત મોજ શોખમાં મગ્ન રહેનારા જે ધનિકો પાછળથી નિરાશ્રિત, અશરણ, અને દયાપાત્ર થઇ દીનતા સાથે ભિક્ષુકવત્ ભટકનારા થઇ પડેલા છે, તેમનું નિરીક્ષણ કર, રૂપ અને કાંતિથી કામવત્ દેખાતા, ઉચ્ચ સંહનનથી વીર્ય અને પરાક્રમનો પ્રભાવ દર્શાવનારા અને ગતિના વેગથી પૃથ્વીને ધ્રુજાવનારા વીરનરો પાછળથી વિવિધ રોગોના ભોગ થઇ પડેલા, ક્ષીણ અને નિર્બલ થયેલા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તેઓનો વિચાર કર, તે ઉપરથી તને આ જગતની અનિત્યતા સિદ્ધ થયા વગર રહેશે નહિ. હે ચેતન, પ્રચંડ શક્તિવાલા કાળનું સ્વરૂપ વિચારજે, તે ભયંકર કાળના ચક્રમાંથી કોઇ પણ બચી શકતું નથી, તે કાળરૂપી દાવાનળની અંદર જગતના સર્વ દૃશ્ય પદાર્થોનો હોમ થયા કરે છે. તેની ભયંકર જ્વાલાઓમાં સર્વનો અવશ્ય લય થવાનો છે. કાળરૂપી ક્રૂર રાક્ષસની

દાઢાઓની વચ્ચે આ વિશ્વ ક્યારનું રહેલું છે કાળરૂપી અજગર સર્પને ગળવાનેજ છે હે આત્મન્! જો તારે તે કાળરૂપી સિંહના પંજામાંથી બચવું હોય તો તું અનિત્યભાવનારૂપી મહા શક્તિ ધારણ કરીનેજ આ સંસારમાં પ્રવૃત્તિ કરજે સ્વાર્થની અનેક રચનાઓને વિસ્તારનારા રાગ, દ્વેષ, આશા, નિરાશા, આદિ ક્લેશોથી દૂર રહેજે તારા શુદ્ધ જીવનને તે ક્લેશ પરંપરાની જાળમાં નાખી મલિન કરીશ નહિ અને તારા ભવ્ય હૃદયને આ અસાર સંસારનાં જે જે ભોગ્ય વિષયો અહં મમત્વના આલંબનરૂપ થાય છે તેમની અનિત્યતા સમજાવજે

હે ચતુર ચેતન! કદિ તારા હૃદયમાં દિવ્ય સુખની અભિલાષા થતી હોય તો તે પણ અનિત્ય છે, અનુત્તર વિમાનવાસી દેવતાઓના સુખ પણ કાલે કરીને ક્ષય થઇ જાયછે તેમના દિવ્ય ભોગના વિલાસો અને દિવ્ય વૈભવો પણ ટકી શકતા નથી તો પછી મનુષ્ય લોકના સુખો શી ગણત્રીમાં છે? તેથી પારમાર્થિક ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર ચડવાની ઇચ્છા રાખનારા ભવ્યજનો જો પોતાના હૃદયાસન ઉપર અનિત્ય ભાવનાને સ્થાપિત કરે તો તેમને તત્વ સ્વરૂપની વિવેચના કરવાનો માર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેઓ આ વિકટ સંસારમાંથી મુક્ત થઇ ખરેખરૂં આત્મહિત સાધી શકે છે તે દિવ્ય ભાવનાના પ્રભાવથી મહાત્મા અર્ણિકાપુત્ર, કરકંડુ મુનિ, સનત્કુમાર ચક્રવર્તી, વગેરે અનેક મહાપુરૂષો આત્મહિત સાધી શક્યા છે જેના દ્રષ્ટાંતો જૈન આગમના ચરિતાનુયોગમાં ચિરસ્થાયી રહ્યા છે તેઓમાંથી એક અર્ણિકાપુત્રનું રસિક દ્રષ્ટાંત આ સ્થળે આપવામાં આવે છે

અર્ણિકાપુત્રનું દ્રષ્ટાંત.

ભારતવર્ષના ઉત્તર મથુરા દેશમાં દેવદત્ત નામે એક વણિક ગૃહસ્થ રહેતો હતો એક વખતે તેના હૃદયમાં અગણિત દ્રવ્ય મેળવવાની ઇચ્છા થઇ આવી, આવી તે દક્ષિણ મથુરામાં ગયો ત્યાં તેને જયસિંહ નામના એક વણિક્પુત્રની સાથે મૈત્રી થઇ, જયસિંહ શુદ્ધ જિનધર્મનો જ્ઞાતા હતો, તેથી તેણે પોતાના મિત્ર દેવદત્તનું આતિથ્ય કરવાનો વિચાર કર્યો અને તેને પોતાને ઘેર જમવા બોલાવ્યો

જયસિંહને અર્ણિકા નામે એક બ્હેન હતી. તે સૌંદર્ય અને સદ્ગુણોથી સુશોભિત હતી. ભોજનાલયમાં જમવાને બેઠેલા દેવદત્તને તે અર્ણિકા મિષ્ટ ભોજન પીરસવાને આવી, અર્ણિકાનું સૌંદર્ય જોઇ દેવદત્ત મોહિત થઇ ગયો, મધુર રસવતીના રસના કરતાં અર્ણિકાના શૃંગારનો રસ તેને વિશેષ પ્રિય લાગ્યો. તે મનોહર બાલાની સાથે વિવાહ સંબંધ જોડવાની તેને તીવ્ર ઇચ્છા થઇ આવી. અને તે ઇચ્છા સત્વર પૂર્ણ કરવા માટે તેના હૃદયમાં અનેકવિધ સંકલ્પો થવા લાગ્યા. આ વખતે તે ભોજન કરીને પોતાને સ્થાને ગયો, પણ તે માત્ર દેહ લઇનેજ ગયો, પોતાનું મોહિત મન તો અર્ણિકામાંજ મુકતો ગયો. વિકારને વશ થયેલા દેવદત્તે બીજેજ દિવસે આવી જયસિંહને કહ્યું. "મિત્ર! તારા આતિથ્યથી હું ઘણોજ પ્રસન્ન થયો છું, હવે હું તારી સાથે મૈત્રીની દૃઢ શૃંખલા બાંધવાને ઇચ્છુ છું, પણ તારી ઇચ્છા હશે તો તેમ થઇ શકશે.

"મિત્ર દેવદત્ત, તારા ગુણ અને સ્વભાવ જોઇ મને તારી તરફ ઘણો પ્રેમ આવે છે. તેથી તારા પ્રેમતંતુને વધારવાને માટે મારી ઇચ્છા કેમ ન હોય? "જયસિંહે પોતાનો શુદ્ધ આશય દર્શાવતાં કહ્યું.

"જો એમ હોયતો આ તારી સુંદર બ્હેન અર્ણિકાનો વિવાહ સંબંધ મારી સાથે જોડ? અને તે સુંદર કુલદીપિકા મારા સંસારને શોભાવે, અને આપણી વચ્ચે મૈત્રીની શૃંખલા દૃઢરીતે જોડાય" દેવદત્તે પોતાના અંતરની ઇચ્છા સ્ફુટ કરી બતાવી.

"પ્રિય મિત્ર, મારી એવી પ્રતિજ્ઞા છે કે જે યોગ્ય પુરૂષ અર્ણિકાને પરણે, તે પુરૂષ પરણ્યા પછી કાયમ મારા ઘરમાં રહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરે, તોજ તેની સાથે અર્ણિકાનો વિવાહ કરવો" જયસિંહે પોતાની પ્રતિજ્ઞા સ્પષ્ટતાથી જણાવી દીધી.

અર્ણિકાના અપ્રતિમ રૂપમાં મોહિત થયેલા દેવદત્તે તે પ્રતિજ્ઞાનો સ્વીકાર કર્યો. મોહને વશીભુત થયેલો આત્મા શું ન કરે? પછી દેવદત્તનો તે સુંદર અર્ણિકા સાથે વિવાહ થયો. અને તે જયસિંહના ગૃહબંધનમાં રહી તે નગરનો નિવાસી બની ગયો.

આજ્ઞા અપાવ. તારા જેવી વિદુષી વનિતાને વિશેષ કહેવાની જરૂર નથી. સત્પુત્રોએ વૃદ્ધાવસ્થામાં માતા પિતાની સેવા કરવી જોઈએ. મારા વૃદ્ધ જનક અને જનનીનો આધાર મારી સેવા ઉપર છે. હું ધન તૃષ્ણાના વેગથી વિદેશમાં આવી ચડયો છું. પરંતુ જો આ વખતે મારો પુત્રધર્મ નહીં બજાવું તો હું કર્ત્તવ્યભ્રષ્ટ થયેલો ગણાઈશ, અને લોકનિંદાનો પાત્ર બનીશ. હે મૃગાક્ષિ, તારા મોહને લઈને હું પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થયો છું, ગ્રહણ કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરવો એ પણ અનુચિત છે, માટે તારા બંધુ જયસિંહને મારાથી કાંઇ પણ કહી શકાશે નહીં "सज्जनाः प्रतिज्ञापालनपराः" એ નીતિસૂત્રનું ઉલ્લંઘન મારાથી શીરીતે થઇ શકે?

દેવદત્તના આ વચનો સાંભળી સુજ્ઞ અર્ણિકાના હૃદય ઉપર અસર થઈ આવી, તરતજ તેણીએ પોતાના સ્વામીને આશ્વાસન આપી જયસિંહને સમજાવ્યો, ભગિનીના વાત્સલ્યને વશ થયેલા જયસિંહે દેવદત્તને પોતાના ગૃહબંધનમાંથી મુક્ત કર્યો. તેથી અંતરમાં આનંદ પામતો દેવદત્ત પોતાની પ્રિયતમા અર્ણિકાને સાથે લઈ ઉત્તરમથુરા તરફ રવાના થયો. આ સમયે અર્ણિકા સગર્ભા હતી. તેણીના ગર્ભરૂપ માનસ-સરોવરમાં કોઇ ભવ્ય આત્મહંસ ઉતર્યો હતો. પ્રભાવિક આત્માના અવતરણથી અર્ણિકા દિવ્યકાંતિવાળી દેખાતી હતી, કર્મોની અદ્ભુત શક્તિ અઘટિત ઘટનાને ઘડનારી છે. માનવીધારણાઓને અકસ્માત્ ફેરવનારી અને વિલક્ષણ બનાવોને બનાવનારી કર્મશક્તિના બળથી ગર્ભવતી અર્ણિકાએ માર્ગમાંજ એક દિવ્યકાંતિવાલા પુત્રને જન્મ આપ્યો, અર્ણિકાનું સૂતિકાકર્મ ત્યાંજ કરવામાં આવ્યું. અમુક સમય થયા પછી દેવદત્ત પુત્રવતી અર્ણિકાને લઇ સ્વસ્થાનમાં આવ્યો.

શુક્લ પક્ષના ચંદ્રની જેમ અર્ણિકાપુત્ર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો, માતાપિતાએ તેનું નામ સંધીરણ પાડયું, તથાપિ લોકો તેને અર્ણિકાપુત્રના નામથી બોલાવતા હતા. ભવિષ્યની ભવ્યતા અને ઉચ્ચ ભાવનાની સૂચના કરતો અર્ણિકાપુત્ર મનોહર યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો. તેણે વિકારી વય પ્રાપ્ત કર્યું, તે છતાં તેનામાં ઉચ્ચ ભાવનાઓ

જણાવા લાગી જ્ઞાન અને અનુભવ વિશાળ દેખાવા લાગ્યા, તેના ભવ્ય હૃદય ઉપર સવેગનો રગ ચડવા લાગ્યો, અને આ વિશ્વની અનિત્યતા ભાસવા લાગી

એક વખતે જયસિહ નામના કોઇ મહાત્મા આચાર્યની પાસે ધર્મોપદેશ સાભળી તે વિરક્ત થઇ ગયો, અને તત્તજ તેમની પાસે ઉજ્જવળ ચારિત્ર ગ્રહણ કરી પોતે અનગાર ધર્મનો શુદ્ધ પાલક બન્યો, વિનયગુણ અને બુદ્ધિના બળથી જૈન-આગમનો ઉચ્ચ અભ્યાસ કરી અર્ણિકાપુત્ર આચાર્યપદનો અધિકારી બની ગયો ભારતવર્ષની જૈન પ્રજામા આચાર્ય અર્ણિકાપુત્ર પોતાના ઉચ્ચ વર્તન અને દેશનાચાતુર્યથી ઘણી વિખ્યાતિ પામ્યા

તે મહાત્માએ અનેક દેશોમા પર્યટન કરી દેશનાવાણીનો મહાન ધ્વનિ પ્રગટાવ્યો તેમની ઉચ્ચ દેશનાની ગર્જનાઓએ ભારતને ગજાવી મુકયુ શ્રીવીતરાગ પ્રભુના ધર્મનુ રહસ્ય સમજાવી ભાન્ત પ્રજામા ભાવનાની ઊર્મિઓને ઉછાળી શ્રીજૈનધર્મનો વિજયધ્વજ ફરકાવ્યો

આચાર્ય અર્ણિકાપુત્ર એક સમયે શિષ્ય સહિત વિહાર કરતાં પુષ્પભદ્ર નામના નગરમા આવી ચડયા, આ નગરમા પુષ્પકેતુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેને પુષ્પાવતી નામે રાણી હતી, તેણીએ એક વખતે પુત્રપુત્રીના યુગલને જન્મ આપ્યો, પુત્રનુ નામ પુષ્પચૂલ અને પુત્રીનુ નામ પુષ્પાચૂલા રાખ્યુ હતુ. કોઇ પૂર્વ કર્મના યોગથી યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયેલા તે સહોદરની વચ્ચે વિકારી પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો રાજા પુષ્પકેતુએ કોઇ મોહને વશ થઇ તે બન્નેનો વિવાહ સબધ જોડી આપ્યો. આ નીતિવિરુદ્ધ અને અઘટિત બનાવ થવાથી રાણી પુષ્પાવતી ખેદ પામી, અને તેણીના હૃદયમા રાજા ઉપર તિરસ્કાર આવી ગયો, તતકાળ વિરક્તભાવથી તેણીએ રાજ્ય વૈભવનો ત્યાગ કરી કોઇ વિદુષી સાધ્વી પાસે દીક્ષા લીધી તીવ્ર તપસ્યા આચરતી પુષ્પાવતી સાધ્વી કાલધર્મ પામી, અને તપસ્યાના દિવ્ય પ્રભાવથી તે સ્વર્ગમાં દેવતા રૂપે ઉત્પન્ન થઇ. અવધિજ્ઞાનથી પોતાના સતા-

નોની વચ્ચે અઘટિત કર્મ થયું છે, તે જાણી તે દેવસ્વરૂપી પુષ્પાવતીએ પોતાની પૂર્વપુત્રી પુષ્પચૂલાને નરકનું સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ બતાવ્યું. તે જોઇ પુષ્પચૂલા ભયભીત બની ગઇ, અને તેણીએ તે વાર્તા પુષ્પચૂલને કહી, પુષ્પચૂલે તેની શાંતિના અનેક ઉપાયો કરાવ્યા છતાં પણ પુષ્પચૂલા નિરંતર તે નરકનું સ્વરૂપ પોતાની દૃષ્ટિ આગળ દેખ્યા કરતી હતી, અને ભયથી કંપાયમાન થતી હતી. આથી પુષ્પચૂલ ગભરાઇ ગયો, અને તેણે અનેક જૈનાચાર્યોને તે નરકના સ્વરૂપ વિષે પ્રશ્નો કર્યા હતા. તેના પ્રત્યુત્તરમાં કોઇએ કહ્યું કે નરકનું સ્વરૂપ ગર્ભાવાસ જેવું છે, અને કોઇએ કહ્યું જે નરકનું સ્વરૂપ દારિદ્રના જેવું છે, પણ તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ કોઇએ કહ્યું નહીં. આ અરસામાં અર્ણિકાપુત્ર આચાર્ય તે નગરમાં આવ્યા હતા. તે મહાનુભાવે નરકનું સ્વરૂપ યથાર્થ કહ્યું હતું. અને તે નરકની પ્રાપ્તિ શા કારણથી થાય છે તે પણ સમજાવ્યું હતું. પુનઃ પુષ્પચુલાની દેવતા થયેલી માતાએ તેણીને સ્વર્ગનું સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ બતાવ્યું હતું. આચાર્ય અર્ણિકાપુત્રે તે વિષેના પ્રશ્નનો યથાર્થ ઉત્તર આપતાં પુષ્પચુલા પ્રતિબોધ પામી ગઇ, અને વૈરાગ્યના આવેશથી તેણીએ તેજ આચાર્ય પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરવા પતિની આજ્ઞા માગી.

તે સમયે રાજા પુષ્પચૂલે દીક્ષા લેવાની આજ્ઞાને માટે આવેલી પુષ્પચુલાને આ પ્રમાણે કહ્યું, "ભદ્રે, તું જો મારા ગામમાં રહી વ્રત પાલે તો તને દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપું." પુષ્પચૂલાએ એ વાત અંગીકાર કરી. પછી તે આચાર્યે અર્ણિકાપુત્ર પાસે વ્રત લઈ શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરી ચારિત્ર પાલન કરવા લાગી. એક વખતે શાસ્ત્રના ઉપયોગથી આચાર્યશ્રીએ મોટો દુષ્કાલ પડશે, તેમ જાણી પોતાના શિષ્યસમુદાયને દેશાંતર મોકલી પોતે વૃદ્ધત્વથી અશક્ત હોઇ પુષ્પભદ્ર નગરમાં જઈ રહ્યા. પુષ્પચુલા સાધ્વી (જે રાણી વ્રત અંગીકાર કરી ત્યાંજ રહેલી છે તે) ગુરૂને શુદ્ધ આહાર આદિ લાવી આપતાં શુદ્ધ સેવાના પ્રભાવથી કેવલજ્ઞાન પામી, છતાં પણ ગુરૂની સેવા તો કરતીજ રહી. એક વખતે વરસાદ આવતાં સાધ્વીશ્રીએ ગુરૂને આહાર લાવી આપ્યો, ત્યારે આચાર્યશ્રીએ પુછયું "તમે વરસાદ છતાં આહાર કેમ લાવ્યા?" સાધ્વીશ્રીએ જણાવ્યું, "જે અચિત્ત

પ્રદેશ હતો, તે સ્થળેથી હું યત્નપૂર્વક આહાર લાવી છુ " તમે અચિત્ત પ્રદેશ શાથી જાણ્યો ?" ગુરૂશ્રીએ પુછ્યુ સાધ્વીશ્રીએ કહ્યુ કે "આપની કૃપાથી" આચાર્યશ્રીએ પુછ્યુ પ્રતિપાતિજ્ઞાન છે કે અપ્રતિપાતિ ?" તેના ઉત્તરમા સાધ્વીશ્રીએ કહ્યુ કે, "અપ્રતિપાતિ, અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન થયુ છે" તત્કાળ આચાર્યશ્રીએ ઉભા થઈ મિથ્યાદુષ્કૃત માગ્યુ "હા ! મે કેવલીની આશાતના કરી" આ પ્રમાણે કહેતાં આત્મનિંદા કરવા લાગ્યા પછી આચાર્ય મહારાજે કેવલજ્ઞાની પુષ્પચુલા સાધ્વીશ્રીને પુછ્યુ કે "હુ સિદ્ધિપદ પામીશ કે નહી ?" પ્રત્યુત્તરમા સાધ્વીએ જણાવ્યુ કે, 'ગગા નદી ઉતરતા આપને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે"

એક વખતે આચાર્યશ્રી વિહાર કરતા કરતા ગગાનદીના તટ ઉપર આવી ચડયા ગગાને સામે તટે જવાને માટે નૌકા શિવાય બીજુ સાધન ન હતુ તેથી આચાર્યશ્રી ગગા નદી ઉતરવા માટે બીજા ઘણા લોકો સાથે નૌકામા બેઠા ગગા નદીના અગાધ જલમા નાવિકે નૌકાને ચલાવી, પરતુ નૌકામા જે બાજુ આચાર્યશ્રી બેઠા હતા તે તરફ નૌકા નમવા લાગી ત્યારે તેઓશ્રી ઉઠીને બીજી બાજુ બેઠા ત્યારે તે નૌકા તે તરફ નમવા લાગી એવી રીતે આચાર્યશ્રી જે જે બાજુ બેસે, તે તે તરફ નૌકા નમતી હતી આથી તેમા બેઠેલા લોકોને ભય થયો, પછી આચાર્યશ્રી નૌકાના મધ્ય ભાગે બેઠા ત્યારે આખી નૌકા ડુબવા લાગી આ ઉપદ્રવ કરનાર એક વ્યતરી હતી. તે આચાર્યશ્રીએ પૂર્વ ભવમા પોતાની સ્ત્રીનુ અપમાન કર્યુ હતુ તેથી તે સ્ત્રી વ્યતરી થઇ હતી તે પૂર્વનુ વેર લેવાની ખાતર આવીને આવો પ્રાણઘાતક ઉપદ્રવ કરતી હતી વહાણમા બેઠેલા લોકોએ જાણ્યુ કે આ સાધુને લઇને આ નૌકા ડુબતી જણાય છે માટે આ સાધુનેજ ગગા નદીમા નાખો, આમ કહી તેઓએ આચાર્યશ્રીને ઉપાડીને ગગા નદીમા નાખી દીધા, તે વખતે પેલી વ્યતરીએ જલમા શુળી ઉભી કરીને તેમા આચાર્યશ્રીના શરીરને પરોવી દીધુ આ વખતે આચાર્યશ્રીના શરીરને લેશ માત્ર પણ કલેશ થયો નહીં પણ અત્યત શાતિ રહી અને તત્કાળ તેઓના હૃદય ઉપર અનિત્ય ભાવના આરૂઢ થઇ આવી, તેથી તેઓ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા,–"અરે મારા શરીરના રૂધિર વડે અપ્કાયના જીવો મરણ પામેછે, અહા ! આ

શરીર અનિત્ય છે, તેથી તે ઉપર મોહ કરવો નિરર્થક છે. ભવોભવ જન્મ તથા જરાના દુઃખોને ઉત્પન્ન કરનાર મમત્વભાવ છે, માટે અનિત્ય પદાર્થો ઉપર મમત્વ ભાવ ન જોઇએ." ઇત્યાદિ અનિત્ય ભાવનાના વિચાર ઉપર ચડતાં તે મહાત્માનાં સર્વ કર્મો ક્ષય પામી ગયાં અને તત્કાલ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઇ આવ્યું. પછી આયુષ્ય પૂર્ણ થવાથી અંતકૃત્ કેવળી થઇ તેઓ મોક્ષે ગયા. ત્યાં દેવોએ આવી તેમનો કેવલમહોત્સવ કર્યો હતો. તે મહાત્મા અર્ણિકાપુત્રની અનિત્યભાવનાને ઉદ્દેશી શાસ્ત્રકાર નીચેનું પદ્ય ઉચ્ચારે છે—

इत्यनित्यं जगद्वृत्तं, स्थिरचित्तः प्रतिक्षणम् ।
तृष्णाकृष्णाहिमंत्राय, निर्ममत्वाय चिन्तयेत् ॥१॥

આ પ્રમાણે સ્થિરચિત્તવાલા પુરૂષે પ્રતિક્ષણે આ જગત્ની અનિત્ય સ્થિતિનો સ્થિરચિત્તે વિચાર કરી તૃષ્ણારૂપી કૃષ્ણ સર્પને ઉતારવામાં મંત્રરૂપ એવા નિર્મમત્વને માટે ચિંતવવું જોઇએ. ૧

આચાર્યશ્રી અર્ણિકાપુત્રના જીવનમાંથી અનિત્ય ભાવનાને વિશેષ પુષ્ટિ મલે છે. તે મહાત્માનું જીવન ભારતીય પ્રજાને ઉપકારરૂપ થયું છે, તે શિવાય બીજા પણ જૈન મહાત્માઓએ તે અનિત્ય ભાવનાનો આશ્રય કરી ભારતવર્ષના ભવ્ય આત્માઓને એવો પ્રતિબોધ આપ્યો છે કે, જે પ્રતિબોધના શબ્દો પ્રત્યેક ધાર્મિક મનુષ્યે પોતાના હૃદય ઉપર ધારણ કરવા યોગ્ય છે. તે મહાત્માઓએ ઉચ્ચ સ્વરે જણાવ્યું છે કે "અનિત્ય ભાવના એ આ સંસારના પરિતાપથી તપેલા પ્રાણીઓના હૃદયને શાંતિ આપનારી મધુર છાયા છે. આ મહાન્ ભયંકર ઇંદ્રિયરૂપી સર્પથી આત્માની રક્ષા કરવી હોય તો અનિત્ય ભાવનાનો આશ્રય લેવો જોઇએ આ વિશ્વની સપાટી પરના વિવિધ રંગોના સરોવરમાં સ્નાન કરનારા પ્રાણીઓ મોહના વિવિધ રંગોથી રંગાય છે. કર્મના ગહન ભેદોનો ભરમ ઉકેલી શકાતો નથી. કર્મોએ રચેલી આ વિશ્વની રંગભૂમિ ઉપર વિવિધ ભાગ ભજવતા પ્રાણીઓને આખરે અનિત્યતાને શરણે જવું પડે છે. આશાના તરંગી

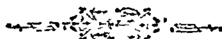
ઘોડાઓ ક્ષણવારમાં ઉડી ચાલ્યા જાય છે આખરે શૂન્યજ રહે છે હે ભવ્ય આત્માઓ ! તમારા હૃદયમાં અનિત્યતાના વિચારો સ્થાપિત કરજો તમે આ સંસારના મીઠા અને કડવા અનુભવોનો સ્વાદ ચાખો છો અને તેના અનેક સારા અને નઠારા ચિત્રો જુઓ છો, છતાં તમારા હૃદયમાં સંવેગના તરંગો ઉછળતા નથી એ આશ્ચર્યની વાત છે ! અર્હિન્નપુત્રના આ શબ્દો સર્વ ભવ્ય આત્માઓએ સર્વદા મનન કરવા જોઇએ અને નીચેનું પદ્ય સદા સ્મરણમાં રાખવું જોઇએ

नाक्राम्यन्ति कषायास्तं, संसारस्तं न बाधते ।
अनित्यभावनाकल्प-लता येन समाश्रिता ॥ १ ॥

જેણે અનિત્ય ભાવનારૂપી કલ્પલતાનો આશ્રય કર્યો છે, તેને કષાયો દબાવી શકતા નથી, અને આ સંસાર તેને બાધા કરી શકતો નથી ૧

श्रीयुक्ता गणिनोऽत्र मुक्तिविजया जातास्तपोऽलंकृता-
स्तच्छिष्या विजयप्रपूर्वकमला सूरीश्वरा राजिता ॥
तच्छिष्यैर्विनयप्रपूर्वविजयैरेपात्र सद्भाविता ।
स्वस्वांते शुभभावना भविजनस्वांतप्रमोदप्रदा ॥ १ ॥

૨ અશરણ ભાવના.

આ સંસારમાં શરણ કરવા યોગ્ય શું છે? અશરણ આત્માને કોનું શરણ લેવું જોઇએ? અને શરણ અથવા સહાયના સાધનો ક્યાંથી મેળવી શકાય છે? ઇત્યાદિ ભાવનાઓથી આ ભાવના ભરપૂર છે. આ સંસારમાં મુસાફરી કરનારાઓને ક્ષણે ક્ષણે અંતરાયો આવ્યા કરે છે. તે અંતરાયોમાંથી બચવા માટે કોઇ પણ ઉપાય શોધવો જોઇએ. તે ઉપાય સર્વ રીતે અબાધ્ય અને ઉચ્ચ કોટીનો હોવો જોઇએ. જગતમાં તેવો ઉપાય કયો છે? તેને માટે શાસ્ત્રકાર આ પ્રમાણે લખે છે.—

को नु स स्यादुपायोऽत्र, येनाहं दुःखसागरात् ।
संसाराच्च विनिर्गत्य, निर्भयानन्दमाश्रये ॥ १ ॥

"આ જગતમાં એવો કોઇ ઉપાય છે કે જે ઉપાય વડે હું આ દુઃખોનો સમુદ્રરૂપ એવા સંસારમાંથી નીકળી નિર્ભય એવા આનંદનો આશ્રય લઉં?"

આ પદ્ય ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, આ સંસારમાં ધર્મનું શરણજ આનંદદાયક છે, પ્રત્યેક પ્રાણીના શિર ઉપર ભયંકર અને વિકરાળ એવા કાલનું ચક્ર ફર્યા કરે છે. તે કાલનું વિકટ સ્વરૂપ શાસ્ત્રકારોએ પ્રત્યેક સ્થળે ઉદ્ઘોષણાથી દર્શાવેલું છે, તે કાળની ઇચ્છામાત્રથી શું બને છે? તે વિષે કહ્યું છે કે,—

जगत्त्रयजयी वीर, एक एवान्तकः क्षणे ।
इच्छामात्रेण यस्यैते, पतन्ति त्रिदशेश्वराः ॥ १ ॥

ત્રણ જગતને જીતવાવાળો એક અદ્વિતીય સુભટ કાલ છે. જેની માત્ર ઇચ્છાથી દેવતાઓના સ્વામી ઇંદ્રો પણ ક્ષણમાત્રમાં સ્વર્ગમાંથી પડે છે, તો પછી બીજાની શી ગતિ?

જેમના હૃદયમા અશરણ ભાવનાનુ સ્વરૂપ ઓળખાયુ નથી તેઓ ખરેખર મૂર્ખ છે, તેમની મનોવૃત્તિ ઉપર પોતાના અશરણ આત્માનુ ભાન આવતુ નથી, અને પરિણામે આત્માની શી સ્થિતિ છે, તે સમજાતુ નથી બીજાની દુસ્થિતિ જોઈ તેઓ શોક કરવા મંડી જાય છે, પણ પોતાના આત્માનો વિચાર કરતા નથી તેને માટે કહ્યુ છે કે,—

शोचन्ति स्वजनं मूर्खा', स्वकर्मफलभोगिनम् ।
नात्मानं बुद्धिविध्वंसं, यमदंष्ट्रान्तरस्थितम् ॥ १ ॥

પોતાના સ્વજન-સગા વહાલાઓને તેમની મરણઆદિ આપત્તિઓ જોઇ મૂર્ખ માણસો શોક કરે છે, પરન્તુ જેની બુદ્ધિનો નાશ થયો છે, એવો પોતે યમરાજની દાઢમા રહેલો છે, તેનો શોક કરતો નથી, એ કેટલુ શોચનીય !

આ ઉપરથી ભવ્ય-આત્માએ સમજવુ જોઇએ કે, આ જગતમા ધર્મ સિવાય કોઇ શરણદાયક છેજ નહિ વિકરાળ કાળની આગળ કોઇ ટકવાનુજ નથી તેને માટે કહ્યુ છે કે—

इंद्रोपेन्द्रादयोऽप्येते, यन्मृत्योर्यान्ति गोचरम् ।
अहो तदन्तकस्यान्ते, कः शरण्यः शरीरिणाम् ॥२॥

ઇંદ્ર, ઉપેંદ્ર વગેરે મહાન્ પુરૂષો પણ જે મૃત્યુને વશ થાય છે, તો તેવા મૃત્યુની આગળ પ્રાણીઓને શરણ આપનાર કોણ છે? અર્થાત્ ઇંદ્રાદિક જેવા સમર્થ પુરૂષોને પણ કોઇ સબંધી શરણ આપી શકતુ નથી તો પછી ક્ષુલ્લક પ્રાણીને કોણ શરણ આપી શકે તેમ છે?

હે ચેતન! આ ઉપરથી તારે વિચારવાનુ છે કે, તે ભયંકર કાળની આગળ તારૂ સામર્થ્ય ચાલવાનુજ નથી, તેથી તારે ધર્મનુ

શરણ લેવું ઉચિત છે. આ સંસારમાં જેને તું તારા ખરા સંબંધીઓ જાણે છે, તેઓ પણ આખરે કાળ આવતાં નિર્બલ થઈ ઉભા રહેવાના છે તારૂં રક્ષણ કરવાને કોઈ આવવાનું નથી તેને માટે એક મહાત્મા નીચેના બે પદ્યો ઉચ્ચારે છે, તે તું તારા હૃદયમાં સદા સ્થાપિત કરી રાખજે.

पितुर्मातुः स्वसुर्भ्रातु—स्तनयानां च पश्यताम् ।
अत्राणो नीयते जन्तुः, कर्मभिर्यमसद्मनि ॥ १ ॥

પિતા, માતા, બ્હેન, ભાઇ અને પુત્ર વગેરે સંબંધીઓ જોતાં છતાં તે શરણ વગરના પ્રાણીને તેના કર્મો યમરાજના ઘરમાં લઈ જાય છે. અર્થાત્ માતા પિતા પ્રમુખ ટગર ટગર જોઇ રહે છે. પણ તેઓ તે પ્રાણીને છોડાવી શકતા નથી.

शोचन्ति स्वजनानन्तं, नीयमानान् स्वकर्मभिः ।
नेष्यमाणं तु शोचन्ति, नात्मानं मूढबुद्धयः ॥ २ ॥

મૂઢ મનુષ્યો પોતાનાં સંબંધી જનોને સ્વકર્મવડે મરણ પામતા દેખી શોક કરે છે, પરંતુ પોતાને પણ તે કર્મો મૃત્યુ તરફ ખેંચી જાશે, તેનો વિચાર પણ કરતા નથી.

હે ચેતન, આ બંને શ્લોકોનો ભાવાર્થ તારા હૃદય ઉપર આરૂઢ કરી અશરણ ભાવનાનો આશ્રય કરજે. અનંત કાળચક્રના પ્રચંડ વેગ આગળ કોઇનું સામર્થ્ય ચાલવાનું નથી. તે સમયે કોઇ પણ શરણ આપવા આગળ પડી શકશે નહિં. સંસારના ભયંકર પ્રસંગોમાં પ્રાણીને શરણ કોનામાં છે? તેનો વિચાર કરીશ તો તારા આસ્તિક હૃદયમાં અશરણ ભાવનાનું સ્વરૂપ પ્રગટ થઈ આવશે. એ ઉચ્ચ ભાવનાનું સ્વરૂપ હૃદયમાં પ્રગટ કરવા માટે પ્રથમ સંસારનું ભયંકર સ્વરૂપ તારે સમજવું જોઇએ, જેને માટે નીચેનું પદ્ય સદા મનન કરીને વાંચ્યા કરજે.

संसारे दु:खदावाग्नि–ज्वलज्ज्वालाकरालिते ।
वने मृगार्त्तकस्येव, शरण नास्ति देहिनाम् ॥ १ ॥

જેમ દાવાનળની બળતી જ્વાળાઓથી ભયંકર એવા વનમા મૃગના બાળકને કોઇ શરણ આપી શકતુ નથી, તેમ દુ ખરૂપ દાવાનળની બળતી જ્વાલાઓથી ભયંકર એવા સંસારરૂપી વનમા પ્રાણીઓને કોઇ શરણ આપનાર નથી

હે ચેતન, આ ઉપરથી તને ખાત્રી થશે કે, આ સંસારમા પ્રાણીઓ મૃત્યુના વિકાળ મુખમા ગ્રાસ થઇ પડે છે, ત્યારે તેને કોઇ શરણ આપનાર નથી જૈનાચાર્યોએ પ્રગટ કરેલા ચરિતાનુયોગમા આપેલા ચરિત્રોનુ તુ અવલોકન કરીશ તો તને જણાશે કે જેઓ છ ખડને જીતી આત્મોત્કર્ષથી ગર્જારવ કરી રહ્યા છે, જેઓ પોતાની ભુજાના બળથી સંપાદન કરેલા મહાન્ સુખો ભોગવી આનંદ સાગરમા ઊછળી રહ્યા છે, જેઓ ત્રણ ભુવનમા નિષ્કંટકનુ બિરૂદ ધરાવી રહ્યા છે, તેવા ઇંદ્રો, ચક્રવર્તીઓ, વાસુદેવો, પ્રતિવાસુદેવો, આદિ પણ ક્રૂર યમરાજની દાઢાઓમા ચવાતા પોતાના અશરણ હોઈ શરણ શોધવાને માટે દીનમુખે દશ દિશાઓપ્રતિ દૃષ્ટિ કરતા વલખા મારી રહ્યા છે, તો પછી હે ચેતન, તેઓની પાસે તુ શી ગણતરીમા છે ? જે સ્વજનો અત્યત પ્રેમથી સદા હિત કરવાને તત્પર રહે છે, અને પ્રેમના આવેશથી અતિ મોહ ધારણ કરે છે, તેઓ પણ મરણ દશામા આવી પડેલા પોતાના પ્રાણપ્રિય મનુષ્યનુ રક્ષણ કરી શકતા નથી, તેઓના દેખતાજ ભયંકર યમરાજ મોટા મગરની જેમ તેમને પકડી ગળી જાય છે અરે ચેતન, તુ નિશ્ચે સમજજે કે પોતાનુ પ્રિય જીવિત ટકાવી રાખવા માટે સ્હડાયતો પંજરના વન્મા પ્રવેશ કરો, ગમે તેવા ચમત્કારી વિદ્યા-મંત્ર, તથા ઔષધીઓની સેવા કરો, દેવતાઓને વશ કરો, મહાન્ પુષ્ટિકારક રસાયણો સેવો, પ્રાણાયામ કરી પ્રાણનાશને રોકો સમુદ્રને સામે તીરે જઇ બેસો, જ્યા કોઇ પણ પ્રવેશ કરવા સમર્થ ન થાય, તેવે સ્થાને વસો, અને ગમે તો પર્વતના શિખર ઉપર કે પાતાળમા જઈ રહો, તો પણ જરારૂપી રાક્ષસી શરીરને

જર્જરીભૂત કર્યા વગર રહેશે નહીં, અને વિકરાળ કાળ ઝડપીને પકડયા વગર રહેશે નહીં અરે આત્મન્, તું ગમે તે કરીશ તો પણ તારા કર્મો તારે ભોગવવાંજ પડશે, તેથી તારે તારા હૃદય ઉપર અશરણ ભાવના આરૂઢ કરવી અને મમતા તથા સંગનો ત્યાગ કરી પરમ આનંદના ઉર્મિઓને ઉછાળનારા શાંત સુધારસનું પાન કરવું. તે અશરણ ભાવનાને માટે મહાત્મા અનાથી મુનિનું દૃષ્ટાંત મનન કરવા યોગ્ય છે.

મહાત્મા અનાથી મુનિનું દૃષ્ટાંત.

રાજગૃહી નગરીમાં ધર્મવિભૂષિત શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા તે મહાન પ્રતાપશાળી રાજા એક વખતે ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરવાને નીકલ્યા. વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરતા તેઓ ઉદ્યાનમાં ચારે તરફ ફેરતા હતા, તેવામાં એક સમાધિમાં તત્પર એવા મુનિ તેમના જોવામાં આવ્યા, તે મહાત્માના શરીર ઉપર યુવાવસ્થા ખીલી રહી હતી, તેથી તેમનું શરીર અત્યંત સુકોમળ અને મનોહર રૂપથી સુશોભિત દેખાતું હતું. તે મહાત્માને જોઇ શ્રેણિક આશ્ચર્ય પામી ગયો. તેમના ચમત્કારી રૂપ, લાવણ્ય, સૌમ્યતા, ક્ષમા અને ભોગમાં અસંગતા-આદિ ગુણોનું વર્ણન કરી તેણે તે ધ્યાનારૂઢ મુનિને પ્રણામ કર્યા. અને તેથી તે પોતાને કૃતકૃત્ય માનવા લાગ્યો. જ્યારે તે મહાત્મા સમાધિમાંથી મુક્ત થયા, ત્યારે શ્રેણિકે વિનયપૂર્વક પુછયું, "હે પરમ પૂજ્ય, આવી મનોહર યુવાવસ્થામાં તમે આવું દુષ્કર વ્રત કેમ ગ્રહણ કર્યું છે? કૃપા કરી તેનું કારણ કહો." મહાત્માએ કહ્યું, "હે રાજેંદ્ર, હું અનાથ છું. મ્હારો કોઇ નાથ (સ્વામી) નથી, કોઇ મારી ઉપર અનુકંપા કરનાર ન હોવાથી મેં યુવાવસ્થામાંજ વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે."

તે મહાત્માના આ વચનો સાંભળી શ્રેણિક રાજા વિસ્મિત થઇને બોલ્યો "ભગવન્, આ તમારૂં સ્વરૂપ વગેરે જોતાં તમે અનાથ છો, એ વાત યુક્ત જણાતી નથી. તો પણ જો તમે અનાથ હો તો હું તમારો નાથ થવાને તૈયાર છું તમે મારે ત્યાં રહો, અને આનંદપૂર્વક મનમાન્યા ભોગવિલાસ ભોગવો, અને મારા રાજ્યનું પ્રતિપાલન

કો આ મનુષ્યજન્મ પુન પુન મળવો મુશ્કેલ છે આવી સૌંદર્ય વાળી યુવાવસ્થા ભોગવિલાસ ભોગવ્યા વિના નિષ્ફલ જવા દેવી તે યોગ્ય નથી” રાજા શ્રેણિકના આવા વચનો સાભળી મુનિએ ઉત્તર આપ્યો "હે રાજન્, તમે પોતેજ અનાથ છો તો પછી મારા નાથ શીરીતે થઈ શકો?” પૂર્વે કદી પણ નહિ સાભળેલુ આવુ તે મુનિનુ વચન સાભળી રાજા આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યો, "મુનીશ્વર! આપ આ શુ બોલો છો? આપને આ પ્રમાણે કહેવુ યોગ્ય નથી, હુ કોણ છુ તે આપે વિચારવુ જોઈએ. હુ એ- મગધદેશનો મહાન્ રાજા છુ અનેક હસ્તિઓ, અશ્વો, રથો અને પદાતિઓનો હુ પ્રતિપાલક છુ અને અનેક સુદર સ્ત્રીઓનો પોષ- સ્વામી છુ, તેથી હુ તે સ- ર્વેનો નાથ છુ છતા તમે મને અનાથ કેમ કહો છો?” મહાત્માએ કહ્યુ, "હે રાજન્ તમે અનાથ અને સનાથનો મર્મ જાણતા નથી, માટે તેના સબધમા હુ તમને મારા પોતાના દૃષ્ટાતથી સમજાવુ, તે સાભળો”

મહાત્મા અનાથી મુનિનુ આત્મવૃત્તાંત.

કૌશાબી નગરીના મહારાજા મહીપાળનો હુ પુત્ર છુ એક વખતે મને મારી બાલ્યાવસ્થામા નેત્રોની પીડા થઈ આવી તેની અત્યત વેદનાથી મારા શરીરમા દાહજ્વર ઉત્પન્ન થયો મારી તે વ્યથા દૂર કરવામાટે અનેક મત્ર, તત્ર જડી-બુટી અને અમૂલ્ય ઔષધોના પ્રયોગો જાણનારા વૈદ્યોએ અનેક ઉપચારો કર્યા, પરતુ તેઓ મારી વ્યથા દૂર કરી શકયા નહીં તેઓમાથી કોઈ મારા રક્ષક-નાથ થયા નહીં તેથી હુ અનાથ છુ વળી તે સમયે મારા માતા, પિતા, ભ્રાતા, બ્હેન, અને સ્ત્રી વગેરે સર્વ સબધીઓ મારી પાસે બેસીને રૂદન કરવા લાગ્યા, અને ભોજનનો પણ ત્યાગ કરીને મારી સમક્ષ નિરતર બેસી રહેતા હતા પરતુ તેઓ પણ મારી પીડાનો નાશ કરી શકતા નહીં અને મારા રક્ષક થયા નહીં, તેથી હુ સર્વ રીતે અનાથ થયો આ પ્રમાણે મારી અનાથતા સિદ્ધ થ- યેલી જોઈ ત્યારે મે આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો,-“અહો આ અનાદિ સસારમા મે આ કરતા પણ અધિક વેદનાઓ અનેક વખત સહન.

કરી હશે, પણ હું આજે આટલી વેદના પણ સહન કરી શકતો નથી, તો હવે આગામી કાલે આ અનાદી સંસારમાં આવી વેદના કેમ સહન કરી શકીશ? તો હવે જો હું ક્ષણવાર પણ આ વેદનાથી મુક્ત થાઉં તો તરતજ દીક્ષા ગ્રહણ કરી લઉં, કે જેથી આગામી કાલે આવી દુઃખકારી વેદના સહન કરવી પડે નહીં. હે રાજન્, આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં હું સૂઇ ગયો, અને તત્કાળ તે મારી વેદના શાંત થઇ ગઇ. પછી મને વિચાર થયો કે, આ આત્માજ અવિચળ સુખનો કરનાર છે અને તેજ આત્મા ખરો નાથ છે, તે શિવાય કોઇ બીજું નાથ નથી, તેથી હું તેનાથીજ સનાથ થાઉં. આવું વિચારી પ્રાતઃકાલે મેં મારા સ્વજનોને સમજાવી તેમની રજા લઇને ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું છે. તે આ ચારિત્રના પ્રભાવથી હું મારો તથા બીજા ત્રસાદિક જીવોનો નાથ થયો છું, કેમકે યોગક્ષેમ કરનાર માત્ર આત્માજ છે."

આ પ્રમાણે તે અનાથી મુનિના વાક્યો સાંભળીને શ્રેણિકરાજા ખુશી થયો, અને તેણે અંજલિ જોડી આ પ્રમાણે કહ્યું "હે મુનિરાજ, તમે જે સનાથ અને અનાથપણાનું રહસ્ય સમજાવ્યું તે ખરેખર સત્ય છે. તેમાં જરા પણ અસત્ય નથી. હે મહાત્મન્, તમે ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મ પામ્યા તે સફળ છે, આ જગતમાં જીવનનો લાભ તમેજ પામ્યા છો. વળી તમે શ્રીજિનેશ્વરના પવિત્રધર્મના આશ્રિત છો, તેથીજ તમે સનાથ છો, તમેજ ખરા બંધુથી યુક્ત છો. તમો સત્ય ચારિત્ર લઇને આ જગતના સ્થાવર તથા જંગમ પ્રાણીઓના નાથ થયા છો. હું આપને મારો અપરાધ દૂર કરવા ખમાવું છું, તમારા ધ્યાનમાં અંતરાય કરનારા પ્રશ્ન પુછી મેં દૂષણ કર્યું છે, તેમજ સાંસારિક ભોગ ભોગવવા માટે મેં જે અઘટિત નિમંત્રણ કર્યું છે, તે સર્વ મારા અપરાધો ક્ષમા કરો."

આ પ્રમાણે કહી તે મહાત્માની ભક્તિપૂર્વક સ્તુતિ કરી મહારાજા શ્રેણિક ધર્મમાં વિશેષ અનુરક્ત થઇ સર્વ પરિવાર સહિત પોતાની નગરીમાં આવ્યો હતો.

તે મહાત્મા અનાથી મુનિ ગુણોના સમૂહથી સમૃદ્ધ થઇ પ-

ક્ષીની જેમ અપ્રતિબધપણે વિહાર કરી, લઘુ ગુપ્તિથી ગુપ્ત થઈ, ઉગ્ર એવા ત્રણ દંડાવી વિરામ પામી અને મોહાદિકનો નાશ કરી મવેગના દિવ્ય પ્રભાવથી અનુક્રમે અક્ષય સુખનાવા મોક્ષપદને પામ્યા હતા

આ મહાત્મા અનાથી મુનિના દૃષ્ટાત ઉપર અશરણ ભાવનાને ભારે પુષ્ટિ મલે છે અનાથ-અશરણ પ્રાણીને સનાથ થવાનુ સાધન ધર્મજ છે તેથી હે ભવ્યો, તમે ચેતી જજો મરણાદિ-આપત્તિઓમા કોઇ પણ શરણ આપી શકતું નથી આયુર્વેદના અષ્ટાગને જાણનારા મહાન્ નાડીવૈદ્યો, મત્ર-મણિના પ્રયોગો કરનારા માત્રિકો દ્વારા અનેક ઉપાયો કરવામા આવે તો પણ મૃત્યુના ભયકર પ્રસગે કોઈ પણ રક્ષણ કરી શકતુ નથી આ બધુ જગત્ નાયક વગરના રાજ્યની પેઠે ધર્મવગર શરણ રહિત છે નાનામા નાના કીડાથી તે ઇદ્ર પર્યંત સર્વ વિશ્વ કર્મોને આધીન થઈ જન્મમરણને પામ્યા કરે છે, સગર જેવા સમર્થ ચક્રવર્તીનુ ચરિત્ર જુઓ, તેના સાઠ હજાર પુત્રોને જ્વલનપ્રભ નામના દેવતાએ તૃણની માફક ભસ્મ કરી દીધા, તેમનો સમર્થ પિતા કે જેની સેવામા પચીશ હજાર યક્ષો હાજર રહેતા, તે પણ તેમનો બચાવ કરવાને સમર્થ થઇ શક્યો નહીં જેમને ઇદ્ર પણ પોતાના અર્ધાસને બેસાડતા હતા, એવા શ્રેણિક પ્રમુખ મહારાજાઓ પણ અનાથવત્ બની કર્મોને તાબે થઇ નરકાદિકના દુ:ખોને પામ્યા છે જેઓએ શસ્ત્ર-અસ્ત્રોથી આ જગતને જીત્યુ હતુ, તેના વીર પુરૂષો આજે કયા ગયા? તેમનો પત્તો પણ નથી

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, આ સસારમા ખરૂ શરણ નિર્ભય આનંદ આપનાર ધર્મજ છે ધર્મની દિવ્ય સત્તા નીચે આવેલો આત્મા સનાથ, નિરાબાધ અને સુખી રહી શકે છે ધર્મની શીતલ છાયા સસારી મુસાફરોને શાતિ આપે છે અને તેના હૃદયમાં આનદ વધવાનો ઉત્સાહ પ્રેરે છે આ વિશ્વની સપાટી ઉપર વિચરતા પ્રાણીઓને જો ધર્મનુ શરણ હોય તો તેઓ સર્વ રીતે નિર્ભય છે

જૈન મહાત્માઓ ઉદ્‌ઘોષણા કરે છે કે, 'હે ચેતન' તુ આ વિશ્વનાટકની રગભૂમિ ઉપર આવ્યો છે, તારે અનેક વેષ ભજવવાના

છે, અને તેમાં અનેક જાતની આપત્તિઓ આવવાની છે. તો તું કોઈનું શરણ લેવાની ઇચ્છા રાખજે. તું જેટલો અનાથરૂપ છે, તે સનાથ થવાની પ્રવૃત્તિ કરજે. પણ કેવું શરણ કરજે, અને કેવા નાથનો આશ્રય કરજે કે જેથી તને સાંસારિક આપત્તિઓ નડે નહીં. એવું મહાન શરણ કેવું છે? અને એવો ઉત્તમ આશ્રયદાતા કોણ નાથ છે? એનો તું વિચાર કરજે. કદાચ તને આવી શંકા થાય કે તેવા શરણદાતા અને નાથ તો એક ધર્મજ છે જ્યાં ભવનિધિની ભાવના થાય છે, ત્યાં વિપત્તિરૂપ જ્વાળાઓ સ્પર્શ નથી કરતી છે. અનંત-સુખ અને અનિર્વચનીય આનંદને આપનારા ધર્મનું શરણ લેવાથી મનુષ્ય આધ્યાત્મિક સુખનો ઉપભોક્તા થઈ શકે છે. જન્મમરણથી, ભયથી અને લોભથી કદિપણ ધર્મનું શરણ છોડવું ન જોઈએ. આ લોકમાં ધર્મ સિવાય બીજું કોઈ શરણ નથી. ધર્મ સિવાયનું શરણ કોઈ પણ રીતે રક્ષણ કરી શકતું નથી. જે રક્ષક છે પણ કોઈ પણ બીજું ભક્ષક હોય તો તે રક્ષક નકામો છે. કાળ સર્વનો ભક્ષક છે. ફક્ત ધર્મનો નથી. જેના ઉપર કાળની ભયંકર છાયા પડતી નથી, એવું આ જગતમાં કોણ છે? ઇંદ્ર, ચંદ્ર, રાજા કે ગંધર્વ સૌ કાળની આજ્ઞાને આધીન છે. વિવિધ દિવ્ય શક્તિના સ્વામી, દિવ્ય લોકમાં વસનારા દેવતા ઇત્યાદિ ઉપદ્રવથી રહિત, અતુલ અને અદ્ભુત વીર્યવાળા અને અસંખ્યાતા દેવતાઓથી સેવાતા ઇંદ્રાદિક દેવતાઓ પણ કાળચક્રને વશ થાય છે. તો પછી બીજાની શી વાત કરવી? તે ભયંકર કાળચક્રથી બચાવનાર એવા શરણ કરવા લાયક અને એવા આશ્રયદાતા ધર્મજ છે. તે કયો ધર્મ? એવી શંકા થાય તો તારે સમજવું કે, શ્રી સર્વજ્ઞ જિનેશ્વર દેવે નિઃસ્પૃહતાથી પ્રતિબોધેલો જે ધર્મ છે, તેજ ધર્મ સમજવો. એ ધર્મનું શરણ કરવાથી તારી પાસે મોહ, શંકા, ભય અને બીજા દુર્ગુણો આવી શકશે નહીં. તારા હૃદયમાં કર્તવ્યની ખરી ભાવના પ્રગટ થઈ આવશે. તને આ સંસારની રચના જુદીજ લાગશે. પ્રેમના સ્વાર્પણનો પૂર્ણ પ્રકાશ દેખાશે, અને તારા આત્મામાં અતુલ વીર્યની સ્ફુરણા થઈ આવશે.

પ્રિય ચેતન! ધર્મના મહાન્ શરણનો ઇતિહાસ તપાસી જો. તે ઉપરથી તને ધર્મના પ્રભાવની પુરેપુરી પ્રતીતિ આવશે. જેઓએ

ધર્મનુ શરણુ લીધુ છે, અને ધર્મનેજ પોતાનો ખરો ધણી માન્યો છે, તેવા વીતરાગોએ ઉચ્ચ ભાવનાના ધ્વનિથી આ વિશ્વને ગજાવી મુક્યુ છે, જગતને કર્તવ્ય અને સ્વાર્પણરૂપ જીવનના બે માર્ગો દર્શાવી આપ્યા છે અને પોતે આત્મસુખનો આનંદ ભોગવી બીજાને ભોગવવામાટે પ્રયાસ કરેલો છે જ્યા ધર્મનુ શરણુ ત્યા પરમ પ્રેમનો અવધિ આવી રહે છે ત્યા પ્રતારણા, કલેશ, વિગ્રહ અને રાગદ્વેષ-જન્ય સ્વાર્થ પરાયણતા જરા પણ ટકી શકતા નથી ત્યા નિર્ભયતાનો રસ જામે છે જીવિત સર્વોપયોગી, સર્વમય રસમય અને આત્મમય થઈ રહે છે અને ત્યા સમતાનો યોગ સિદ્ધ થઈ જાય છે તેથી હે ચેતન! તારે સર્વથા ધર્મનુજ શરણ લેવુ

હે પ્રિયાત્મન્! તુ નિશ્ચયથી માનજે કે, આ જગતમા ધર્મસિવાય બીજો કોઈ શરણ્ય નથી સર્વના શિર ઉપર મૃત્યુનુ અનિવાર્ય ચક્ર ફરી રહ્યુ છે, તે મહાન્ ચક્રની આગળ ઔષધ મંત્ર તંત્ર કે ક્રિયાની શક્તિ ચાલતી નથી કાળરૂપી ભયંકર રાક્ષસ સર્વની સમક્ષ તૈયાર થઈને ઉભેલો છે જ્યારે કોઈ મનુષ્ય બીજાના મરણનો શોક કરે છે, ત્યારે તે રાક્ષસ હસે છે અને કહે છે કે "હે પ્રાણી! તુ જેનો શોક કરે છે, તેની રીતે તારો શોક પણ બીજાઓ કરશે" ભગવાન્ તીર્થંકરો, ચક્રવર્તીઓ, અને બીજા મહાપુરુષો પણ કાલધર્મનુ ઉલ્લઘન કરી શક્યા નથી, તો પછી બીજાની શી વાત! તેવા ભયંકર મૃત્યુથી ન્હાસીને ક્યા જઈ શકાય? મૃત્યુથી ભય પામેલા આ પ્રાણીઓને શરણ આપવાને કોઈ પણ સમર્થ નથી, એમ વિદ્વાન લખે છે કે—

मृत्योर्बिभेपि किं वीर, भीतं मुञ्चति नो यमः ।
अजातं नैव गृह्णाति, कुरु यत्नमजन्मनि ॥ १ ॥

"હે વીર! તુ મૃત્યુથી શામાટે બ્હીએ છે? બ્હીનેના માણસને મૃત્યુ-યમ કાઈ છોડી દેતો નથી પણ જે જન્મેલ ન હોય તેને મૃત્યુ છોડી દે છે, તેથી તુ જન્મ ન થાય તેવો યત્ન કર કે જેથી તને મૃત્યુનો ભય રહેશે નહીં ૧"

તેથી સર્વ મનુષ્યોએ જન્મમરણમાંથી મુકાવનારા ધર્મનું શરણ લેવું જોઇએ. જ્યારે હૃદયમાં ધર્મના સંસ્કારો જાગ્રત થાય છે, ત્યારે માનવહૃદયમાં શાંતિ, પ્રેમ, સહનશીલતા, ક્ષમા અને સમતાની ભાવના પ્રગટ થાય છે, જ્યારે હૃદયમાં આવી ભાવનાઓ સ્થાન કરે છે. ત્યારે ત્યાં પ્રતારણા, ક્લેશ, કલહ અને ઐહિક સંપત્તિના અનંત વિગ્રહોને રહેવાનો અવકાશ મલતો નથી.

આજકાલ લોકોમાંથી અશરણ ભાવનાનું સ્વરૂપ અદૃશ્ય થતું જાય છે. સર્વ પ્રકારની પ્રવૃત્તિને સાધ્ય કરવાનું ફલ બતાવી નિયમમમાં લાવનારો જે ધર્મ છે, તેની જ્યાં જોઇએ ત્યાં શિથિલતા થયેલી જણાય છે. લોકો ઉપર ધર્મનો દાબ એટલો બધો નરમ પડી ગયો છે કે, જેથી ઉચ્છૃંખલતા અને સ્વચ્છંદતા પ્રબળ થતી દેખાય છે, કેટલાએક લોકો એવું પણ માનતા થયા છે કે. ધર્મના નિયમથી વિરૂદ્ધ જે કાંઈ આચરવું પડે તે તો વ્યવહારને માટે ક્ષંતવ્ય છે. આવી પ્રવૃત્તિ વધવાથી ધર્મનું સત્ય સ્વરૂપ ખોવાઇ ગયું છે, તે સાથે શુદ્ધ વ્યવહાર અને નીતિનું સત્ય સ્વરૂપ પણ ખોવાયું છે. તેથી સાંપ્રતકાલે અશરણ ભાવનાની પુનઃ જાગ્રતિ થવાની જરૂર છે. ભગવાન્ તીર્થંકરોએ વિશ્વસમાજનું ખરેખરૂં હિત કરવાને ભાવનાની પ્રરૂપણા કરી છે, અને તેમની અસ્ખલિત દેશનામાંથી એવો ધ્વનિ પ્રગટ થાય છે કે, હે ચેતન! તું આ અસાર સંસારમાં ધર્મનું શરણ શોધી લેજે, અને આત્માને શાંતિ આપજે. જો તારે ખરી શાંતિ મેળવવી હોય તો આ સંસારમાં તારા મનરૂપી યંત્રમાં જેજે કમાનો ઉપર વૃત્તિઓ કુદે છે, તેમને તાબે રાખજે. કોઇ પણ પ્રેમના સ્થાન ઉપર રાગ બાંધીશ નહીં. અનંત દુઃખ, ક્લેશ, કાવતરાં અને કાળાં ધોળાંથી ભરેલી આ ભવાટવીમાં ભ્રમણ કરવાનો ભય રાખી તારા આત્માને મહાત્માઓએ દર્શાવેલા માર્ગ ઉપર લઇ જજે. અને યાદ રાખજે કે આ ભવભ્રમણ કરતાં કરતાં તને જે આ ચિંતામણિરૂપ માનવજન્મ પ્રાપ્ત થયો છે, તે જીવનને ઉપયોગી બનાવવાને માટે આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ શોધી કાઢજે, શાસ્ત્રો પોકાર કરીને કહે છે કે જે મનુષ્યો આત્મજ્ઞાનના માર્ગમાંથી ભૂલા પડે છે, કષાયોના અનંત વિક્ષેપોનો અનુભવ કરતાં પણ જેમને કશું જ્ઞાન આવતું નથી, કશો વિવેક પ્રાપ્ત થતો નથી, અને ભૂતકાળના પ્રસંગોમાંથી પણ ભવિષ્યને

માટે જેમને અમુક વર્ત્તનનો નિયમ હસ્તગત થયો નથી, તે મનુષ્યો પોતાના મનુષ્યજીવિતને વ્યર્થ ગુમાવી દે છે, એ સ્પષ્ટજ છે

હે પ્રિય ચેતન, પૂર્વના સત્કર્મોને યોગે જો તને સર્વ પ્રકારની ઉચ્ચ સામગ્રી મળી હોય તો તેનો સદુપયોગ કરજે તુ તે ઉચ્ચ સામગ્રીમા લોભાઇ જઇશ નહીં, કારણકે તે સામગ્રી આખરે સ્થિર રહેવાની નથી જો તને પુદ્‌ગલાની બાહ્ય સામગ્રી ઉંચી જાતની મલે તો તેનાથી દેશનુ, રાજ્યનુ, પ્રજાનુ, મડળનુ, ધર્મનુ, ઘરનુ અને વ્યક્તિનુ, સર્વનુ—આખી દુનિયાનુ કલ્યાણ કરવાની પ્રવૃત્તિ કરજે, પરોપકારના વિશાળ માર્ગો ઉઘાડજે, અને સમાજને સુખ અને શાંતિ મળે તેના સાધનો યોજી આપજે

આ સંસારમા માનવજીવનને પ્રગતિ કરવાના બે માર્ગો ભગવાન્ તીર્થંકરોએ બતાવ્યા છે, એક ગૃહસ્થધર્મનો માર્ગ અને બીજો યતિધર્મનો માર્ગ જો તારે ગૃહસ્થ ધર્મને માર્ગે ચાલવુ હોય તો તે માર્ગમા ઘટે તેવી રીતે તુ તારી સામગ્રીનો સદુપયોગ કરજે અને જો બીજા યતિધર્મને માર્ગે ચાલવુ હોય તો આત્મકલ્યાણની સાથે પરકલ્યાણની ભાવના ધારણ કરજે તે માર્ગ પ્રથમના કરતા ઉંચો છે સમાજના અનેક જાતના કલ્યાણો સાધવાની કુચીઓ તે માર્ગના પથિકોને મળી શકે છે તે માર્ગે ચાલનારા મહાત્માઓએ આ આર્યદેશમા કલ્યાણનો વિજયડકો વગાડયો છે, અને મોહની અસરમાથી છુટવાનો મહામત્ર ઉચ્ચાર્યો છે તેમના એ પ્રભાવથી આર્યદેશ પોતાના ધાર્મિક જીવનને, શુદ્ધ વ્યવહારને, ઇતિહાસને અને આચારને જાલવી શકયો છે જેથી આજસુધી આર્યપ્રજા ધર્મ અને વ્યવહારની ભવ્ય મહત્તાના ઝાખા પણ દર્શન કરી શકે છે જેને માટે એક વિદ્વાન નીચેનુ રસિક પદ્ય લખે છે—

आर्यैः प्रवर्त्तिते मार्गे, प्रयान्तो भुवि सज्जनाः ।
मार्गानुसारिणो लोका, भवन्ति शिवसाधकाः ॥१॥

આ પૃથ્વીપર આર્ય—મહાન્ પુરૂષોએ પ્રવર્ત્તાવેલે માર્ગે ચાલનારા સજ્જનો માર્ગાનુસારી થઇ કલ્યાણના સાધક થાય છે.” ૧

હે ચેતન! તું જો આ અશરણભાવના ભાવીશ તો તને ખાત્રી થશે કે, આ જગતમાં ધર્મજ પરમેશ્વર શરણ છે. તે ધર્મનું દિવ્ય બળ તને આત્મિક ઉન્નત્તિએ પોહોંચાડશે. અને આ સંસારનો ખરો સ્વાદ ચખાડી છેવટે તને તારૂં સ્વરૂપ બતાવશે, કે જે સ્વરૂપમાં અનંતજ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ અનંતગુણો પ્રગટ થયેલા તને દેખાશે. અને પછી તે તારી અનંત શક્તિનું ભાન તને કરાવશે, અને કર્મોની પ્રેરણાથી રમાતો આ સંસારનો ખેલ તારી સન્મુખ ખડો કરી બતાવશે.

श्रीयुक्ता गणिनोऽत्र मुक्तिविजया जातास्तपोऽलंकृता-
स्तच्छिष्या विजयप्रपूर्वकमलाः सूरीश्वरा राजिताः॥
तच्छिष्यैर्विनयप्रपूर्वविजयैरेषात्र संभाविता।
स्वस्वांते शुभभावना भविजनस्वांतप्रमोदप्रदा॥ १॥

૩ સંસાર ભાવના.

જ્ઞાનના આવરણથી આવૃત થયેલો અને મિથ્યાત્વના ઉદયથી અચેતન જેવો બની ગયેલો જીવ પોતાના જીવનની સુધારણાના સત્ય માર્ગને શોધી શકતો નથી, તેથી તે ચતુર્ગતિરૂપ વિકટ સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે, તેના જીવને આ સંસારભાવનાનું અવલંબન ખરા આશ્રયરૂપ થઈ પડે છે કર્મના દૃઢબંધનથી પરાધીન થયેલા પ્રાણીને જે ઘોર દુઃખો ભોગવવા પડે છે તેની સીમા તો અનંત કાલની છે કર્માધીન સંસારી જીવે અનંત પરાવર્તન કરેલા છે, જેમાં ચાર ગતિરૂપ મોટા આવર્ત્ત-ભમરીઓ છે, જેમાં અનંત દુઃખરૂપી વડવાનળ પોતાની ભયંકર જ્વાલાઓથી પ્રજ્વલિત થઈ રહેલો છે અને જેમાં અપાર મોહ માયાની ઉર્મિઓ ઉછળી રહી છે, એવા જન્મરૂપી મહાસાગરમાં પામર પ્રાણીઓ ભમ્યા કરે છે તે પ્રાણીઓ પોતાના કરેલા કર્મરૂપ બેડીના બંધનમાં આવી અસ્થિર શરીરને ધારણ કરતા જન્મ-મરણના ફેરા કર્યા કરે છે કદાચિત્ દૈવયોગે દિવ્યકર્મનો ઉદય થઈ આવે તો તેઓ પુણ્યના પ્રાગ્ભારથી વિમાનવાસી બને છે, પરંતુ ત્યાં પણ તેમનો સ્થિરવાસ નથી કર્મ ભોગવી લીધા પછી કર્મોદયનો પવન તેમને ત્યાંથી પણ ચલાયમાન કરે છે એટલે ત્યાંથી ચવીને પાછા આ ત્રિભુવનમંડલમાં અથડાયા કરે છે તેમાં પણ જો પાપકર્મનો પ્રબળ યોગ હોય તો તે પ્રાણીઓ નરકભૂમિના નિવાસી થઈ જાય છે તે ભયંકર ભૂમિમાં ક્ષુધા, તૃષા, તાપ, ટાઢ, તાડના અને તર્જના પ્રમુખ અસહ્ય દુઃખો સહન કરવા પડે છે જે દુઃખોનું વર્ણન અને શ્રવણ કરતા પણ કંપારી છૂટે છે કદાચિત્ તિર્યંચની યોનિમાં આવી પડે તો પણ પરાધીનતા અને અવાચકપણાના દુઃખોથી તેઓ પૂરેપૂરી વિડંબના પામે છે. તે સિવાય પૃથ્વી પાણી, અગ્નિ, વાયુ વનસ્પતિરૂપ એકેંદ્રિયના શરીરોમાં પણ તેમને દુઃખોના દરીયામાં પડવું પડે છે એકેંદ્રિયથી માંડીને પંચેંદ્રિય સુધીના શરીરને પ્રાપ્ત થયેલા પ્રાણીઓની દશા તો વર્ણવી શકાય તેમ નથી

હે આત્મન્ ! આ સંસારમાં એવી કઈ જાતિ અને કઈ યોનિ

છે કે, જે જાતિ અને યોનિમાં તું અવતર્યો નથી? એટલુંજ નહીં પણ મનુષ્યભવમાં પણ તારી વિચિત્ર સ્થિતિ થઈ હશે. જેને તું પ્રેમનું સુંદર સ્થાનરૂપ અને ભોગવિલાસની ભૂમિરૂપ સ્ત્રી માને છે, તે સ્ત્રી કોઈવાર તારી વાત્સલ્યધારિણી માતા થઈ હશે, અને તે માતા કોઈવાર તારી શૃંગારની રતિરૂપ સુંદરી પણ થઈ પડશે. તેવીજ રીતે આ સંસારમાં જે તને જે રૂપે દેખાયા છે, અને દેખાય છે તેમના તે રૂપ બદલાઈ જવાના, એમ તું ખાત્રીથી માનજે. મિત્રો તારા શત્રુઓ હતા, અને શત્રુઓ તારા મિત્રો હતા.

હે ચેતન! બીજી ગતિઓની વાત તો એક તરફ રહી પણ ચિંતામણિ સમાન ગણાતા મનુષ્યજીવનનો તો ખાસ તું વિચાર કરજે. કેટલાએક પશુ સમાન અજ્ઞાનાવસ્થામાંજ પોતાનું જીવન પુરૂં કરે છે, કેટલાએકને જન્મતાંજ માતાપિતાનો વિયોગ થાય છે, કેટલાએક ક્ષુધા, તૃષા, અને તિરસ્કારની પીડાઓ સહન કરી યાવજ્જીવિત દાસત્વ કરે છે, કેટલાએક મજુરીની મહા પીડા ભોગવી અસહ્ય દુઃખ પામે છે, તે શિવાય ભીખારીઓની અને વિવિધ રોગથી પીડાતાં મનુષ્ય પ્રાણીઓની સ્થિતિનું અવલોકન કર કે જેથી તને આ સંસારના સત્ય સ્વરૂપનું ભાન થાય.

પ્રિય ચેતન! આ માનુષજીવનની દશા પરાજય પામી નાશી છુટતી સેનાના જેવી છે-પ્રથમ એક ઠોકર ખાઈ પડે છે, બીજો તેના ઉપર અથડાઈ પડે છે, એમ એક એકની ઉપર એક એક પડતે પડતે સમગ્ર મરણ અને નિષ્ફલતાનો અનુભવ કરે છે. તે છતાં મોહની અંધારીને ધારણ કરતો મનુષ્ય તે તરફ લક્ષ્ય આપતો નથી. તે મોહની અંધારીથી અંધ થયેલા મનુષ્યો આ સંસાર અને પુદ્ગલોની અસ્થિરતાને ભુલી જઈ કોઈ અનીતિથી ધન મેળવે છે, કોઈ છળકપટથી છેતરી પરનું હરી લે છે, કોઈ વિશ્વાસઘાત કરે છે. કોઈ અભક્ષ્ય ખાય છે. કોઈ રાત્રિભોજન કરે છે, કોઈ દેવધન ચોરી ખાય છે. કોઈ પરનિંદા અને આત્મપ્રશંસા કરે છે, કોઈ માન તથા અહંકારના ગજેંદ્ર ઉપર ચડી સર્વની ઉપેક્ષા કરે છે, અને કોઈ સંઘ અથવા જ્ઞાતિનું નાયકપદ લઈ અનેક જાતના અન્યાયો આચરે છે.

હે આત્મન્! જો તુ આ સમારભાવના ભાવીશ તો તારા મનુષ્ય જીવનની ઉપર કોઈ દિવ્ય પ્રભા પડશે, મહ અથવા સમાજની સેના કરવાની શુદ્ધ વૃત્તિ તારામા જાગ્રત થશે, સર્વ દેશાપધુઓને માનવજીવનની મહત્તા સમજાવવાની તારી વૃત્તિ થશે, અસતોષ, સ્વાર્થ અને પ્રતા પા તરફ અભાવ આવશે, સદ્વિદ્યા અને જ્ઞાનના મધુર ફ્લો ચાખવાની તીવ્ર ઇચ્છા થશે, અને સાનુભવજ્ઞાનના સ્વરૂપ ઉપર વિચાર કરીને માનવજીવનમાથી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય માર્ગનો સ્વીકાર કરવાની અભિલાષા ઉત્પન્ન થશે

પ્રિય ચેતન! તારા જીવનને સન્માર્ગ દર્શાવનારી અને ખરા કર્ત્તવ્યની દિશા તરફ દોરનારી આ સમારભાવનાને જો તારા હૃદય ઉપર આરૂઢ કરીશ તો તારી આગળ આ સસારનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ સ્વત પ્રગટ થઇ આવશે, તે તને દર્પણની જેમ દેખાઈ આવશે તે સાથે આ ભવાટવી કેવી ભયકર છે અને અદર પ્રાણીઓની શી સ્થિતિ થાય છે, તે બધુ સ્વરૂપ તારી સમક્ષ ખડુ થઈ આવશે

પ્રિય આત્મન્! તુ આ સસારના મોહક પદાર્થો ઉપર ઇચ્છા રાખીશ નહીં, તારે તેનો ઘણો અનુભવ થયેલો છે જે પુદ્ગલો તારા હૃદયને અને તારી ઇંદ્રિયોને આકર્ષે છે, તે પુદ્ગલોને પાનરૂપે આહારરૂપે અને શરીરરૂપે તે અનતવાર ગ્રહણ કરી વમન કરેલા છે જો તુ તેમને ભોગવવાની પુન ઇચ્છા રાખીશ તો તુ વાંતભોજી થઇશ, એટલે વમન કરેલાને ભક્ષણ કરનારો થઇશ તેથી તારૂ તે કામ શ્વાન, કાગડા અને બીજા મલભક્ષક પ્રાણીઓના જેવુ નિંદ્ય ગણાશે

પ્રિય ચેતન! મોટા આશ્ચર્યની વાત એ છે કે લાલસાઓમા લુબ્ધ થયેલો પ્રાણી એ પૌદ્ગલિક સુખો ભોગવીને પણ તૃપ્ત થતો નથી, ઉલટી તેની તૃષ્ણા ઘી વડે અગ્નિની જ્વાલાની જેમ વૃદ્ધિ પામે છે તૃષ્ણાની ઉંડી ખાઇ કદી પણ પૂરાતી નથી તૃષ્ણારૂપી મહા નદીના પૂરમા તણાએલા લુબ્ધ આત્માઓ શાંતિને કિનારે આવી શક્તા નથી તેથી તુ એ ભયકર નદીના પૂરથી છેટો રહેજે, તેને માટે નીચેનુ પદ્ય સદા હૃદયમા રાખજે

तृष्णामहानदीपूर–वाहिताः पामरा जनाः ।
पतन्ति दुःखगर्त्तायां, निःसहायाः कुवासनाः ॥१॥

"નઠારી વાસનાવાલા પામર પ્રાણીઓ તૃષ્ણારૂપી મહાનદીના પૂરમાં તણાઇને દુઃખોના મોટા ખાડામાં નિરાધાર થઇ પડે છે." ૧

તેથી હરેક ભવ્ય મનુષ્યે આ સંસારભાવના ભાવવી જોઇએ. મહાત્મા ભદ્રેશ્વરસુરિનું જીવનવૃત્તાંત જુઓ, તે મહાત્મા ગુજરાતના મહારાજા સિદ્ધરાજના સમયમાં થયા હતા, તે આચાર્યે સ્યાદ્વાદમતનું રક્ષણ કરવાને દિગંબરો ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. અને ભારતવર્ષમાં સ્યાદ્વાદના સિદ્ધાંતને ગજાવ્યો હતો. તેમની આ પ્રવૃત્તિ રજોગુણી હતી. ધર્મના કલહને લઇને તેમના શુભ ધ્યાનમાં ભંગ પડયો હતો, તથાપિ ઇતિહાસ કહે છે કે, જ્યારે તે મહાત્મા કાળધર્મને પામવાની તૈયારીમાં હતા, ત્યારે તેમણે શુદ્ધ હૃદયથી સંસારભાવના ભાવી હતી. સંસારના સ્વરૂપને ગર્હીને પોતાના મનોમંદિરમાં ખરો નિર્વેદભાવ સ્થાપ્યો હતો. અને વિશ્વના સર્વ આત્માઓને ખમાવી પોતાના હૃદયને સમતાનાં રસથી ભર્યું હતું. તેઓશ્રી દેવસુરિજીના શિષ્ય હતા, એટલે તેમને ગુરૂપાસેથી જે આત્મતત્વનો ખરો બોધ મલ્યો હતો, તે બોધ તેમને અંતસમયે ઉપયોગી થઇ પડયો હતો.

પ્રિય વાચકગણ ! તમે પણ તમારા મનુષ્ય જીવનને ઉજ્વળ બનાવવા અને શુદ્ધ પ્રેમ, શુદ્ધ સ્વાર્પણ, શુદ્ધ ન્યાય, શુદ્ધ વિશ્વાસ મેળવવા સર્વદા સંસાર ભાવનાને ભાવ્યા કરજો. તે ઉચ્ચ ભાવના તમારા મોહનો નાશ કરશે, તમારા મમત્વનું મર્દન કરી નાખશે, તમારા કષાયોનો વેગ અટકાવી દેશે, તમારી મલિન વાસનાઓને મારી નાખશે, અને તેમોને વૈરાગ્ય અને નિર્વેદના પરમ અધિકારી બનાવી ગુણારોહણના ચડીઆતા ક્રમમાં ચડાવી છેવટે મુક્તિપુરીનું મનોહર દ્વાર બતાવશે, કે જે અગમ્ય, અવર્ણ્ય અને આનંદરૂપ છે. મમત્વની મિથ્યા ભ્રમણા ટાળવામાટે અને વૈરાગ્યભાવનાની વૃદ્ધિને માટે પ્રભાવથી મનન કરવા યોગ્ય રાજરાજેશ્વર ભરતચક્રવર્ત્તીનું દૃષ્ટાંત મનન કરવા જેવું છે. હે ચેતન ! તે દૃષ્ટાંત તરફ તું તારી વિચારશક્તિને

ફેરવજે, એટલે તને ભવ્ય એવી અન્યત્વ ભાવનાનું ખરૂં સ્વરૂપ જણાઈ આવશે.

જૈન ઇતિહાસમાં રાજરાજેશ્વર ભરતચક્રીનું ચરિત્ર પ્રસિદ્ધ છે. શ્રીમાન્ આદિનાથપ્રભુના તે પ્રભાવી પુત્ર વિવિધ પ્રકારની સંપદાથી વિભૂષિત થયા હતા અને આ વિશ્વની દિવ્ય અને માનુષી સમૃદ્ધિના શિખર ઉપર તે મહારાજા બેઠા હતા. પૂર્વપુણ્યોનું પ્રભાવિક કલ્પવૃક્ષ તે મહારાજા ઉપર સંપૂર્ણ રીતે છાયા કરીને રહ્યું હતું.

એક સમયે તે રાજરાજેશ્વર પોતાના આદર્શ ભુવનમાં દિવ્ય વસ્ત્રાભરણોથી વિભૂષિત થઈ મનોહર સિંહાસન ઉપર બેઠા હતા. તેની ચોતરફ વિવિધ વિલાસો થઈ રહ્યા હતા, ઉચ્ચ પુદ્ગલોની જુદી જુદી રચનાઓ મહારાજાના મનને રંજન કરવા યોજવામાં આવી હતી, શીત મંદ અને સુગંધી પવનની લહરીઓ છુટી રહી હતી, તે સમયે શરીરની અનુપમ શોભાને ધારણ કરનાર મહારાજા ભરતની દૃષ્ટિ આદર્શભુવનમાં પડી. પોતાનું પ્રભાવિક પ્રતિબિંબ મહારાજાએ પ્રેમપૂર્વક જોવા માંડયું, તેવામાં પોતાના કર કમલની એક આંગળીમાંથી રત્નમય મુદ્રિકા નીકળી પડી, મહારાજાનું ધ્યાન તે તરફ ખેંચાયું તેને જોતાજ તે આંગળી વિરૂપીજ દેખાણી, પેલી નવ આંગળીઓ પાસે તેની ઘણીજ નિસ્તેજતા લાગી તે જોતાંજ ભરતેશ્વરની ભાવનામાં અદ્ભુત પ્રેરણા થઇ આવી, તે મહાનુભાવે પોતાની ભાવનાને સિદ્ધ કરવા પછી અનુક્રમે બીજી મુદ્રિકાઓ દૂર કરી, બધી આંગળીઓનો દેખાવ જોયો તે શોભા રહિત દેખાવ ઉપરથી મહારાજાના મનોમંદિરમાં તે દેખાવ અશોભનીય દેખાયો. તે જોતાજ તે મહાનુભાવની ભાવના બદલાઈ ગઈ તત્કાલ તે મહારાજાનું કોમલ હૃદય અન્યત્વ ભાવનામાં મગ્ન થઈ ગયું તેણે કહ્યું "અહો કેવી વિચિત્રતા છે! આ મુદ્રિકા કે જે એક મૃત્તિકાના વિકારરૂપ સુવર્ણની બનેલી છે, તેના યોગથી મારી આંગળી સુંદર લાગતી હતી પણ જ્યારે તે મુદ્રિકાનો વિયોગ થયો ત્યારે તેજ આંગળીનો દેખાવ વિપરીત બની ગયો. અને તેથી મારા મનમાં તે આંગળીનું દર્શન ખેદરૂપ થયું આમ થવાનું કારણ માત્ર તે મુદ્રિકાજ હતી. તે મુદ્રિકાના યોગથી મારી આંગળીને શોભા મળી, અને તે આંગળીના

યોગથી મારા હાથને શોભા મળી. અને તે હાથવડે મારા શરીરનું સૌંદર્ય દેખાયું. ત્યારે એમાં હું કોની શોભા ગણું? આ મારી મનાતી મનોહર કાંતિને શોભા આપનાર મણિ માણિક્યના અલંકારો અને રંગબેરંગી વસ્ત્રો ઠર્યા અને જે આ કાંતિ તે મારી ત્વચાની શોભા ઠરી. એ ત્વચા શરીરની ગુપ્તતા ઢાંકીને સુંદરતા દેખાડે છે, અહો આ કેવી વિપરીતતા! જે શરીરને હું મારૂં પોતાનું માનું છું, તે શરીર ત્વચાવડે અને તે ત્વચા કાંતિવડે અને તે કાંતિ વસ્ત્રાલંકારવડે શોભે છે. તો પછી મારા શરીરની શોભા કાંઇ રહી નહીં. એ શરીર તો રૂધિર, માંસ અને હાડનોજ કેવળ માળો! અને એ માળાને હું પોતે મારો ગણું છું. આ કેવી ભુલ? કેવી ભ્રમણા? અને કેવી વિચિત્રતા? અરે! હું કેવલ પરપુદ્ગલોની શોભાથી શોભું છું. બીજાના આશ્રયથી રમણીય લાગતું તે શરીર હવે મારૂં કેમ માનવું? જો હું તે શરીરમાં મમતા ધારીશ તો તે કેવળ દુ:ખમય અને વૃથા છે. આ શરીરથી મારા આત્માનો કોઇ વખત વિયોગ થવાનો છે, તેથી આ શરીર ઉપરની મમતા તદ્દન નકામી છે. જેનો એક કાલે વિયોગ થવાનો છે અને જે કેવળ અન્યત્વભાવ ધરાવે છે, તેની અંદર મમત્વ શું રાખવું? જ્યારે તે શરીર મારૂં નથી, તો પછી હું પણ તેનો નથી. તો હવે મારે વિવેકબુદ્ધિ દૃઢ કરવી જોઇએ આ સૃષ્ટિ અનંત વસ્તુઓથી ભરેલી છે. તે સઘળી વસ્તુઓ ઉપર મારી પ્રિયતા નથી. તેઓમાંથી કોઇ પણ વસ્તુ મારી નથી. આજ સુધી હું મિથ્યા મોહમાં લથડી પડયો. હવે મને ખાત્રી થઇ છે કે, તે મારી નવયૌવના રાણીઓ, તે મારા કુલદીપક કુમારો, તે અઠળક સંપત્તિ અને તે ષટ્ખંડનું મહાન્ રાજ્ય એ મારાં નથી. અને જે કાયાથી હું એ સઘળી વસ્તુઓનો ઉપભોગ લઉં છું, તે ભોગ્ય વસ્તુ પણ જ્યારે મારી નથી તો પછી મેં માની લીધેલી બીજી વસ્તુ મારી શી રીતે હોય? જેમની ઉપર હું પ્રેમ અને વાત્સલ્ય ધારણ કરૂં છું. તે આ મારી રાણીઓ પુત્ર પુત્રીઓ, સ્નેહીઓ અને કટુંબીજનો શું મારાં થનાર હતાં? જેમ એ બધા મારા નથી, તેમ હું પણ તેમનો નથી. અરે કેવા ખેદની વાત છે કે, જે મારાં નથી તેમને માટે મેં અનેક જાતના પાપો કર્યાં તે મારે એકલાનેજ ભોગવવાં પડશે. તેઓમાંથી કોઇ પણ મને સહાયક થશે નહિં, અન્યત્વભાવવાલા તે સર્વને માટે હું મમત્વ

દર્શાવી મારા આત્માનો હિતેચ્છુ ન થઈ તેને ગેંદ અને કષ્ટદાયી નરકનો ભોક્તા કરૂં એ મારૂં કેવું અજ્ઞાન? કેવી ભ્રમણા? અને કેવો અવિવેક? આજથી હું માત્ર આત્મસ્વરૂપનો જ્ઞાતા થયો છું 'હું કોણ છું?' એ મને હવે સમજાયું છે હું એક ભરતખંડનો ચક્રવર્તી છું ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરૂષોમાં મારી ગણના થાય છે આવી મહાન્ પ્રભુતા મને પ્રાપ્ત થઈ છે છતાં હું તેનો ખરો ઉપયોગ ન કરૂં તો પછી મારી કેટલી મૂર્ખતા કહેવાય? આજે મારા પ્રબુદ્ધ હૃદયમાંથી મમતાની મલિન અંધતા દૂર થઈ છે સુંદર પ્રમદાઓ, મહેલો, રથઅશ્વો વગેરે સર્વ રાજ્યવૈભવના સુખ ઉપરથી મારો અનુરાગ દૂર થયો છે તે મારી મલિન મમતાની છાયા તદ્દન નાશ પામી ગઇ છે"

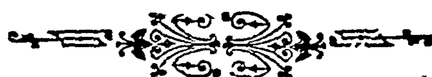
આ પ્રમાણે વિચાર કરતા રાજરાજેશ્વર ભરતના અંતઃકરણમાં એવું ચિત્ર પડી ગયું કે તરતજ તેનું તિમિરપટ ટળી ગયું તેના હૃદયના ઊંડા પ્રદેશમાંથી ખરૂં જ્યોતિ પ્રગટ થઇ આવતાં તે મહારાજાને શુક્લધ્યાન પ્રગટી આવ્યું. તે શુક્લધ્યાનરૂપ તીવ્ર અગ્નિએ તેના અશેષ ઘાતીકર્મો ભસ્મીભૂત કરી દીધા, અને તે શુદ્ધ નિર્મલ આત્મસ્વરૂપ બની ગયો તે સાથેજ તેને મહાન્ દિવ્ય અને સર્વદર્શક કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તરત તે કેવળી મહારાજાએ પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો. દિવ્ય પ્રભાવવાળાં શાસનદેવીએ આવીને તેમને સાજ (વેશ) આપ્યો છેવટે તે મહાન્ આત્મા વીતરાગ, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી પરમાત્મરૂપ બની ગયો

રાજરાજેશ્વર ભરત ચક્રવર્તીના આ મનન કરવા યોગ્ય ચરિત્ર ઉપર અન્યત્વભાવનાનું ખરૂં સ્વરૂપ હૃદયમાં આરૂઢ થઈ શકશે આ મહાન્ ભાવના ભાવવાથી ભવ્ય પ્રાણીના હૃદયમાં ઉચ્ચ ગુણો પ્રગટ થઇ આવે છે, તેના અંતરના પ્રદેશમાં આત્મશક્તિનો પૂર્ણ વિકાશ થાય છે અને વૈરાગ્યની અચળતા રહી શકે છે આ અદ્ભુત ભાવના આ દુઃખરૂપ સંસારમાંથી મુક્ત થવાનું પ્રધાન સાધન છે

પ્રિય વાચકગણ! તમે જો તમારા હૃદયમાં આ અનુપમ ભાવનાને સ્થાન આપશો તો તમોને આ સંસારના વિકટ અને વિષમ બાવો નડી શકશે નહિં તમારામાં ખરૂં આત્મબળ પ્રગટ થઇ આવશે. તમારા [illegible]નની ખરી જ્યોતિ

પ્રિય આત્મગણ! આ સંસારરૂપ ચકડોળ ઉપર ચડેલો પ્રાણી પોતાના આત્મસ્વરૂપને ભૂલી જઈ, એવું વિચારે છે કે, "આ મારૂં પ્રેમી કુટુંબ સદાકાળ મારી સાથેજ રહે, આ મારી સ્થિતિ સદા કાળ ચાલ્યા કરે. મને કોઈ દિવસ તેનો વિયોગ થાય નહીં," આ મમત્વ ભરેલા વિચારો મનુષ્યને મોહરાજાના કારાગૃહમાં ફેંકી દે છે. અને ત્યાં વધારે વધારે કષ્ટો ભોગવાવે છે. તેથી તે મહાન્ કારાગૃહમાંથી મુક્ત થવું હોય, અને હૃદયમાં ઉચ્ચ વિચારોને સ્થાપવા હોય તો અન્યત્વ-ભાવનાનો અભ્યાસ કરજો. એ મહાન્ ભાવનારૂપી નાવિકા તમારા આત્માને આ સંસારસાગરને સુખે ઉતરાવી પરમ આનંદકારક, અને સુખરૂપ સ્થાને પોહોંચાડશે. એ ઉચ્ચ ભાવનારૂપ દીપિકા તમારા આંતર અંધકારને દૂર કરી આત્મજ્યોતિને પ્રગટાવશે. આ ઉચ્ચ ભાવના ઉપરથી જાણી શકાશે કે, આ આત્મા સ્વભાવે શરીર વગેરેથી વિલક્ષણ ચેતનામય છે. જે શરીર છે, તે વિનાશક અને અચેતન જડ છે, કારણકે, તે અનેક પુદ્ગલ પરમાણુઓના સમૂહથી બનેલ છે, જયારે તે પુદ્ગલો જૂદા જૂદા વિખરાઈ જશે. ત્યારે માત્ર એક ચૈતન્ય સ્વભાવ આત્મા અખંડ અને અવિનાશી રહેશે. આ ઉપરથી સમગ્ર સંબંધમાં અન્યપણાનો દૃઢ નિર્ણય થઇ જાય છે. આત્માનો સ્વભાવ દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ અને નોકર્મથી અન્ય છે. આ પ્રમાણે જાણવાથી અન્યત્વ સિદ્ધ થશે, એટલે તે એકત્વની ભાવના દૃઢ થશે.

श्रीयुक्ता गणिनोऽत्र मुक्तिविजया जातास्तपोऽलंकृता-
स्तच्छिष्या विजयप्रपूर्वकमलाः सूरीश्वरा राजिताः॥
तच्छिष्यैर्विनयप्रपूर्वविजयैरेषात्र संभाविता ।
स्वस्वांते शुभभावना भविजनस्वांतप्रमोदप्रदा ॥ १ ॥

४ एकत्व भावना.

संयोगे च वियोगे च, सम्भवे मरणेऽथवा ।
सुखदुःखविधौ वास्य, न सखान्योऽस्ति देहिनः ॥१॥

સંયોગ અને વિયોગમાં જન્મ મરણમાં અને સુખ દુઃખ ભોગવવામાં પ્રાણીને કોઈ બીજો મિત્ર કે સાથી નથી તે પોતાની જાતે તે એકલોજ ભોગવનારો છે ૧

मित्रपुत्रकलत्रादि-कृते कर्म करोत्ययम् ।
यत्तस्य फलमेकाकी, भुक्ते श्वभ्रादिषु स्वयम् ॥ २ ॥

પ્રાણી પોતાના મિત્ર, પુત્ર, અને સ્ત્રી વગેરેને માટે જે જે કર્મ કરે છે, તે કર્મનું ફળ નરકાદિક ગતિમાં પોતે એકલોજ ભોગવે છે તેના મિત્રો, પુત્રો કે સ્ત્રી વગેરે તે કર્મનું ફલ ભોગવવામાં સાથી થતા નથી ૨

सहाया अस्य जायन्ते, भोक्तुं वित्तानि केवलम् ।
न तु सोढुं स्वकर्मोत्थां, निर्दयां व्यसनावलीम् ॥३॥

પ્રાણી સારા નરસા કાર્યો કરી જે દ્રવ્ય પેદા કરે છે તે દ્રવ્યને ભોગવવા માટેજ તેનો મિત્ર પિત્રાદિ કેવલ સહાયકો થાય છે પરંતુ તેણે કરેલા કર્મોની ઉત્પન્ન થયેલી નિર્દય-પીડાકારી દુઃખશ્રેણીને સહન કરવાને કોઇ સહાયક થતું નથી તે તો એકલા કર્મકર્તાનેજ ભોગવવા પડે છે

આ ઉપદેશક પદ્યો એકત્વભાવનાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ દર્શાવે છે. આ સંસારરૂપ વિકટ અટવીમાં ઉતરી પડેલા પ્રાણીને તેની પોતાની જાત શિવાય બીજું કોઇ સહાયક નથી-કોઇ સાથી નથી એમ તેને સમજવાનું છે મનુષ્યને તેના જન્મમાં કે લોક અનુભવ મલે છે અથવા બીજેથી મેલવે છે, છતાં પણ મોહના ગાઢ અંધકારમાં તે જોઈ શકતો નથી, તેને માટે શાસ્ત્રકાર નીચેનું પદ્ય લખે છે—

एकत्वं नैव पश्यन्ति, जराजन्मग्रहार्दिताः ।
यज्जन्ममृत्युसंपाते, प्रत्यक्षमनुभूयते ॥ ४ ॥

જન્મ અને જરારૂપી ગ્રહોથી પીડાતા પ્રાણીઓ પોતે એકલા છે, એ વાત જોઇ શકતા નથી. જે વિષેનો અનુભવ જન્મ અને મૃત્યુથી પ્રત્યક્ષરીતે દેખાઇ આવે છે.

એટલે સર્વજીવો જન્મ અને મરણનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરે છે અને દેખે છે, છતાં પણ તેના હૃદયમાં આવતું નથી કે, જન્મ અને મરણનો અનુભવ એકલાનેજ કરવો પડે છે. દરેક પ્રાણી એકલો જન્મે અને એકલો મૃત્યુ પામે છે, તે વાત જગપ્રસિદ્ધ છે, છતાં અજ્ઞાનના અંધકારમાં અંધ થયેલો પ્રાણી એકત્વ ભાવનાને ભાવતો નથી. દરેક પ્રાણી મનુષ્યજન્મ જેવા ચિંતામણિ રત્નનો અલભ્ય લાભ લેવાનો અધિકારી છતાં તે પ્રમાદ વગેરે દુર્ગુણોને વશ થઇ પોતાના એકત્વનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સંપાદન કરી શકતો નથી, એ કેવી મોટી ભૂલ ગણાય!

તે એકત્વભાવનાના બળથી તે મનુષ્ય જાણી શકશે કે, પ્રત્યેક મનુષ્ય એકલો છે. આ સંસારમાં તે એકલો આવ્યો છે અને એકલો જવાનો છે. ઉપાર્જન કરેલાં કર્મોનો જોખમદાર પણ પોતેજ એકલોજ છે. શુભ કર્મના સુખો અને અશુભ કર્મની શિક્ષાઓ તેને એકલાનેજ ભોગવવાની છે. માતા, પિતા, બંધુઓ, સ્નેહીઓ અને મિત્રો ગમે તેટલા હોય તો પણ તેને જાતે ભોગવવાનાં દુઃખો કોઇનાથી લઇ શકાશે નહીં, જેને માટે નીચેનું પદ્ય મનન કરવા જેવું છે.

पुण्यपापफलानां च, भोक्ता तत्कर्मकारकः ।
न तत्र स्निग्धबन्धूनां, सहायः स्यात्फलेग्रहिः ॥१॥

પુણ્ય અને પાપના ફલોને ભોગવનારો તેવાં કર્મોનો કરનાર એકલોજ થઇ શકે છે. તેમાં કોઇ સ્નેહી કે બંધુઓની સહાય સફલ થઇ શકતી નથી. ૧

આ એકત્વની ભાવનાથી મનુષ્ય પોતામાં રહેલા દૂષણો જાણી શકે છે અને તેની ભાવિ શિક્ષાઓનો વિચાર કરી સન્માર્ગનો સાથી

બનના યત્ન કરે છે જ્યારે હૃદયમા એકત્વભાવના જાગ્રત થાય છે, ત્યારે મનુષ્યને પોતાના ખરા કર્ત્તવ્યનુ ભાન થઇ આવે છે આ વિશ્વની રંગભૂમિ ઉપર માનવ વેષને ભજવવા આવેલા આત્માને જ્યારે ખાત્રી થાય કે, તે પોતે રંગભૂમિમાએ કલો છે, જો તેને વેષ ભજવતા વિઘ્નો આવશે, અનેક અતરાયો ઉભા થશે, તો તે વખતે તેને કોઈ સહાય કરનાર મળવાનુ નથી, તે વિઘ્નો અને અતરાયો દૂર કરવાને માટે તેણે એકલાએજ માથ'ના રહેવાનુ' છે તેણે એકલાએજ સહાય મેળવવા યત્ન કરવાનો છે તે સહાય તે આત્મજ્ઞાનની સમજવી માણસના જીવિતનુ અને છેવટનુ કર્તવ્ય એજ છે કે, તેણે અ'ધ્યાત્મમાર્ગની સહાય શોધવી અધ્યાત્મમાર્ગનો પથિક બનેલો આત્મા પોતાનાજ આત્મભાનથી રગાઇ, છતા અને છલકાઇ રહે છે તેને પછી બીજાની અપેક્ષા રહેતી નથી તે નિઃસગ અને નિર્લેપ થઈ પોતાના આત્મબળ ઉપર અવલબીને રહી શકે છે

ભગવાન્ તીર્થંકરોએ એવા ઉચ્ચ ઉદ્દેશથીજ એકત્વ ભાવનાનો પ્રતિબોધ વિશ્વને આપ્યો છે તેમની દેશનાવાણીમાથી આ પ્રમાણે પ્રતિધ્વનિ નીકલે છે-'હે ચેતન! તુ દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરજે અને તારા શુદ્ધ સ્વરૂપને અવલોકજે, જેથી તને ખાત્રી થશે કે, હુ એકલોજ છુ, મારી સાથે કોઇ પણ સહાયક નથી. મને પ્રાપ્ત થયેલી આ સસારની સામગ્રી મારા ખરા ઉપયોગની નથી જેને હુ પ્રેમના રસની સરિતારૂપ માનુ છુ, તે આ સ્ત્રી, અને વત્સલભાવથી ભરેલા આ પુત્રાદિ પરિવાર તે પણ મને સાચા સહાયક થઇ શકે તેમ નથી જ્યારે મને ભયકર યમરાજનુ આમત્રણ આવશે, ત્યારે તે સર્વનો ત્યાગ કરી મારે એકલાનેજ જવુ પડશે તેમાથી મને કોઇ પણ છોડાવી શકશે નહીં આ મનોહર મંદિર, સુશોભિત વાટિકા, વિવિધ વાહનો, નવરગીત વસ્ત્રો અને આકર્ષક અલકારો કે જેમને હુ મારા જીવનના સુખદાયક સાધનો માનુ છુ માન અપમાનના અને વિલાસોના ભોગ્ય પદાર્થો ગણુ છું તે બધા અહિંજ પડ્યા રહેશે, અને મારે એકલાને આગામગેલા હૃદયસાથે જાવુ પડશે, જેનો યોગ થાય તેનો વિયોગ થવાનોજ જ્યારથી ગર્ભાવાસમા તારો નિવાસ થયો, ત્યારથી આજસુધીમા તને દુઃખમા સહાય કરનાર કોણ થયો છે? જ્યારે તારા શરીરમા ભયકર રોગો આવે છે, ત્યારે તારે બદલે તે રોગની પીડા

સહવાને કોણ ઉભું રહી શકે છે? તે દુઃખનો ભાગી તું એકલોજ છે. પુણ્ય પાપના વિપાકોના ઉછળતા સમુદ્રમાં તારે એકલાનેજ પડવાનું છે.

પ્રિય ચેતન! હવે એકત્વભાવના ભાવજે. એટલે તારા હૃદયમાં સંવેગનો દીપક પ્રગટ થશે. તેના પ્રકાશથી તારા હૃદયનો અંધકાર દૂર થઈ જશે. તારી આસપાસ પથરાએલી સ્વાર્થની જાલ તારા જોવામાં આવશે. અને તને ખાત્રી થશે કે, આ સંસારમાં સઘળો સંબંધ સ્વાર્થમય છે હું તો પોતે એકલોજ છું. મારો ખરો સહાયક તે મારો આત્માજ છે. જ્યારે મારૂં જીવનનું જ્યોતિ બુઝાઇ જશે, અથવા મારા ચેતનની શક્તિઓ મંદ પડી જશે, ત્યારે જેમ લીલા કુંજાર વનને દાવાનલ લાગવાથી પક્ષીઓ છોડી દે છે, તેમ આ સર્વ પરિવાર મને છોડી-દેશે. આખરે હું એકાકી રહેવાનો છું.

પ્રિય આત્મન્! જો તારામાં એકત્વભાવનાનું બળ જાગ્યું હશે તો તારા હૃદયમાં વિશ્વની મહાન્ અને મોહક શક્તિઓ અને પુણ્ય-કર્મોના દિવ્ય પ્રભાવો તરફ પણ ઉપેક્ષા થઇ આવશે. વિશ્વના ષટ્ખંડ ઉપર જેમની આજ્ઞાઓ ચાલતી હતી, નવ નિધાન, ચૌદ રત્નો, અને બીજી મહાન્ સમૃદ્ધિના જેઓ ભોક્તા હતા, તેઓ પણ આખરે ખાલી હાથે એકલાજ ચાલ્યા ગયા છે, ત્રિભુવનકંટકના મહાન્ બિરૂદને ધરાવનારા, પરાક્રમના પ્રભાવથી વિશ્વના વીર નરોને વશ કરનારા અને ગર્વના પર્વતરૂપ બનેલા રાવણ જેવા પ્રતિવાસુદેવોની પણ શી દશા થઇ? તેઓ પણ ઐહિક વૈભવનો ત્યાગ કરી એકલાજ ચાલ્યા ગયા, તેમની સાથે કોઇ પણ સહચારી થયું નહિં.

હે ચેતન! તારા ચપળ ચિત્તમાં વિચાર કરજે કે જેવી રીતે પાપકર્મોના ફલરૂપ દુઃખોને ભોગવવામાં તું એકલો છે, તેવી રીતે પુણ્ય કર્મોના ફળરૂપ સુખો ભોગવવાને પણ તું એકલોજ છે. સમર્થ કવિઓ કહે છે કે, "આ સંસારરૂપી ગગનમાં જીવરૂપી ગરૂડ પક્ષી સુખ–દુઃખરૂપી બે પાંખોના વેગથી સતત ઉડયા કરે છે. તેમાં જમણી પાંખ સુખની છે, અને ડાબી પાંખ દુઃખની છે, જ્યારે તેનામાં જ-મણી પાંખનું બળ વધારે હોય તો તે ઉત્તરોત્તર સંસારરૂપ ગગનના સુખમાર્ગમાં ઉડી શકે છે, અને જ્યારે ડાબી પાંખનું બળ વધારે હોય તો તે સંસારનભના દુઃખરૂપ માર્ગમાં ઉડી જાય છે" હે આં-

તમને કવિની આ કલ્પનાને તુ તારા હૃદયમા સ્થાપિત કરજે, અને સુખરૂપ માર્ગે લઇ જનારી તારી તે જમણી પાંખને વિશેષ બળવાન બનાવજે, જેથી તુ આ વિશ્વરૂપ ગગનમા ઉડીને ઉચે સ્થલે જઇ શકીશ કે જે સ્થલે ઉત્તમ કુલ, રૂપ, વિદ્યા, રાજ્ય, લક્ષ્મી અને ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરી ચક્રવર્તીની, દેવતાની એને ઇંદ્રની પદવી મેળવી શકીશ છેવટે આગળ ઉડતા જો તને અધ્યાત્મનુ અતિ ઉચ્ચ સ્થલ પ્રાપ્ત થઇ આવશે, તો તુ જગત્પૂજ્ય એવુ તીર્થંકરપણુ પણ સંપાદન કરી એકલોજ નિર્વાણ પદને પ્રાપ્ત કરીશ

હે ચેતન! આ જીવનના માર્ગમા તને તૃષ્ણાને વધારનારા અનેક પ્રસગો મળી આવશે જે પ્રસગોમા એક નઠારો દુર્ગુણ તારી આગલ આવીને ઉભો રહેશે, તેને માટે તુ સાવધાન થઇને ચેતતો રહેજે, એ દુર્ગુણનુ નામ મમત્વ છે તે મનનનો મલિન ભાવ માનવજીવનની મહત્તાને ઘટાડનારો છે મમારી જીવને લાગેલો પરિગ્રહનો પાશ તેના સર્વ જીવિતને નષ્ટ કરી નાખે છે અને છેવટે તેને માટે એકલા મમત્વ રાખનારા આત્માને સહન કરવુ પડે છે

આ એકત્વભાવના આ સસારની આતર અને બાહ્ય ઉપાધીઓથી દૂર રહેવામાં મુખ્ય સાધનરૂપે ગણાય છે તે ઉપર જૈન ઇતિહાસનો અર્વાચીન દાખલો મનન કરવા જેવો છે —

શ્રીખરતર ગચ્છમા થયેલા શ્રીજિનદત્તસૂરિના શિષ્ય જિનસિંહસૂરિનુ નામ જૈન ઇતિહાસમા પ્રખ્યાત છે વિક્રમના સત્તરમા સૈકામા તેઓ આ ભારતભૂમિને અલંકૃત કરતા હતા, તેમની દેશના શક્તિ અદ્ભુત હતી દિલ્લીના શેહેનશાહે તેને ઘણુ માન આપ્યુ હતુ તેમના ચારિત્રનો પ્રકાશ ભારતવર્ષના મોટા ભાગ ઉપર પડયો છે એક સમયે તે જ્ઞાનવીર મહાત્મા જોધપુરમા આવી ચડયા, તે વખતે જોધપુરાધિપતિ સૂરસિંહજી હતા અને તેમના મુખ્ય પ્રધાનના પદ ઉપર કર્મચદ્ર નામે એક શ્રાવક હતો કર્મચદનો જન્મ શ્રાવક કુલમા હતો પરતુ રાજ્યના દબદબા ભરેલા વૈભવથી તે નામનેજ શ્રાવક થઇ ગયો હતો જૈન-ગૃહસ્થ-ધર્મના બધા નિયમો તેનાથી પાળી શકાતા ન હતા, તથાપિ પરંપરાના કુલસસ્કારોને લઇને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મતત્વો તરફ તે જરા પૂજ્ય અને માન્ય બુદ્ધિથી અવલોકતો હતો

અને યથાશક્તિ તેમનું પાલન કરવાને પ્રવૃત્તિ પણ કરતો હતો. જ્યારે મહાત્મા જિનસિંહસૂરિ જોધપુરમાં આવ્યા; ત્યારે કર્મચંદ્ર તેમનું વ્યાખ્યાન સાંભળવાને ગયો. અમૃતની ધારા જેવી ગુરૂની વ્યાખ્યાન-વાણી સાંભળી કર્મચંદ્રના હૃદય ઉપર ઘણી અસર થઇ આવી; તેનું હૃદય ધાર્મિક ભાવનામાં મગ્ન થઇ ગયું, વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયા પછી પ્રધાન કર્મચંદ્ર ઉભો થયો અને ગુરૂના ચરણકમલમાં નમી પડ્યો, જોધપુર જેવા જાહોજલાલીવાળા રાજ્યનો મુખ્ય પ્રધાન શ્રીજિનસિંહસૂરિનો ક્ષણમાં શિષ્ય થઇ ગયો, અને ત્યારથી તે શુદ્ધ મન, વચન અને કાયાથી ગુરૂભક્તિ કરવા તત્પર રહેવા લાગ્યો.

દિલ્હીના શહેનશાહ તરફથી માન પામેલા સૂરિવરના શિષ્ય કર્મચંદ્રે ગુરૂનો ઉપદેશ એકાગ્રહ ચિત્તે સાંભળવા માંડ્યો અને પોતાના હૃદયને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં વિશેષ જોડવા લાગ્યો. તે પ્રધાન કર્મચંદ્રે જોધપુરમાં અનેક ધાર્મિક ઉત્સવો કરી આર્હત ધર્મનો મહાન્ ઉદ્યોત કર્યો. છેવટે જોધપુરનો મહારાજા સૂરસિંહજી પણ તે સૂરિવરનો પરમ અનુરાગી થયો. આથી આખા મરૂદેશમાં શ્રીજિનસિંહસૂરિની ધર્મ-કીર્તિ ચંદ્રિકાની જેમ ચળકવા લાગી. એક સમયે પ્રાતઃકાલે કર્મચંદ્ર જિનપૂજા કરી સૂરિવરની સમીપ આવ્યો. સૂરિવરજી પોતાના નિત્ય-કામમાંથી નિવૃત્ત થઇ ચૈત્યપરિપાટી કરવાને તૈયાર થતા હતા. તે સમયે પ્રધાન કર્મચંદ્રે ભક્તિથી વંદના કરી જણાવ્યું—"ગુરૂવર્ય ! મારા જાણવામાં આવ્યું છે કે, આપ આવતી કાલે અહિંથી વિહાર કરવાના છો; તો આપની પાસે મારી એક છેલ્લી પાર્થના છે, તે આપ કૃપા કરી શ્રવણ કરશો."

સૂરીશ્વર પ્રસન્ન વદને બોલ્યા, શ્રાવક શિરોમણિ કર્મચંદ્ર ! તમારી ધાર્મિક ભાવના જોઇ હું પ્રસન્ન થયો છું, જે પ્રાર્થના કરવાની હોય તે ખુશીથી કહો ?" ગુરૂવર્યની આ વાણી સાંભળી પ્રધાન કર્મચંદ્ર બોલ્યો "મહાત્મન્ ! આ જોધપુરના મહાન્ પધાન પદને લઇને હું જોઇએ તેવી શાંતિ મેળવી શકતો નથી. આપના ઉપદેશથી સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, અને જિનપૂજા વિગેરે નિત્ય આવશ્ય ક્રિયા કરવા માટે હું માંડ માંડ નિવૃત્ત થઇ શકું છું. પરંતુ આપે બતાવેલા અધ્યાત્મ-માર્ગ ઉપર આવવાને માટે હું યોગ્ય અધિકારી થઇ શકતો

નથી પ્રધાનપદવી અને રાજકીય કાર્યોની પ્રવૃત્તિ મારી શાંતિનો ભંગ કરે છે અને કોઈ કોઈ વાર રજોગુણના ધર્મો પણ મને આકર્ષે છે તે ઉપરાંત રાજ્યાધિકારને યોગે પ્રાપ્ત થયેલા વૈભવ-વિલાસો મારા મનરૂપ મર્કટને નચાવ્યા કરે છે તો આપ મહાત્મા મને કોઈ એવો માર્ગ બતાવો કે જે માર્ગે ચાલતાં મારી શાંતિનો ભંગ ન થાય અને મારા ચંચલ મનનું કોઈ તરફ આકર્ષણ ન થાય મને ખાત્રી છે કે આપ અધ્યાત્મના માર્ગના પૂરેપૂરા ભોમીયા હોવાથી અને પૂર્ણ અનુભવી હોવાથી મને કાંઈ જ્ઞાનનો સરલ માર્ગ બતાવી શકશો આપની ઉપદેશ વાણીમાં શારદાદેવી વાસ કરીને રહેલા છે, એમ હું માનું છું વિશ્વોપકારી મહાત્માઓ આ સંસારના કંટકવાલા માર્ગમાં પીડાતા પ્રાણીઓનો ઉદ્ધાર કરવાને સદા તત્પર રહે છે"

સૂરીશ્વર શાંત દૃષ્ટિથી અવલોકન કરતાં સ્મિતપૂર્વક બોલ્યા ધર્મવીર શ્રાવક, ભગવાન તીર્થંકરાએ આ સંસારના વિકટ માર્ગમાંથી પ્રાણીઓનો ઉદ્ધાર કરવાના અનેક માર્ગો આગમની અંદર પ્રરૂપેલા છે તેની અંદર બાર ભાવનાઓ ભાવવાનો માર્ગ સર્વોત્તમ કહ્યો છે જો કે તે બધી ભાવનાઓ એક એકથી ચડીઆતી છે, તથાપિ તે તેના અધિકારી પ્રમાણે વિશેષ ઉપયોગી થાય છે તમારા જેવા રાજકીય પ્રવૃત્તિવાલા ગૃહસ્થો તો ખાસ કરીને એકત્વ ભાવનાનાજ પૂર્ણ અધિકારી હોય છે, કારણકે તમારા રાજકીય જીવનમાં માન, અહંકાર, મમત્વ અને અભિલાષાનો ઉદય વિશેષ થાય છે તેથી એકત્વ ભાવનાનું બળ તમારા જેવા ગૃહસ્થોને વિશેષ ઉપયોગી થઈ પડે છે. પ્રધાનજી! તમે તે ભાવનાનું સ્વરૂપ સારીરીતે સમજી તમારા હૃદયમાં તેનું મનન કરો, એટલે માન, અહંકાર મમત્વ અને અભિલાષાના દોષો તમારાથી દૂર રહેશે તે મહાન્ ભાવનાનો સાર આટલો છે તે સાંભળો? તમે ગમે તેટલા પરિગ્રહનો વિસ્તાર કરશો, ગમે તેટલી સુખસામગ્રી એકઠી કરશો પણ અંતે એકલાજ રહેવાના છો આ વિશ્વની અંદર તમારૂં ગમનાગમન એકાકી રૂપે છે જેને માટે તમે માન ધરાવતા હશો, જેને માટે તમને અહંકાર વર્તતો હશે જેની ઉપર તમારૂં અમારાપણું મમત્વ હશે, અને જેને મેળવવાની તમે સદા અભિલાષા રાખતા હશો, તે સર્વ તમારૂં નથી, તમારાથી ભિન્ન છે તમે તો એકલા આવ્યા છો અને એકલા જવાના છો ' મહાશય પ્રધાનજી!

આ પ્રમાણે જો સતત એકત્વ ભાવના ભાવી તમે યોગ્ય અને નિર્દોષ પ્રવૃત્તિ કરશો તો તમારા હૃદયમાં કોઈ જાતનો વિક્ષેપ ઉત્પન્ન થશે નહીં, કોઈ જાતનો મોહ ઉપજશે નહીં. તેથી અનુક્રમે તમારા હૃદયને વિરતિનો માર્ગ જડી આવશે, જેથી તમે આખરે શાંતિ-સુધાનો સુખદ સ્વાદ મેળવી શકશો" મહાત્મા જિનસિંહસૂરિના આ ઉપદેશ-વચનો પ્રધાન કર્મચંદ્રે હૃદયમાં રાખી લીધા. અને તે ધાર્મિક અને ભવ્ય આત્મા આખરે જોધપુરના પ્રધાનપદ ઉપરથી નિવૃત્ત થઈ એકત્વ ભાવનાના બળથી અધ્યાત્મ-માર્ગનો પરમ પથિક બન્યો હતો.

પ્રિય વાંચકો! આ ઉપર જણાવેલા દૃષ્ટાંતને હૃદયમાં સ્થાપી આત્મિક ઉન્નતિને આપનારી એકત્વ ભાવનાને સદા ભાવજો, અને તેથી તમારા મનુષ્યજીવનને સફળ કરજો. અને તે પવિત્ર ભાવનાના પ્રભાવને દર્શાવનારૂં નીચેનું કાવ્ય તમારા કંઠમાં સદા ધારણ કરજો—

"एक एवागतः प्राणी, एक एव गमिष्यति ।
एको भुंक्ष्यति भाग्येन, फलं तत्पुण्यपापयोः" ॥१॥

"પ્રાણી એકલો આવ્યો છે અને તે એકલો જવાનો છે, પુણ્ય અને પાપનું ફલ પણ કર્મપ્રમાણે તે એકલોજ ભોગવવાનો છે" ૧.

श्रीयुक्ता गणिनोऽत्र मुक्तिविजया जातास्तपोऽलंकृता-
स्तच्छिष्या विजयप्रपूर्वकमलाः सूरीश्वरा राजिताः॥
तच्छिष्यैर्विनयप्रपूर्वविजयैरेषात्र संभाविता ।
स्वस्वांते शुभभावना भविजनस्वांतप्रमोदप्रदा ॥ १ ॥

५ अन्यत्व भावना.

अयमात्मा स्वभावेन, शरीरादेर्विलक्षणः ।
चिदानन्दमयः शुद्धो, बद्धः प्रत्येकवानपि ॥ १ ॥

જો પ્રાણી કર્મબંધની દૃષ્ટિથી જુવે તો તેને આ આત્મા બંધરૂપ અને પ્રત્યેકરૂપ પણ જણાશે, અને સ્વભાવની દૃષ્ટિથી જુવે તો તે આત્મા શરીર આદિથી વિલક્ષણ અને ચિદાનંદમય શુદ્ધ જણાશે ૧

अन्यत्वं किं न पश्यन्ति, जरा जन्मग्रहार्दिताः ।
यज्जन्ममृत्युसंपाते, सर्वेणापि प्रतीयते ॥ २ ॥

એ પ્રમાણે શરીર અને આત્મા જુદા છે, તો પણ સમાનરૂપ પિશાચથી પીડાએલો મૂઢ પ્રાણી કેમ નથી દેખતો? કે એ અન્યપણું જન્મ તથા મરણના સંપાતમાં સર્વ લોકની ખાત્રીમાં આવે છે ૨

पुत्रमित्रकलत्राणि, वस्तूनि च धनानि च ।
सर्वथान्यस्वभावानि, भावय त्वं प्रतिक्षणम् ॥ ३ ॥

હે આત્મન્ આ જગતમાં પુત્ર, મિત્ર અને સ્ત્રી, તેમજ બીજી વસ્તુઓ તથા દ્રવ્ય સર્વ પ્રકારે અન્ય સ્વભાવવાળા છે, એક સ્વભાવવાળા નથી એવી ભાવના તારા હૃદયમાં ક્ષણે ક્ષણે કરજે ૩.

આ ગુજરાતી પદ્યો ઉપરથી અન્યત્વ ભાવનાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજાય છે, તેથી ચેતન-સ્વરૂપ આત્માને તે ઉપરથી ખરેખરો બોધ લેવાનો છે જૈન-મહાત્માઓ પોતાના આત્માને સંબોધીને કહે છે કે, હે આત્મન્! તું પોતે શુદ્ધ-સ્વરૂપી છે, તેં પરપુદ્ગલોમાં પ્રવેશ કર્યો છે પરપ્રવેશ કરવો એ પોતાનોજ ઘાતક બને છે, એ કથન સત્ય છે તેને લઈને તને આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપ અનેક દુઃખો પ્રાપ્ત

થાય છે. તે પરપ્રવેશના આવેશથી તારામાં મમત્વના અંકુરો પ્રગટી આવે છે, જે અંકુરો તને તારા જીવનમાં શલ્યરૂપ બને છે, માટે તારા જીવનને જો નિરૂપાધિક અને આનંદમય બનાવવું હોય તો તું તેની અંદર અન્યત્વ ભાવનાનો પૂર્ણ પ્રકાશ પાડજે." તે જૈનમહાત્માઓના આ શબ્દો મનન કરવા યોગ્ય છે

પૂર્વકર્મોના યોગથી આ સંસારમાં જે કાંઇ મળી આવે છે, તેની અંદર મમત્વ ન રાખવાને માટે અન્યત્વ ભાવના ઉપયોગી છે. એટલે જે કાંઇ જોડાઇ આવેલ છે, તે અન્ય છે,–આત્મીય નથી, એવી ભાવના ભાવવી, તે અન્યત્વ ભાવના છે.

મમત્વનો બંધ અંતઃકરણની વૃત્તિ સાથે થાય છે, તેથી વિશ્વના સર્વ બાહ્ય પદાર્થોના યોગમાં આત્મીય ભાવ પ્રગટે છે. એટલે મનુષ્ય પોતાને જે પ્રાપ્ત થયું છે, તેમાં મમત્વ બાંધે છે. તે મમત્વને લઇને રાગદ્વેષ વગેરે કષાયો થયા કરે છે અને તેથી આગળ વધતાં વધતાં મનુષ્ય અનેક પ્રકારની વિટંબના ભોગવે છે, તેથી દરેક મનુષ્યને મમત્વનો બંધ શિથિલ કરવાને આ અન્યત્વની ભવ્ય ભાવના ભાવવાની આવશ્યકતા છે.

આ જગતમાં જે ઘણામાં ઘણાં દુઃખી માણસ છે અને ઘણામાં ઘણાં દુઃખની બુમ પાડનારા છતાં તેમાંથી છુટવાનો ઉપાય ન કરનારા માણસ છે, તે આ અન્યત્વ ભાવનાના પ્રયોગને નહીં જાણનારા અને નહીં અનુભવનારા છે, એમ સમજવું.

આ વિશ્વના પરમ ઉદ્ધારક અને મહોપકારી ત્રિભુવન પૂજ્ય ભગવાન્ તીર્થંકરોએ આ સર્વોપયોગી ભાવનાની પ્રરૂપણા કરી છે. તેને માટે વિદ્વાનો નીચેનું પદ્ય ગાય છે:—

आत्मपुद्गलसंबन्धं विचार्य सुविवेकतः ।
अन्यत्वं भावयन्नात्मा मुच्यते ममताग्रहात् ॥ १ ॥

જો ભવ્ય મનુષ્ય પોતાના આત્મા અને પુદ્ગલોનો સંબંધ સારા વિવેકથી વિચારે તો તેનો આત્મા અન્યત્વ ભાવનાને ભાવતો થકો મમતાના ગ્રહમાંથી મુક્ત થઇ જાય છે. આ સુબોધક પદ્ય ઉપર

વિચાર કરનારા મનુષ્યની મનોવૃત્તિમા તત્કાળ પ્રબોધનો પ્રકાશ પડી જશે, એટલે તેના નિર્મલ હૃદયમાં આ પ્રમાણે વિચારમાલા પ્રગટ થશે દેહાદિથી માંડીને આ મમાગના મર્વ પદાર્થો પરવસ્તુ છે તારા આત્મસ્વભાવથી ભિન્ન છે, એમ સમજજુ જે પદાર્થો મેળવનાને માટે તુ તારા આત્મસ્વભાવને ભુલી જાય છે, તે પદાર્થો તારા નથી, તે અચળ રહેવાના નથી એને તારા જીવનને સુધારનારા નથી આત્મસ્વરૂપરૂપી ઉંચા શિખર ઉપર ચડવાના ત્રણજ પગથીઆ છે, તેના નામ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર છે જો તુ તે ત્રણ પગથીયા ઉપર ચાલીશ તો તને આત્મસ્વરૂપનુ ઉંચુ શિખર પ્રાપ્ત થશે હે આત્મન્! તે શિખર ઉપર જતા તને અનેક જાતના અતરાયો આવશે તે અતરાયો પર-વસ્તુઓ તરફથીજ આવશે તેથી તે પર-વસ્તુઓ ઉપર તદન ઉપેક્ષા રાખજે તે વસ્તુઓ તારી હિતકારી નથી પણ અહિતકારી છે તે તારા ધ્યાનમા રાખજે

હે ચેતન! શાસ્ત્રકારોએ આ મસારને એક ચકડોળની ઉપમા આપી છે તે ચકડોળ ઉપર ચડેલો જીવ ભ્રમથી પોતાના આત્મસ્વરૂપને ભૂલી જાય છે અને પર વસ્તુમા આત્મબુદ્ધિ ધારણ કરે છે તે પામર જીવ પ્રથમ તો પોતાના કુટુબ તરફ મમત્વની જાળ બાવે છે અને તેમા પોતેજ ફસી પડે છે, મમતારૂપ અવિદ્યામા ગુથાઇ ગયેલો મોહી જીવ, પોતાની મનોવૃત્તિમા આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે, "આ સઘળુ કુટુબ મારૂ છે મારી સત્તા નીચે રહી તે કાયમ મને સુખકારી થયા કરનારુ છે તે સદાકાળ એકજ સ્થિતિમા મારા ભેગુ રહેવાનુ છે આ મર્વ કુટુબનો મારે કોઇ દિવસ વિયોગ થવાનો નથી હુ મારા કુટુબ સાથે સદાકાળ આનદમાજ રહેનારો છુ"

હે ચેતન! તારી આ ભાવના તદ્દન ખોટી છે તારે વિચાર કરવો જોઇએ કે, જે વસ્તુ કેવળ અન્યત્વ અને અસ્થિર સ્વભાવ ધરાવે છે, તે કોટી ઉપાયે પણ સ્થિર રહેવાની નથી, કારણકે, જે કુટુબીઓ તારા ઘરમા એકઠા થયા છે, તે બધાના કર્મો જુદા જુદા છે તેઓ પોતપોતાના કર્માનુસારે જેવી રીતે આવ્યા છે, તેવી રીતે પાછા ચાલ્યા જવાના છે તેને માટે નીચેના પદ્યનુ સ્મરણ કરજે.

- मित्रं कलत्रामितरः परिवारलोको ।
भोगैकसाधनमिमाः किल संपदो नः ॥

एकः क्षणः स तु भविष्यति यत्र यूयो ।
नायं न यूयमितरे न वयं न चैते ॥ १ ॥

ભાવાર્થઃ—અમારા મિત્ર, સ્ત્રી, બીજો પરિવાર લોક અને ભોગના સાધનરૂપ આ અમારી સંપત્તિઓ અત્યારે દેખાય છે, પરંતુ ફરીથી એક એવો સમય આવશે કે જેમાં આ મિત્રાદિ પરિવાર, તમો, બીજાઓ, અમો અને તેઓ કોઇ દેખાશે નહીં.

આ ઉપરથી તારા સમજવામાં આવશે કે, સર્વ પ્રાણીઓ કર્મના તાણામાં રહી ચતુર્વિધ ગતિઓમાં ફર્યા કરે છે. આ સંસાર એક વિશાળ ધર્મશાળા છે, તેની અંદર એક કુટુંબરૂપ ખંડમાં મુસાફરોની જેમ અનેક જીવો કુટુંબીરૂપે એકઠા થાય છે. જ્યારે તેમને બીજે જવાનો સમય આવે ત્યારે તેઓ પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા જાય છે. પ્રત્યેક જીવે આ દૃષ્ટાંત હૃદયમાં રાખી કોઇ પણ કુટુંબીજન ઉપર મોહ અને મમતા રાખવી ન જોઇએ મોહ અને મમતા એ આત્મસ્વરૂપને ભુલાવવામાં સાધનરૂપ બને છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે, “મનુષ્યને મોહ અને મમત્વ સંસારના મહાસાગરમાં ખેંચી જાય છે, તેથી તે બન્ને દુર્ગુણોને દૂર કરવા મનુષ્યે પ્રતિક્ષણ પ્રયત્ન કરવો” તે મોહ અને મમત્વનો દૃઢ બંધ પ્રથમ શરીર ઉપરથી શીરૂ થાય છે. અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમના કર્ત્તાએ તેથીજ આ શરીરને કારાગૃહની ઉપમા આપી છે. કારાગૃહના કરતાં પણ વધારે ખરાબ છે. મૂર્ખ માણસ પણ કારાગૃહમાંથી છુટવાની બારી શોધે છે, ત્યારે તું શરીરરૂપી કારાગૃહને પાલણપોષણથી વધારે મજબૂત કરવા ધારે છે, એ તારી કેટલી મૂર્ખતા? વળી જે શરીર–કારાગૃહને માટે તું ગમે તેટલી કાળજી રાખે છે, છતાં છેવટે તે પણ તારાથી સાચવી શકાવાનું નથી; તે યાદ રાખજે. તે પણ છેવટે તારાથી જુદું પડવાનું છે. કારણકે, તે પરવસ્તુ છે. તેથી જો તું તારૂં શ્રેય કરવા ચાહતો હો તો તે શરીરનો સદુપયોગ કરજે. જ્યારે તું તારા શરીરથી ધાર્મિક બળ મેળવવા યત્ન કરીશ ત્યારે તારા શરીરનો સદુપયોગ થશે.

હે ચેતન! છેવટે તને પ્રાર્થના પૂર્વક કહેવાનું કે, આ સંસારની સર્વ પરવસ્તુઓના ખોટા મમત્વને છોડી દઇને તેમના સંયોગ

વિયોગમા રાગદ્વેષ ન કરતા તારા આત્માની ચિંતા કરજે આ મનુષ્ય ભવ અમુલ્ય છે, તેનો જે જે સમય જાય છે, તે ઘણો કીંમતી છે તેમા જો તુ તારૂ હિત નહીં કરે અને દુર્ગતિના કારણ જે રાગ, દ્વેષ, કામ, ક્રોધ અને લોભાદિ કષાયોથી તારા આત્માને નહીં મુકાવ તો નરક તથા તિર્યંચ ગતિમા પરાધિન થયા પછી તુ શુ કરી શકીશ? જેને માટે તુ નીચેના પદ્યનુ મનન કરજે

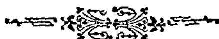
कषायेभ्यः स्वयमात्मा यावन्नो मुच्यते जनै. ।
कर्माधीन पतन्नात्मा नो मोक्तुं शक्यते तत. ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—જ્યા સુધી લોકો પોતાના આત્માને કષાયોથી છોડના જાતે યત્ન કરતા નથી, પરતુ પાછળથી કર્મોને આધીન થઇ નરકાદિ ગતિમા પડતો એવો તે આત્મા શી રીતે મુક્ત કરી શકાશે?

હે ચેતન! આ અન્યત્વ ભાવના ભાવવાથી તારા હૃદય આગળ અજ્ઞાન અધકારને દૂર કરનાર જ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રગટ થઈ આવશે એટલે તને ખાત્રી થશે કે, આત્માનો સ્વભાવ દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ અને નોકર્મથી અન્ય છે એમ જાણી અન્યત્વને સિદ્ધ કરી એકત્વ ભાવનાને ભાવો

श्रीयुक्ता गणिनोऽत्र मुक्तिविजया जातास्तपोऽलंकृता–
स्तच्छिष्या विजयप्रपूर्वकमला. सूरीश्वरा राजिताः॥
तच्छिष्यैर्विनयप्रपूर्वविजयैरेपात्र संभाविता ।
स्वस्वांते शुभभावना भविजनस्वातप्रमोदप्रदा ॥ १ ॥

૬ અશુચિ ભાવના.

જયારે આત્મા પ્રતિ અન્યત્વ ભાવના સિદ્ધ થાય છે, એટલે આત્મા અને દેહનો સંબંધ ભિન્ન દેખાઈ આવે છે. તે ઉદ્દેશને લઈને દેહ અશુચિ છે અને આત્મા શુચિ છે. એવું ભાન લાવવાની આવશ્યકતા ઉપસ્થિત થાય છે. તેથી અન્યત્વ ભાવના પછી અશુચિ ભાવનાનો ક્રમ ગોઠવાયો છે.

આ અશુચિ ભાવના મનુષ્યને શારીરિક મોહ દૂર કરવામાં સહાયભૂત થાય છે. આ ભાવનાના બલથી ભવ્ય મનુષ્યના હૃદય ઉપર શરીરના સૌંદર્ય તરફ વૈરાગ્ય ભાવનાની એવી દૃઢ જાગ્રતિ થાય છે કે, જેથી તે શારીરિક મમતા અને અહંતાનો ત્યાગ કરવાને સત્વર સમર્થ બની જાય છે.

મનુષ્ય જીવનને નિર્મોહ સ્થિતિનું સ્વરૂપ દર્શાવવાને ઉપયોગી એવી આ ભાવના ભાવતાં તેના અધિકારી આત્માના મુખમાંથી આ પ્રમાણે ઉદ્ગારો નીકલે છે:–હે ચેતન, જેની ઉપર તને સંપૂર્ણ રાગ છે અને જેનું પોષણ કરવાને માટે તું હંમેશા સજ્જ રહે છે. તે આ તારી કાયા અશુચીમય છે. તેમાં મનને રંજન કરવાનું શું છે? અશુચીના ભંડાર જેવી અને ક્ષણમાં વીંખાઇ જનારી એ કાયાની સ્થિતિને જોઈ ચોથા સનત્કુમાર ચક્રવર્તીએ તે તરફ મિથ્યા માન અને મોહ છોડી દીધો હતો, મહાનુભાવ સનત્કુમાર ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર અશુચિ ભાવનાનો ઉત્તમ બોધ આપે છે. તે મહાન્ ધર્મવીરનું વૃત્તાંત આ પ્રમાણે છે—

આ ભરતક્ષેત્રની પવિત્ર ભૂમી ઉપર શ્રીમાન્ રાજરાજેશ્વર સનત્કુમાર ચક્રવર્તી થયા હતા, તેઓ વિવિધ પ્રકારની સંપત્તિઓના ભોક્તા હતા. આ વિશ્વના ઊંચી જાતના ભોગવિલાસો તે મહાનુભાવને પ્રાપ્ત થયા હતા. તે મહાન્ રાજરાજેશ્વર જેવા વૈભવસંપન્ન હતા, તેવા રૂપ સંપન્ન પણ હતા. સૌંદર્યના પ્રકાશથી તેઓ પ્રકાશમાન હતા. તેમના પ્રત્યેક અંગમાં લાવણ્ય–લક્ષ્મીની પ્રભા પડી

રહી હતી તેમના દેહની દિવ્ય કાંતિ પ્રેક્ષકના મનને અતિ મોહ ઉપજાવતી હતી

એક સમયે ઇંદ્રની સુધર્મા સભામા તે મહારાજાના સ્વરૂપની રમણીયતાની પ્રશંસા થવા લાગી સર્વ દેવતાઓએ સાનંદાશ્ચર્ય થઇને તે સાંભળી, પરંતુ કોઇ બે દેવતાઓને તે રૂચિકર લાગી નહિં માનવ-ભૂમિ ઉપર આવા દિવ્ય અને અનુપમ રૂપનો સંભવ કેમ હોય? એવી શંકા થતા તેઓ તેની ખાત્રી કરવાને માટે બ્રાહ્મણનું રૂપ ધરીને મહારાજા સનત્કુમારના અંતઃપુરમા ગયા

આ સમયે મહારાજા સનત્કુમારને સ્નાનવિધિ થતો હતો. અનેક સેવિકાઓ તેના સુંદર અંગ ઉપર સ્નાનચુર્ણ વગેરે પદાર્થોનું મર્દન કરતી હતી મહારાજા તદ્દન ઉઘાડે શરીરે હતા ફક્ત એક નાનુ પોતીયુ પહેર્યું હતુ તે બન્ને દેવતાઓ વિપ્રરૂપે ત્યા આવી ઉભા રહ્યા, સૌંદર્યના ભંડારરૂપ તે મહારાજાનુ તદ્દન ઉઘાડુ શરીર તેમના જોવામા આવ્યુ તેમની કંચનવર્ણી કાયામાંથી વીજળી કિરણો નીકળતા હતા મુખમંડળ ઉપર ચંદ્રના જેવી પ્રભા હતી નયનકમળની વિશાળતા અને તેજસ્વિતા અદ્ભુત રીતે આકર્ષક હતી દરેક ગૌર અને ઉજ્વળ અંગોઅંગ ઉપર લાવણ્યની લહરીઓ ઉછળતી હતી આવુ અદ્વિતીય સૌંદર્ય જોઇ તે બંને દેવતાઓ સાનંદાશ્ચર્ય બની ગયા અને તેમણે પોતાના મસ્તક ધુણાવ્યા મહારાજાની દૃષ્ટિમાં તે જોવામાં આવતા તેમણે તે દેવતાને પ્રશ્ન કર્યો કે, "તમે શામાટે મસ્તક ધુણાવ્યુ?" દેવતાઓ બોલ્યા, હે નરેંદ્ર અમો પ્રત્યેક સ્થળે તમારા સ્વરૂપની અને તમારા વર્ણની પ્રશંસા સાભળતા હતા, પણ અમોને તે વિષે અતિશયોક્તિ લાગતી હતી, અને તેથી તમારૂ રૂપ પ્રત્યક્ષ જોવાને માટે અમારી તીવ્ર અભિલાષા હતી આજે અમોને તે વાત પ્રમાણભૂત થઈ છે, તેથી અમે આનંદ પામી ગયા, અને તે આનંદના આવેશથીજ અમોએ મસ્તક ધુણાવ્યુ હતુ લોકોમા જેવી પ્રશંસા થાયછે, તેવુજ તમારૂ રૂપ છે, એવી પૂર્ણ પ્રતીતિ થવાની સૂચના રૂપે આ શિરોધુનન થયુ છે"

તે વિપ્રરૂપી દેવતાઓના આ વચનો સાભળી મહારાજા ચ-

ક્રવર્તીના હૃદયમાં રૂપ-ગર્વ થઇ આવ્યો. રૂપાભિમાને તેની મનોવૃત્તિને દબાવી દીધી. તે અભિમાન પૂર્વક બોલ્યો, "તમોએ આ સમયે મારૂં રૂપ જોયું તે ઠીક પણ જ્યારે હું ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી રાજસભામાં સિંહાસન ઉપર બેસું છું. ત્યારે મારૂં સૌંદર્ય અદ્ભુત હોય છે, અને તે તમારે ખરેખર જોવા યોગ્ય છે. અત્યારે હું મલયુક્ત છું, તે છતાં મારા શરીરનું વર્ણ સ્વરૂપ જોઇ આશ્ચર્ય પામો છો, પણ જો મારૂં શૃંગાર સહિત સ્વરૂપ જુવો તો તમે ચકિતજ થઇ જાઓ." મહારાજાના આવા સગર્વ વચન સાંભળી તે દેવતાઓએ કહ્યું, "રાજેંદ્ર અમો તમારૂં તે સ્વરૂપ જોવાને તે સમયે આવીશું" આટલું કહી બ્રાહ્મણરૂપ દેવતાઓ ચાલ્યા ગયા.

તે પછી રૂપના ગર્વરૂપી પર્વત ઉપર ચડેલો ચક્રવર્તી સનત્કુમાર સ્નાન કરી ઉત્તમ અમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કરી અને અનેક ઉપચારોથી પોતાના શરીરને શોભાવી આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય તેવા ઠાઠથી રાજસભામાં આવી સિંહાસન ઉપર બેઠો. તેની આસપાસ મંત્રિઓ, સુભટો, પંડિતો અને સભાસદો પોતપોતાને યોગ્ય આસને બેસી ગયા. સમગ્ર રાજસભાનો દિવ્ય દેખાવ થઇ રહ્યો. મહારાજાના શિર ઉપર પૂર્ણ ચંદ્રના જેવું ચલકતું છત્ર ધરવામાં આવ્યું અને બંને બાજુએ ઉજ્વળ ચામરો વીંઝાવા લાગ્યા.

આ વખતે પેલા દેવતાઓ બ્રાહ્મણ સ્વરૂપે રાજસભામાં આવ્યા. તેઓએ મહારાજાના સ્વરૂપને જોઇ ચકિત થઇ આશ્ચર્ય પામવાને બદલે જાણે ખેદ પામ્યા હોય તેવા રૂપમાં પોતાનાં મસ્તકો ધુણાવ્યાં. તે જોઇ મહારાજાએ પુછ્યું, "અહો બ્રાહ્મણો, ગઇ વેલા કરતાં આ વેલા તમોએ જુદાજ રૂપમાં મસ્તક ધુણાવ્યું, એનું શું કારણ છે?" તે દેવતાઓએ અવધિજ્ઞાનને અનુસારે જણાવ્યું, "હે ચક્રવર્ત્તિ અમોએ જે તે રૂપ જોયું હતું તે રૂપમાં અને આ રૂપમાં ભૂમિ આકાશનો ફેર પડી ગયો છે." ચક્રવર્ત્તી આ સાંભળી વિસ્મિત થઇ ગયો અને બોલ્યો, "તેનું શું કારણ? તે મને સ્પષ્ટ સમજાવો" બ્રાહ્મણોએ કહ્યું, "રાજેંદ્ર જ્યારે અમોએ પ્રથમ તમારી કાયાને જોઇ હતી. ત્યારે તે અમૃત તુલ્ય હતી, અને અત્યારે તે એક વિષરૂપ દેખાય છે. જ્યારે તમારી તે અમૃતમય કાયા અમોએ જોઇ

હતી, ત્યારે અમારૂં હૃદય આનંદિત થયું હતું અને અત્યારે તેની તેજ કાયા વિષરૂપ જોઈને અમારૂં હૃદય ખેદાતુર થયું છે ચક્રવર્તી પોતાના શરીરના પોશાક તરફ જોઈને બોલ્યો, "મને તમારૂં કહેવું અવિચારી લાગે છે, અને તે કોઈપણ રીતે સિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી" દેવતાઓ બોલ્યા, "જો તમારે તેની સિદ્ધતા કરવી હોય તો તમે હમણાંજ તમારા મુખમાંથી તાંબૂલ થુંકો તે ઉપર જે મક્ષિકા બેસશે તે તત્કાળ પરધામ જશે" સનત્કુમારે આશ્ચર્ય પામી તેની પરીક્ષા કરી તો તે સત્ય ઠરી તેના પૂર્વ કર્મના પાપનો જે ભાગ હતો, તેમાં આ કાયાના મદ સંબંધીનો મેલાપ થવાથી તે ચક્રવર્તીની કાયા વિષમય થઈ ગઈ હતી નશ્વર અને અશુચિમય કાયાની આવી વિષમ સ્થિતિ જોઈ તેના ભવ્ય અંતઃકરણમાં તત્કાળ વૈરાગ્ય થઈ આવ્યો તે મહાશયે કહ્યું, "અહો! આજ કાયાની શી સ્થિતિ" આ સંસારજ સર્વથા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે તે અસારના યોગથીજ આ કાયા તરફ મોહ ઉત્પન્ન થાય છે જેમની તરફ મોહના ઉદયથી આસક્તિ થઈ પડે છે તેવા સ્ત્રી, પુત્ર વગેરે સંબંધીઓના શરીરમાં પણ આવી ને આવી અશુચિ રહેલી છે અહો! એવો મોહ કોઈ પણ રીતે આદર કરવા યોગ્ય નથી" આ પ્રમાણે ચિંતવી તે મહારાજા સભામાંથી ઉઠી ગયો અને તરતજ ગૃહાન્વેષનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર લેવાને તત્પર થયો વૈરાગ્યના તીવ્ર આવેશથી છ ખંડની પ્રભુતાને ક્ષણમાં છોડી દઈ તે મહાત્મા ચાલી નીકળ્યો ભારતીય સર્વ પ્રજા તેનું આવું અદ્ભુત વૈરાગ્યબલ જોઈ આશ્ચર્ય પામી ગઈ

મહાત્મા સનત્કુમાર ચક્રવર્તી જ્યારે સાધુરૂપે વિચરતા હતા, તે વખતે તેમને એક મહારોગ ઉત્પન્ન થયો આ વખતે તેના સત્વની પરીક્ષા લેવાને કોઈ દેવ વૈદ્યરૂપે આવ્યો તેણે સાધુરૂપ સનત્કુમારને કહ્યું "મહારાજ હું એક કુશળ રાજવૈદ્ય છું, તમારી આ કાયા મોટા રોગની ભોગ થઈ પડેલ છે, જો તમારી ઇચ્છા હોય તો હું તે રોગ તત્કાલ મટાડી દઉં અને આપ રોગમુક્ત થઈ સુખી થશો. સનત્કુમાર સાધુ બોલ્યા, "વૈદ્યરાજ, કર્મરૂપી એક મહા મહોન્મત્ત રોગ છે તે રોગ ટાળવાને માટે જો તમારામાં સામર્થ્ય હોય તો

ભલે મારો આ રોગ ટાળો. જો તમારામાં એ સામર્થ્ય ન હોય તો આ રોગ ભલે રહ્યો.

મહાત્મા સનત્કુમાર–સાધુના આ વચનો સાંભળીને દેવતા ચકિત થઇ ગયો. અને તરત તેને કહેવું પડયું કે, "મહારાજ, એ કર્મરૂપી રોગને ટાળવાનું સામર્થ્ય મારામાં નથી. પછી તે માહાત્મા સાધુએ પોતાની લબ્ધિના પ્રભાવથી થુંકવાળી આંગળી કરી તે રોગ ઉપર ખરડી કે તત્કાલ તે રોગ નાશ પામી ગયો. અને તેમની આંગલી જેવી હતી તેવી બની ગઇ, આ સમયે તે દેવતાએ પ્રસન્ન થઇને પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકાશિત કર્યું. અને તે મહાત્માને ધન્યવાદ આપી વંદના કરી પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો.

મહાત્મા સનત્કુમાર ચક્રવર્તીના ચમત્કારી ચારિત્ર ઉપરથી અશુચિ ભાવનાનો ખરો બોધ મલી શકે છે. આ ઉપરથી દરેક મનુષ્યે પોતાના આત્માને ઉદ્દેશી આ ઉચ્ચ ભાવના ભાવવી જોઇએ. હે આત્મન્! પ્રથમ તું કાયાની ઉત્પત્તિનો વિચાર કરીશ તો તને ખાત્રી થશે કે, એ કાયાનું ઉત્પત્તિ–સ્થાન અશુચિમય છે. માતાની યોનિરૂપ દુર્ગંધમય સ્થાનમાં પિતાના વીર્ય અને માતાના મલિન રૂધિરનો મેલાપ થવાથી તારા દેહની ઉત્પત્તિ છે, તેને અનેક ઉપચારોથી ધોઇએ અને ઉંચી જાતની સુગંધ લગાડીએ તો પણ તે કેવી રીતે પવિત્ર થાય? કસ્તુરી, કર્પૂર, ચંદન, પુષ્પ અને સઘલાં તીર્થાદિના જલો પણ આ દેહના સંયોગથી ઉલટાં અપવિત્ર થાય છે, તેવા અપવિત્ર દેહને પવિત્ર કરવાને ત્રણ લોકમાં કોઇ પણ પદાર્થ સમર્થ નથી. તેવા દેહની અંદર તું કર્માધીન થઇ બંધાએલો છે. તેવા અશુચિ શરીરમાં મમત્વભાવ રાખીને તું શા માટે વૃથા હેરાન થાય છે?

હે ચેતન! તારા આસ્તિક હૃદયમાં પવિત્રતાનું સ્વરૂપ સમજજે. પવિત્રતા બે પ્રકારની છે. ૧ લૌકિક અને ૨ લોકોત્તર, તેમાં લૌકિક પવિત્રતા આઠ પ્રકારે મનાય છે. કોઇની પવિત્રતા અમુક કાલ ગયા પછી, કોઇની અગ્નિથી, કોઈની ધુપથી, કોઇની રાખથી, કોઈની માટીથી, કોઇની જલથી, કોઈની છાણથી, અને કોઇની દર્ભથી થાય છે. તેમાં પણ દેહની પવિત્રતા થઈ શકતી નથી. તે ઉપર સનત્કુમાર

ચક્રીના દૃષ્ટાંતનુ મનન કરવાનુ છે હે જીવ! જે લોકોત્તર પવિત્રતા તેનો તારે વિચાર કરવો તે મહાન્ પવિત્રતા તારા આત્માની છે અધ્યાત્મ સબંધી વિચારો, ધ્યાન, ધારણા સમતા, એકાગ્રતા અને કાયોત્સર્ગ સબંધી ભાવનાઓ એ સર્વ પવિત્ર નિર્મલ તીર્થજલની ઉર્મીઓ તારા આત્માને લોકોત્તર પવિત્રતા આપનારી છે, તે ખાત્રીથી માનજે

હે ચેતન! એટલુ યાદ રાખજે કે, જે દેહ અશુચિપણાને લઈને તેની ઉપર મમતા કરવા યોગ્ય નથી, તથાપિ તે મનુષ્યદેહના સાધનથી કેટલાએક સત્કર્મો સાધી શકાય છે તો તે દેહનો તુ સદુપયોગ કરી લેજે, જ્યારે આત્માના શુભ કર્મનો ઉદય થાય છે, ત્યારેજ તે મનુષ્યને દેહ મલી શકે છે, તે મનુષ્યદેહ શી વસ્તુ! તેનો વિચાર કરજે. બે હાથ, બે પગ, બે આખ, બે કાન, એક મુખ એક નાક જેને હોય તે મનુષ્યદેહ અને તેનો ધણી મનુષ્ય છે, આવુ સમજીને બેસી રહીશ નહીં તેનો ખરો મર્મ જુદો છે, તે ધ્યાનમા રાખજે જો અવિવેકથી માત્ર આકાર તરફ દૃષ્ટિ કરી મનુષ્યદેહને માની લઇએ તો પછી એક વાનરને પણ મનુષ્ય ગણવામા શો દોષ! તે બિચારા વાનરે તો એક પુછડુ વધારે પ્રાપ્ત કર્યું છે પણ એમ સમજવાનુ નથી મનુષ્યપણાનો મર્મ ઉંચા પ્રકારનો છે, માત્ર મનુષ્ય-આકૃતિ જોવાનો નથી જેના મનમા વિવેકબુદ્ધિ ઉદય પામી છે, તેજ મનુષ્ય બાકીના જેઓ વિવેક રહિત છે, તે બધા બે પગવાલા પશુજ છે મહાન્ પંડિત પુરૂષો માનવપણાનો એવોજ મર્મ પ્રકાશે છે વિવેકરૂપી દીપકને ધારણ કરનાર ભવ્ય-મનુષ્ય દિવ્ય પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરી મુક્તિના રાજમાર્ગમા પ્રવેશ કરી શકે છે અને એ માર્ગમા પ્રવેશ કરવામાજ માનવદેહની સાર્થકતા છે જૈન મહાત્માઓએ તેને માટે નીચેના મહો ઉચ્ચ સ્વરે બોલે છે—

कलेवरमिदं न स्याद् यदि चर्मावगुंठितम् ॥
मक्षिकाकृमिकाकेभ्यः स्यात् त्रातु कस्तदा प्रभुः ॥२॥

જો આ શરીર ચર્મથી ઢકાએલુ ન હોય તો માખીઓ કૃમિ-

ઓ અને કાગડાઓથી તેનું રક્ષણ કરવાને કોણ સમર્થ થઇ શકતે!

कर्पूरकुंकुमागरु—मृगमदहरिचन्दनादिवस्तूनि ॥
भव्यान्यपि संसर्गा—न्मलिनयति कलेवरं नृणाम्॥१॥

કપુર, કેશર, અગર કસ્તુરી અને હરિચંદન વગેરે સુંદર પદાર્થો પણ મનુષ્યના શરીરના સંસર્ગથી મલિન થઇ જાય છે અર્થાત્ માનવ શરીર પોતે તો મલિન છે, પણ તે ઉત્તમોત્તમ વસ્તુઓને સ્પર્શે છે. તો તેને પણ મલિન બનાવી દે છે એટલી અધિકતા છે.

આ લોહી, માંસ, હાડ, ચામડાની કોટડી આવતી જોઇને તેનામાં પ્રવેશ કરવાની ઇચ્છા થાય છે, તેની સૌંદર્યતા લાવણ્યતા જોવાથી તેનો સ્પર્શ કરવાનું મન થાય છે, પણ તે આખી કોટડી અશુચીથી ભરપુર છે. તેમાં ૯–૧૨ દ્વારમાંથી હળવે હળવે અશુચિનો ભાગ વહ્યા કરે છે. અરે પેલી સારી કોટડી પડી ગઇ અરે એમ કેમ થયું. તે કોટડી જમ રાજાની હતી, તેની પાસેથી આત્માએ ભાડે રાખેલ હતી, તેને દિવસમાં બે વખત ભાડું ચુકવવું પડે છે, અને યમ રાજાનો હુકમ થતાં તે કોટડી ખાલી કરવી પડે છે. તો તેવી કોટડી થોડી અશુચિવાલી મારા પાસે પણ છે. તો ઉપરની કોટડી સુંદર જોઇ કેમ ઇચ્છા થાય છે ઘણાને એમ હોય છે કે પોતાની વસ્તુ નહી તપાસતાં બીજા પાસે કાંઈક નવીન છે એમ ફાંફા માર્યા કરે છે, અને જો તેવી કોટડી લેવી હોય તો આ કોટડી ખાલી કર્યા બાદ તેવી ઓરડી માટે ભેગાં કરેલ ભાડાથી ભાડે રાખવા મલશે, પણ તેને માટે ગર્ભાવાસ પ્રમુખમાં અમુક વખત રહ્યા બાદ. પ્રૌઢી ભાવનાને પામ્યા બાદ. વલી બીજી કોટડી સુંદર જોઇ, તેને મલવાની, પાસે રહેવાની, તેના ભોગ લેવાની જિજ્ઞાસા થશે, તે કોટડીના રક્ષણ માટે રાગ, દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, માયા, અહંકાર, સ્વાર્થ અને દુરાગ્રહ આદિ ઘણા કર્મ પાપ બંધ થશે, જેને નિરંતર નાના પ્રકારના ભોગ વિલાસની વાંછા રહે છે અને આત્મ પદથી વિમુખ છે, તો તેનું જીવવું કોઇ પણ રીતે સુખને માટે નથી.

હે ચેતન, પરમ સત્ય અને સદા નિર્વિકારી એવા શાશ્વતા આત્મસ્વરૂપની શુદ્ધિનો વિચાર કરવાથી તને અન્ય સર્વ અશુચિ જણાશે, તેવી આ અશુચિ ભાવના તારા જીવનમા અતિ ઉપયોગી થઈ પડશે, તે મહાન ઉપયોગી ભાવનાના બલથી કર્મમળને ધોઇ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમા સ્થિર થવા રૂપ આ દેહની લોકોત્તર પવિત્રતા તને પ્રાપ્ત થશે

હે આત્મન્, તારા હૃદયમા નિશ્ચય કરજે કે તેવી લોકોત્તર પવિત્રતાનુ કારણ રત્નત્રયી ભાવ છે, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ તે રત્નત્રયી ભાવના ધારક પરમ સામ્ય ભાવથી પ્રકાશિત અને દશ પ્રકારના યતિ ધર્મના સંપાદક સુસાધુ છે તે સુસાધુના સમાગમથી અમૂર્તિક આત્માના જ્ઞાનને મલિન કરનારા મિથ્યાત્વ, વિષય, કષાય, રાગ, દ્વેષ, આદિનો ક્ષય થઇ શુદ્ધાત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે તેથી આત્માના અનાદિ કાલથી વળગેલા રાગાદિ કર્મમલને દૂર કરવા માટે દેહ ઉપરનો રાગ ત્યજી અશુચિ ભાવના ભાવ્યા કર? તેને માટે નીચેનુ પદ્ય સદા સ્મરણમા રાખજે—

"लौकिकं शुचिभावं च विमृश्य देह आत्मनः ।
लोकोत्तरे महाशौचे मग्नो भवति मानवः ॥ १ ॥"

પોતાના દેહમા લૌકિક શુચિભાવ-પવિત્રતાનો વિચાર કરી મનુષ્ય લોકોત્તર એવી મહાન્ પવિત્રતામા મગ્ન થઇ જાય છે

હે ચેતન! આ અશુચિ ભાવના તારા પવિત્ર હૃદયમા આદર કરજે, તેના દિવ્ય પ્રભાવથી અજ્ઞાન અધર્મ અને સ્વાર્થમય એવી તારી દેહ તરફની મમતા દૂર થઈ જશે, એટલે તુ મૂર્તિમાન કલ્યાણનુ પાત્ર બની જઇશ, અને આત્માના સર્વ શુદ્ધ તત્વો તારી દૃષ્ટિમા પ્રકાશિત થશે, જેના પ્રભાવથી તુ આ દેહાદિ સ્વપ્નને દૂર કરીને ભેદ ભાવનાનો ત્યાગ કરી અંતરની દૃષ્ટિ ઉઘાડી શકીશ, એ અંતરની દૃષ્ટિ ઉઘાડવાથી તારી કર્મગ્રંથિઓ શિથિલ થઇ જશે, અને

તારી મનોવૃત્તિ આ અશુચિ શરીરના સ્નેહમાંથી પાછી વળીને આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં મળી જશે.

હે ચેતન, સદા સ્મરણમાં રાખજે કે આત્મદર્શી જ્ઞાનવાન્ મનુષ્યને કોઈ જાતની પીડા કે ભય રહેતો નથી, તે સદા પરમ આનંદ સાગરમાં મગ્ન થઈ છેવટે પરમ શિવ સુખનો ભોક્તા બને છે.

श्रीयुक्ता गणिनोऽत्र मुक्तिविजया जातास्तपोऽलंकृता-

स्तच्छिष्या विजयप्रपूर्वकमलाः सूरीश्वरा राजिताः॥

तच्छिष्यैर्विनयप्रपूर्वविजयैरेषात्र संभाविता ।

स्वस्वांते शुभभावना भविजनस्वांतप्रमोदप्रदा ॥ १ ॥

૭ આશ્રવ ભાવના.

આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપી, નિર્મલ અને નિર્લેપ છે તેનો સત્ય અનુભવ આધ્યાત્મ વિદ્યાથી થાય છે આધ્યાત્મિક જીવનને જાગ્રત કરનારા જૈન મહાત્માઓએ આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ ઓલખ્યુ છે, તેથી તેઓ આ યાત્મિક જીવનના ખરેખરા પ્રેરક બન્યા છે તેના આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને મલિન કરનાર કોણ છે? અને તે મલિનતા કેવી રીતે થાય છે? તે દરેક ભવ્ય મનુષ્યે સમજવુ જોઇએ તે સમજવાને માટે ભગવાન્ નિર્થોપકારી તીર્થંકરોએ આશ્રવ ભાવનાનુ નિરૂપણ કર્યું છ તે આશ્રવ ભાવનાનુ સ્વરૂપ બરાબર સમજવાથી આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનુ યથાર્થ ભાન થાય છે તે ઉપયોગી ભાવનાના જ્ઞાનને માટે જૈન વિદ્વાનો પ્રથમ નીચેનુ પદ્ય લખે છે—

वार्द्धेरन्तः समादत्ते यानपात्रं यथा जलम् ।
छिद्रैर्जीवस्तथा कर्म-योगरन्ध्रैः शुभाशुभैः ॥ १ ॥

"જેમ સમુદ્રમા ચાલતા વહાણમા છિદ્ર પડવાથી તેની અંદર પાણી ભરાય છે, તેવી રીતે જીવ, મન, વચન અને કાયાના યોગ રૂપ શુભ અશુભ છિદ્ર પડવાથી શુભાશુભ કર્મને ગ્રહણ કરે છે"

કહેવાનો આશય એવો છે કે, આત્મા સ્વભાવે શુદ્ધ છે પણ સારા નરસા શુભાશુભ યોગને લઈનેજ તેની સાથે શુભાશુભ કર્મનો લેપ થઇ જાય છે, તેથી આશ્રવજ કર્મ આવવાનુ કારણ છે જેમ ઘરનુ બારણુ ખુલ્લુ હોય તેમા શ્વાન પેશી જાય, અને જેમ ચીકણી વસ્તુ ઉપર રજ ચોટી જાય, તેમ આશ્રવદ્વારથી કર્મો પેશી જાય છે અર્થાત્ તે આશ્રવદ્વાર પાપનો પ્રવેશ કરવાના ગરનારા અથવા પ્રનાલ છે બાર અવ્રત, સોળ કષાય, નવ નોકષાય, પાચ પ્રકારના મિથ્યાત્વ અને મન, વચન અને કાયાના પદર યોગ એમ મલીને સત્તાવન પ્રકારના આશ્રવદ્વાર કહેવાય છે તેને માટે નીચેનુ પદ્ય સદા સ્મરણમા રાખવા યોગ્ય છે—

(शिखरिणी.)

कषायाः क्रोधाद्याः स्मरसहचराः पंचविषयाः ।
प्रमादा मिथ्यात्वं वचनमनसी काय इति च ॥
दुरन्ते दुर्ध्याने विरतिविरहश्चेति नियतं ।
स्रवन्त्येते पुंसां दुरितपटलं जन्मभयदम् ॥ १ ॥

"ક્રોધાદિ કષાયો, કામદેવ સહિત પાંચ વિષયો, પ્રમાદ મિથ્યાત્વ તેમાં મન, વચન અને કાયાનો યોગ અને દુષ્ટ પરિણામવાળા અશુભ ધ્યાનમાં અવિરિત–એ બધા આશ્રવ દ્વાર પુરૂષોને જન્મ મરણના ભવને આપનારા પાપોના સમૂહને નિયમિત સ્રવનારા છે." ૧

વળી કહ્યું છે કે—

कषायदहनोद्दीपं, विषयैर्व्याकुलीकृतम् ।
संचिनोति मनः कर्म, जन्मसंबन्धसूचकम् ॥ २ ॥

કષાયરૂપી અગ્નિથી પ્રજ્વલિત, અને ઇંદ્રિયોના વિષયોથી વ્યાકુલ થયેલું મન જન્મ સંસારના સંબંધને સુચવનારા અશુભ કર્મોનો સંચય કરે છે." ૨

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, મન, વચન અને કાયાના યોગે કરીને જે શુભ અથવા અશુભ કર્મ કરાય અને તે આત્માને લાગે તે આસ્રવ. તેવા આસ્રવ સંબંધી જે વિચાર કરવો તે આશ્રવ–ભાવના કહેવાય છે. આ આશ્રવ ભાવનામાં શુભ અને અશુભ આશ્રવનો વિચાર કરવાનો છે. કેવાં કૃત્યો કરવાથી શુભ આશ્રવ અને કેવાં કૃત્યો કરવાથી અશુભ આશ્રવ–એ સંબંધી મહાન્ વિચારો જૈન મહાત્માઓએ શાસ્રદ્વારા જણાવ્યા છે.

મનુષ્યજન્મને ઉચ્ચ કોટીમાં મુકવાને બે વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. મુનિવર્ગ અને શ્રાવક વર્ગ, તે બંને વિભાગમાં મુનિવર્ગ વિશેષ ગુણધારી ગણાય છે; કારણકે, તેની પાસે દિવ્ય પ્રભાવને દર્શાવનાર સંયમરૂપી મહાન્ સાધન છે. તે સંયમધારી મુનિ અહિંસા,

સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને પરિગ્રહનો ત્યાગ—એ પાચ પ્રકારના મહાવ્રતોને ધારણ કરે છે, એ પાચ મહાવ્રતોના યોગથી તે પાચ પ્રકારના પાપનો તેને સર્વથા ત્યાગ હોય છે બીજા ગૃહસ્થ શ્રાવક વર્ગને એ પાચ વ્રતો દેશે કરીને હોય છે, તેથી તે અણુવ્રત કહેવાય છે. એટલે ગૃહસ્થ શ્રાવક વર્ગને એ પાચ પ્રકારના અણુવ્રત ઉપરાત તે ગૃહસ્થ વર્ગને બાજા ચાર ગુણવ્રત અને ત્રણ શિક્ષાવ્રત મળી બાર વ્રત થાય છે તેથી ગૃહસ્થ શ્રાવક વર્ગને સ ા બાર વ્રતધારી રહેવુ જોઇએ જૈન કવિઓ કહે છે કે, જે ગૃહસ્થ શ્રાવક દ્વાદશ વ્રતરૂપી શસ્ત્રો ધારણ કરી આ સસારરૂપ ભયકર અટવીમા મુસાફરી કરે છે, તેને કર્મરૂપી મહાન યોદ્ધાઓ હરાવી શકતા નથી

ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયો છે દરેકની અનતાનુબધી, અપ્રત્યાખ્યાની પ્રત્યાખ્યાની અને સજ્વલન—એમ ચાર ચોકડી મળી સોળ કષાયોની સખ્યા થાય છે તે કષાયો પ્રાણીની ઉચ્ચ પ્રકારની ભાવનાનો નાશ કરી નાખે છે અને સન્માર્ગને ભુલાવી દે છે જૈન મહાત્માઓ ઉંચ સ્વરે કહે છે કે, "હે ચેતન, આ અનત ભસારમા ભ્રમણ કરી માડ માડ પ્રાપ્ત થયેલ માનવ જન્મરૂપી ચિંતામણીનો તારે સદુપયોગ કરવો હોય અને તેના પ્રભાવથી વિવિધ જાતના આત્માના ગુણો મળવના હોય તો તુ કષાયરૂપી પ્રચડ રાક્ષસોથી દૂર રહેજે તે પ્રચડ રાક્ષસોનો જરા પણ વિશ્વાસ કરીશ નહીં જો તેમનો વિશ્વાસ કરીશ તો તેઓ તારા જીવનના ઉપયોગી સત્ત્વને હરી લેશે અને તને અધર્મી, નિર્મત્વ અને અવિચારી બનાવી દેશે"

સ્ત્રી વેદ, પુરૂષ વેદ, નપુસક વેદ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક અને જુગુપ્સા, નવ નોકષાય કહેવાય છે આ નવ નોકષાયનો યોગ આશ્રવના કારણરૂપ બને છે તેથી તેનાથી ભવ્ય મનુષ્યે ચેતતા રહેવાનુ છે માનવ જીવનની મહત્તાને અને કર્મોની મલિન જાળમા નાખી ધર્મરૂપી ધનને હરનારે પચ પ્રકારના મિથ્યાત્વ સમર્થ થઇ શકે છે તે સાથે જીવનની દરેક પ્રવૃત્તિમા શુભાશુભ પરિણામ ઉપજાવનારા મન, વચન અને કાયાના મળી પદર યોગ છે આ સર્વમાથી શુભાશુભ કર્મનો આશ્રવ થાય છે હે ચેતન, હવે તારે એટલુ ધ્યાન રાખવાનુ છે કે, જેમ બને તેમ નઠારા પાપના આશ્રવનો

અટકાવ કરવો. તારા આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને મલિન કરનારા પાપના આશ્રવ કેવી રીતે અને કયે દ્વારે દાખલ થાય છે? તે તું લક્ષમાં રાખજે. પ્રથમ તો મનનો યોગ સાચવજે. મન એ શરીરનું અંતરંગ છે. તે દ્વારા મુખ્યત્વે કરીને સાત પ્રકારે પાપનો આશ્રવ થાય છે. ૧ પરિગ્રહની અભિલાષા, ૨ ઇંદ્રિઓના વિષયની લોલુપતા, ૩ પારકો માલ હરી લેવાની ઇચ્છા, ૪ અન્યાયમાં પ્રવર્તન, ૫ અભક્ષ્યનું ભક્ષણ, ૬ સાત વ્યસનોનું સેવન, ૭ અન્યનું અશુભ કરવાની વૃત્તિ. આવી રીતે સાત પ્રકારે મનની પ્રવૃત્તિ થવાથી પાપનો આશ્રવ થાય છે. હે આત્મન્, એ નઠારી પ્રવૃત્તિને અટકાવવા તું એક નિષ્ઠાથી યત્ન કરજે. જો તારા મનને શ્રી જિન ભગવાન્‌ના ધ્યાનમાં, અને સત્ શાસ્ત્રોના સ્વાધ્યાયમાં રાખીશ તો તે માનસિક પાપનો આશ્રવ થતો અટકી જશે.

હે ચેતન, તેવી રીતે તું વચનના યોગમાં સાવધાન રહેજે, તે વચનદ્વારા અનેક રીતે પાપનો આશ્રવ થાય છે. તેમાં મુખ્યત્વે કરીને પાંચ પ્રકાર તરફ ધ્યાન આપવાનું છે. ૧ પોતાની પ્રશંસા અને પરની નિંદાના વચનો, ૨ જેથી હિંસાનો આરંભ થાય તેવા વચનો, ૩ વિષયનો અનુરાગ વધારે તેવાં વચનો, ૪ કષાયરૂપ અગ્નિ પ્રગટાવે તેવાં વચનો, અને ૫ ધર્મ વિરૂદ્ધ મિથ્યાત્વના સ્વરૂપને પુષ્ટિ આપનારા વચનો—એ પાંચ પ્રકારે વચનના યોગ પાપનો આશ્રવ થાય છે, હે ચેતન, તેથી તું તારા વચન-યોગને નિયમિત કરજે. વાણીનો નિયમ એ ઉચ્ચ ગુણ કહેવાય છે. જેને માટે એક વિદ્વાને કહેલું પદ્ય સદા સ્મરણમાં રાખજે.

तदुच्चार्यं वचः सम्यक् निर्दोषं मधुरं हितम् ।
जिनस्तवमयं धर्मो-पदेशरसिकं हि यत् ॥ १ ॥

જે વચન નિર્દોષ, મધુર, હિતકારી, શ્રીજિન ભગવાનના સ્તવનરૂપ અને ધર્મના ઉપદેશથી રસિક હોય તેવું વચન ઉચ્ચારવું.

હે આત્મન્, કાયયોગની શુદ્ધિ રાખવાને સતત તત્પર રહેજે. તે કાયયોગની પ્રવૃત્તિ અનેક રીતે થાય છે. તેમાં મુખ્ય ત્રણ પ્રકાર છે. નિર્દય રીતે સ્વચ્છંદતાથી દેહને પ્રવર્ત્તાવવો એ પ્રથમ પ્રકાર છે, તે

દેહથી મહાન્ આરંભ કરવા એ બીજો પ્રકાર છે, અને દેહ ઉપર ગાઢ મમત્વ રાખી તેની સારવારમાં રહેવું, એ ત્રીજો પ્રકાર છે આ પ્રમાણે મન, વચન અને કાયાના અશુભ યોગથી પાપને આશ્રવ ઉદ્ભવે છે માટે તે ત્રિવિધ યોગને ઉચ્ચ કોટીમાં લાવવા એટલે શુભ પરિણામી કરવા કે જેથી શુદ્ધ આત્મ ગુણો પ્રગટ થાય છે અને પુણ્યના આશ્રવ થાય છે જૈન મહાત્માઓ પુણ્યનો આશ્રવ થવાને માટે મુખ્યત્વે કરીને વચન યોગને માટે આઠ મહાવાકયો ઉચ્ચારે છે તે આ પ્રમાણે છે-હે ચેતન, ૧ તુ પાચ ઇંદ્રિયોના વિષયોથી વિરક્ત રહેજે, ૨ તારા પવિત્ર હૃદયમાં મન પરોપકાર કરવાની ભાવના રાખ્યા કરજે, ૩ કોઇપણ દુઃખી પ્રાણીને જોઇ તે પ્રત્યે દયાની લાગણી રાખજે, ૪ વિશ્વોપકારી ભગવાન્ જિનેશ્વરોએ પ્રરૂપેલા તત્વોનુ શ્રદ્ધાથી ચિંતવન કરજે, ૫ સર્વ જીવો તરફ મિત્રતા રાખજે, ૬ પાચ પરમેષ્ટીમાં શુદ્ધ હૃદયથી ભક્તિ રાખજે, ૭ જે કોઈ ધર્માત્મા હોય તેની પ્રત્યે અનુરાગ ધારણ કરજે, અને ૮ તપ, વ્રત, શીલ અને સયમની ઇચ્છા તથા ભાવના રાખ્યા કરજે તે પ્રમાણે મનની પ્રવૃત્તિ કરવાથી તને પુણ્યનો આશ્રવ પ્રાપ્ત થશે હે આત્મન, વચનના શુભ યોગમાં મુખ્યત્વે કરીને બે મહાવાકયો છે તે સદા સ્મરણમાં રાખજે ૧ સત્ય, હિત, મિષ્ટ અને આગમને અનુકુલ એવા વચનો ઉચ્ચારજે ૨ સિદ્ધાતની વાચના, પૃચ્છના પરાવર્ત્તના અને અનુપ્રેક્ષા કરજે એ બંને પ્રકારથી વચનના શુભયોગે તને પુણ્યનો આશ્રવ થશે હે જીવ! કાયાના શુભ યોગને માટે મુખ્યત્વે કરીને ત્રણ મહાવાક્યો છે; તે તરફ લક્ષ આપજે ૧ તારા શરીરથી પવિત્રપણે શ્રી જિનેશ્વરની સેવા કરજે ૨ ધર્માત્મા પુરૂષોની વૈયાવચ્ચ કરજે અને ૩ તારા શરીરની એવી પ્રવૃત્તિ કરજે કે જેથી યતનાથી જીવની દયા પાલી શકાય એ ત્રણ કાયાના શુભ યોગથી તને પુણ્યનો આશ્રવ થશે

આ પ્રમાણે મન, વચન અને કાયાની શુભાશુભ પ્રવૃત્તિને તીવ્ર મંદ કષાયના યોગથી વિવિધ પ્રકારના કર્મોનો બંધ થાય છે તે પ્રત્યેક ભવ્ય આત્માએ લક્ષમાં રાખવાનો છે અને તેને માટે નિરતર આશ્રવ ભાવના ભાવવાની છે પાપના આશ્રવને લઇને પ્રાણી કેવી ભયંકર સ્થિતિમાં આવી પડે છે? તે વિષે કુડરિક નામના એક રાજકુમારની કથા મનન કરવા જેવી છે

કુંડરિકની કથા.

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પુંડરીકિણી નામે નગરી છે. તે નગરીના રાજ્યાસન ઉપર પુંડરીક અને કુંડરીક નામે બે ભાઇઓ આવેલા હતા. તેઓમાં કુંડરિક ધર્માનુરાગી હતો પણ તેનું હૃદય અસ્થિર હતું. તે પોતાની મનોવૃત્તિ ઉપર કાબુ રાખી શકતો નહિ. એક વખતે કોઇ મહાત્મા મુનિ વિહાર કરતાં ત્યાં આવીને સમોસર્યા. કુંડરિક તેમને વંદના કરવાને ગયો. તે મહાત્માએ વૈરાગ્યના વચનામૃતથી ઉપદેશ આપ્યો. તે સાંભળી કુંડરિકનું હૃદય દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થઇ ગયું. તત્કાલ તે ઘેર આવ્યો અને પોતાના ભાઇ પુંડરિકને રાજ્ય સોંપી પોતે ચારિત્ર લઇ ચાલી નીકળ્યો. થોડા વખતમાંજ ચારિત્રધારી એવા તે કુંડરિકને સરસ તથા નીરસ આહાર કરવાને લઇને શરીરમાં કોઇ મહારોગ થઇ આવ્યો. તે રોગની પીડાને લઇને તેના અસ્થિર હૃદયમાં ચારિત્રના પરિણામનો ભય થઈ આવ્યો. પૂર્વના રાજ્ય વૈભવનું સ્મરણ થવા લાગ્યું, અને તે પુનઃ રાજ્યમાં આવવા તત્પર થયો. તેણે પોતાની નગરીની અશોક વાડીમાં આવી સાધુપણાના જે ઉપકરણો હતા તે એક વૃક્ષ ઉપર વળગાડી દીધા, અને પોતે હૃદયમાં આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો, "અહો! આ ચારિત્રના કરતાં રાજ્યમાં ઘણું સુખ છે. પરંતુ હવે રાજ્ય તો પુંડરીકના તાબામાં ગયું છે, તે મને પાછું રાજ્ય આપશે કે નહીં? જો મને પુનઃ રાજ્ય મલે તો હું આ મારા રોગી શરીરને તંદુરસ્ત કરી રાજવૈભવના અનેક સુખ ભોગવું" આવું વિચારી તેણે અશોક વાડીના વનપાળને બોલાવ્યો, વનપાળે તેને ઓળખી લીધો. પછી કુંડરીકે પોતાની ઇચ્છા વનપાળ આગળ જણાવી. તત્કાલ વનપાળે જઇ તે હકીકત રાજા પુંડરીકને કહી. અને જણાવ્યું કે, "તમારા બંધુ અશોક વાડીમાં આકુલ વ્યાકુલ થઇને રહે છે, માટે તેમને શાંત કરો" આ હકીકત જાણી પુંડરીક તરત વાડીમાં આવ્યો અને કુંડરિકને મલ્યો. કુંડરિકનો મનોભાવ તેણે જાણી લીધો, અને તેને ચારિત્રથી ડોલાયમાન થતો જોઇ તેના હૃદયમાં ખેદ થયો, માનવ જીવનને કૃતાર્થ કરનારા ચારિત્ર ધર્મથી ભ્રષ્ટ થવું તેને રૂચિકર લાગ્યું નહિ, તેથી પુંડરીકે પોતાના બંધુને ઘણું સમજાવ્યો અને ચારિત્ર ધર્મની મહત્તાને દર્શાવનારા દૃષ્ટાંતો

આપી કેટલીએક ઉપદેશ આપ્યો, પણ તેથી કુંડરિકનું ચિત્ત શાંત થયું નહિં છેવટે બંધુના હૃદયને શાંતિ આપવાની ખાતર તે તેને ઘેર તેડી લાવ્યો અને રાજ્ય સોંપી દીધું રાજ્ય પ્રાપ્ત થતા પણ તેના મહારોગની શાંતિ થઇ નહીં, ચારિત્રરૂપી મહાન્ અમૂલ્ય રત્નને ગુમાવી પાછો મોહક રાજ્ય ઉપર આવ્યો, આથી સામંત અને મંત્રિઓ તેની ઉપર નાખુશ થયા કોઈપણ તેની આજ્ઞા માનવા લાગ્યા નહિ, અને ઉલટા તેને વિક્કારવા લાગ્યા કુંડરિકે રાજ્ય ઉપર આવી પ્રથમ પોતાની જિહ્વા ઇંદ્રિયને તૃપ્ત કરવાની વૃત્તિ કરી, અનેક જાતના મિષ્ટાન્નો ખાવા માંડયા, ક્ષુધાને તૃપ્ત કરવા તેણે એટલો બધો વધારે આહાર કર્યો કે જેથી તેને ભાગે અજીર્ણ થઈ આવ્યું, તેને રાત્રે પીડા થઇ અને ઘણું વમન થયું, તેની પરના અભાવને લઇને કોઇ તેની પાસે આવ્યું નહીં આથી કુંડરિકને ભારે ક્રોધ થઈ આવ્યો ને પ્રચંડ રૌદ્ર ધ્યાનથી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, આ "દરદની પીડામાથી જો હું મુક્ત થાઉં તો પછી પ્રભાતે એ સઘળા સેવકોને જોઇ લઇશ" એવા મહાન્ દુર્ધ્યાનથી તે રાત્રે મૃત્યુ પામી સાતમા નરકે તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યે અનંત દુઃખમા જઇ ઉત્પન્ન થયો

હે ચેતન, આ કુંડરીકના દૃષ્ટાંત ઉપરથી તારા હૃદયને પ્રતિબોધ આપજે, આ સંસારમા રાજ્ય, લક્ષ્મી, સુવર્ણ, સ્ત્રી, આદિ સચેત-અચેત પદાર્થો દ્રવ્યપરિગ્રહ તથા કષાયાદિ ભાવપરિગ્રહ-તે બંને પ્રકારના પરિગ્રહો પાપના આશ્રવનું મૂળ છે કુંડરિક કોઇ સારા પુણ્યના ઉદયથી ચારિત્રધારી થયો હતો, છતા તે મોહના ઉદયથી પાપના આશ્રવને પુષ્ટિ આપનારા સંસારમા પાછો આવ્યો બંને પ્રકારના પરિગ્રહના પાશમા પડયો-છેવટે તેના હૃદયમાં ક્રોધરૂપ ભાવકષાયનો ઉદય પ્રબળતાથી થયો, અને તેથી પાપના આશ્રવનો મોટો વધારો થઇ ગયો આથી તે અનંત દુઃખના સ્થાનરૂપ સાતમી નારકીમા પડયો હતો તેથી હે આત્મન્! તેવા પાપના આશ્રવનો ત્યાગ કરવા સદા તત્પર રહેજે જ્યારે સર્વના મન, વચન અને કાયાથી તેનો ત્યાગ થશે ત્યારેજ તારા આત્માના અવિનાશી સુખની તને પ્રાપ્તિ થશે જૈનમહાત્માઓ ઉચ્ચ સ્વરે જણાવે છે કે, જે ભવ્ય આત્માઓ પાપ આવવાના સંતાનરૂપ આશ્રવના દ્વારો બંધ કરવા યત્ન કરશે, તેઓ આત્મકલાની મહત્તા, આત્માની નિર્મલ છાયા, આત્માનો

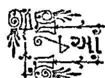
દિવ્ય ધ્વનિ અને આત્માના આનંદ સ્વરૂપનો અનુભવ કરી શકશે. ચિત્તની અખંડ સામાધિ, એકાગ્રતાનો અપૂર્વ આનંદ, સ્થિરતા, વિશાળ પ્રેમ, ભાવનાનું અદ્ભુત સૌંદર્ય, જ્ઞાનસુધાનો રસિક પ્રવાહ. ચિદાનંદની ભવ્યતા, ભાવોલ્લાસની કોમળતા અને અધ્યાત્મના પ્રકાશનો પ્રભાવ-એ આત્મગુણના મહાન્ લાભો મેલવી શકાશે. જેઓ તે પાપ-આશ્રવના દ્વારને બંધ કરવા તત્પર થશે નહિ, તેઓને ઉપરના આત્મગુણના લાભો મળશે નહિ, તે ઉપરાંત તેના મનુષ્ય જીવનને બાહ્ય અને અંતરની હાનિ કરનારા અનેક પ્રસંગો પ્રાપ્ત થશે. તેથી આ માનવભવરૂપી મનોહર પ્રાસાદ કે જે આત્માનો ઉચ્ચ જીવન ભોગવવાને માટે મલ્યો છે, તે નિષ્ફલ થઈ જશે. દરેક ભવ્ય-આત્માએ આ બધો વિચાર કરી આશ્રવભાવનાને હૃદયારૂઢ કરવી અને તેમાં પાપના આશ્રવની ભાવનાનો ત્યાગ કરવા સદા તત્પર રહેવું. તેવા આશ્રવના દ્વાર બંધ કરી જીવનના પુણ્યમય જુદા જુદા પગથીઆરૂપ ગુણસ્થાનક ઉપર ચડી અનુક્રમે આધ્યાત્મિક ઉન્નતિની ભૂમિકા ઉપર ચડી જવું કે જ્યાં સત્-ચિત્-આનંદરૂપ અમૃતનો અનુભવ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થશે.

श्रीयुक्ता गणिनोऽत्र मुक्तिविजया जातास्तपोऽलंकृता-
स्तच्छिष्या विजयप्रपूर्वकमलाः सूरीश्वरा राजिताः॥
तच्छिष्यैर्विनयप्रपूर्वविजयैरेषात्र संभाविता।
स्वस्वांते शुभभावना भविजनस्वांतप्रमोदप्रदा॥ १॥

૮ સંવર ભાવના.

આ આત્મસ્વરૂપને નિર્મલ બનાવનારી આ સંવર ભાવના છે ઉપર કહેલી આશ્રવ ભાવનાની સાથે આ ભાવનાને સબંધ છે આશ્રવ શબ્દનો અર્થ કર્મને પેસવાનો છે ત્યારે આ સંવર શબ્દનો અર્થ તેથી ઉલટો છે, એટલે આશ્રવનો નિરોધ કરવાથી સંવર થાય છે આશ્રવ ભાવનામાં પાપને આવવાના ગરનાળા સમાન જે સત્તાવન આશ્રવદ્વાર કહેવામાં આવ્યા છે તે સર્વ દ્વારને રોકવા અર્થાત્ નવા આવતા કર્મના સમૂહને અટકાવવા તે સંવર, તે સબંધી જે ભાવના-વિચાર તે સંવર ભાવના સમજવી આ ભાવના આત્મિક જીવનને વધારનારી અને આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને સુધારનારી છે. ઉપર આશ્રવ ભાવનામાં જેમ દ્રષ્ટાંત તરીકે કહેવામાં આવ્યુ છે કે, સમુદ્રમાં રહેલા નાવને છિદ્ર હોય તો તે અંદર પાણી ભરાઈ જવાથી ડુબી જાય છે, પરંતુ જો તે છિદ્રને બંધ કરી દીધુ હોય તો પછી તેની અંદર પાણી આવતુ નથી અને નાવ પણ ડુબી જતું નથી, તેમ પાપ આવવાના નાળાને બંધ કરવાથી નવા કર્મ આવતા બંધ થઈ જાય છે, તે બંધ કરવા તેજ સંવર ભાવના છે હવે તે આશ્રવ બંધ કરવારૂપ સંવર ભાવના કેવી રીતે થઈ શકે, તે ભવ્યાત્માએ મનન કરી ક્રિયામાં ઉતારવાનું છે

જૈન મહાત્માઓ કહે છે કે, "હે ભવ્ય પ્રાણીઓ" શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપને પ્રગટ કરવા માટે તમે સંવર ભાવના પ્રકાશિત કરજો, અને કેવી રીતે સંવર થાય છે? તે લક્ષમાં રાખજો જો તમારે મિથ્યાત્વ આશ્રવ બંધ કરવો હોય તો સમ્યગ્ દર્શન પ્રાપ્ત કરજો, તેનાથી મિથ્યાત્વ આશ્રવ બંધ થઈ જશે પાંચ ઇંદ્રિઓ તથા છઠ્ઠું મન એને રોકવાથી ઇંદ્રિઓ તથા મન દ્વારે થતો આશ્રવ બંધ થઈ જાય છે છકાય જીવનો ઘાત કરવાવાળા આરંભના ત્યાગથી તથા દ્વાદશ અવિરતિરૂપ કર્મ આવવાના દ્વાર રોકવાથી સંવર થાય છે" સોળ

કષાય, નવ નોકષાયને જીતી દશ લક્ષણ યુક્ત યતિ ધર્મને ધારણ કરવાથી સંવર થાય છે. કર્મના આશ્રવ મન, વચન અને કાયાના યોગથી થાય છે, તો તેને ધ્યાન, સ્વાધ્યાય અને તપાદિ વડે રોકવાથી સંવર થાય છે. પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, દશવિધ યતિધર્મ, બાર ભાવના, સત્તર પ્રકારે સંયમ અને બાવીશ પરીષહ–એ સર્વ સાધનો નવા કર્મને આવતા અટકાવી સંવરની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. કારણકે, તે સાધનોનું બળ આત્મશુદ્ધિને આપનારૂં છે. જેમાં અહિંસા જીવદયા મુખ્ય છે, એવા પાંચ પ્રકારના પ્રમાદનો ત્યાગ કરી યતનાથી વર્ત્તવું, તે સમિતિ કહેવાય છે, મન, વચન અને કાયાના યોગને રોકવા તે ગુપ્તિ કહેવાય છે, અને સ્વતત્વ–એટલે આત્મ તત્વનું ચિંતવન કરવું, તે ભાવના કહેવાય છે. તે સમિતિ ગુપ્તિ અને ભાવના સંવરના મુખ્ય સાધન છે. તે સાથે પરીષહનો જય કરવા પૂર્વક ચારિત્રનું બળ પ્રાપ્ત થયું હોય તો નવીન કર્મના આશ્રવને અટકાવી સંવર ભાવનાનો સંપૂર્ણ ઉદય કરે છે. કારણકે, પૂર્વ કર્મના ઉદયથી થયેલા ક્ષુધા તૃષાદિ પરીષહોને કાયર ન થતાં સમભાવથી સહેવાં તે પરીષહનો જય કહેવાય છે. અને રાગાદિ દોષોથી રહિત એવા પોતાના આત્મસ્વભાવમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચારિત્ર કહેવાય છે. ઉપર કહેલા સર્વ ગુણોનું બળ મેળવવાથી વિષય કષાયથી વિમુખ થઇ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી પ્રવૃત્તિ કરનારા ભવ્ય મનુષ્યોને નવીન કર્મનો આશ્રવ નહિં થતાં સંવરજ થાય છે. આ સંવર ભાવનાની પ્રવૃત્તિ આત્મ સ્વરૂપની નિર્મલતામાં ઘણીજ ઉપયોગી છે. અખંડ–આનંદ અને નિર્મલ સ્વરૂપ આત્માની અંદર ઉત્પન્ન થનારા કષાયાદિ દોષોને અટકાવનારા ગુણો ઓલખવા જોઇએ, તેને માટે લખે છે કે—

“ क्षमा क्रोधस्य मानस्य मार्दवं त्वार्जवं पुनः ।
मायायाः सङ्गसन्यासा लोभस्यैते द्विषः क्रमात् ॥”

ક્રોધકષાયનો શત્રુ ક્ષમા છે, માનકષાયનો શત્રુ મૃદુભાવ (કોમળતા) છે, માયાકષાયનો શત્રુ સરલતા છે અને લોભકષાયનો શત્રુ ત્યાગભાવ છે. ૧

આ ઉપરથી હે આત્મા, તુ સમજી લેજે કે કષાયાદિ દોષોનો પરાભવ શીરીતે થઇ શકે? જો તારા હૃદયમા ક્ષમાને સ્થાન આપીશ તો ક્રોધ ટકી શકવાનો નથી, કોમળતાને સેવીશ તો માન દુર્જન નાશી જશે, સરળતાનો આશ્રય કરીશ તો માયાની છાયા રહી શકશે નહીં અને હૃદય ઉપર શુદ્ધ સંવેગનો રંગ ચડાવીશ તો લોભનો તદ્દન લય થઈ જશે, આ ચારે કષાયોની નિવૃત્તિ તને આશ્રવનો સંવર કરાવશે

હે ચેતન, સંવરના દિવ્ય ગુણને સંપાદન કરવામાં જો તારે કટિબદ્ધ થવુ હોય તો આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનુ આક્રમણ કરનારા ત્રણ મહાન્ દોષોની સાથે તારે યુદ્ધ કરવાનુ છે તે ત્રણ મહાન્ દોષો તે રાગ, દ્વેષ અને મિથ્યાત્વ છે આ ત્રિપુટી આશ્રવને ઉપજાવનારી અને તેવી આ અનંત ભવના ભ્રમણ કરાવનારી છે તે ત્રણે મહાન્ દોષોને દૂર કરવા માટે ત્રણ સદ્ગુણોને ધારણ કરજે જે સદ્ગુણો વીર પુરૂષોની જેમ તારા તે ત્રણે શત્રુઓને નસાડી મુકશે. જૈન મહાન્ યોગીઓ કહે છે કે—

"रागद्वेषौ समत्वेन निर्ममत्वेन वानिशम् ।
मिथ्यात्वं दृष्टियोगेन निराकुर्वन्ति योगिन "॥ १ ॥

"યોગી-ધ્યાની એવા મુનિઓ નિરંતર સમભાવથી અથવા મમત્વના ત્યાગથી રાગ દ્વેષને નિવૃત્ત કરે છે અને સમ્યક્ દર્શનના યોગથી મિથ્યાત્વને નિવૃત્ત કરે છે"

હે ચેતન, આ પદ્યનો આશય યથાર્થ સમજી તે રાગ દ્વેષ અને મિથ્યાત્વરૂપ મહાન્ દુર્ગુણોને હઠાવવા સમભાવ, નિર્મમત્વ અને સમ્યગ્ દર્શનનો યોગ સંપાદન કરજે, જેથી આશ્રવદ્વારને બંધ કરનાર સંવરનો તને મહાન લાભ થશે

આ સંવર ભાવનાને વિમર્શ કરવા માટે તે સંવરના પ્રકાર પ્રથમ જાણવા જોઈએ, તે સંવર બે પ્રકારે થાય છે, એક સર્વસંવર

અને બીજો દેશસંવર. જે મહાત્મા અયોગી કેવળી છે તેને સર્વસંવર હોય છે અને તે શિવાયના સર્વને દેશસંવર હોય છે. તે સર્વસંવર અને દેશસંવર તે પ્રત્યેક દ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકારના છે, આત્માને વિષે કર્મ પુદ્ગલોનું જે આવવું, તેને દેશથી રોકવું તે દ્રવ્ય સંવર કહેવાય છે અને જે ભવ હેતુ એવી ક્રિયાનો સર્વથા ત્યાગ તે ભાવસંવર કહેવાય છે.

હે આત્મન્, સંવરના આ પ્રકાર લક્ષમાં રાખી તેને અટકાવવા માટે તેના પ્રતિપક્ષી ઉપાયો ગ્રહણ કરજે. જેમકે, મિથ્યાત્વને સમ્યકત્વ વડે રોકવું, અવિરતિને વિરતિવડે રોકવી, કષાયોને ઉપશમવડે અટકાવવા, ક્ષમા વડે ક્રોધને, વિનયથી માનને, સરળતાથી માયાને અને સંતોષ વડે લોભને અટકાવવા, હે ચેતન! આ પ્રવર્તનથી તને આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને આપનારી સંવર ભાવના સફલ થઇ પડશે.

હે જીવ, આ ભાવનાની સફલતા વિષે જૈન મહાત્માઓએ રચેલા ચરિતાનુયોગમાંથી અનેક દૃષ્ટાંતો મલી શકે છે. આશ્રવ ભાવનામાં દર્શાવેલા કુંડરિક અને પુંડરિકનો પ્રસંગ તારી મનોવૃત્તિમાં પુનઃ આરોપિત કરજે. કુંડરિક પ્રથમ ચારિત્રધારી થયો હતો, પણ પાછળથી તે ડોલાયમાન થઇ ગયો અને રાજ્ય સ્વીકારી ચારિત્રનો ત્યાગ કરી તે મૃત્યુ પામી સાતમી નરકે ગયો હતો. તે કુંડરિક રાગ દ્વેષને અટકાવી શકયો નહીં તેથી તેના આશ્રવદ્વાર ખુલ્લા થઈ ગયા, અને તે દ્વારમાં પાપકર્મો પેશવાથી તેને નરકગામી થવું પડયું હતું. તેનો વિવેકી અને ધાર્મિક બંધુ પુંડરિક સંવર ભાવનાના સ્વરૂપને જાણતો હતો, તેથી તેણે રાજ્યનો ત્યાગ કરી પોતાના બંધુ કુંડરિકના સાધુપણાના ઉપકરણો ગ્રહણ કર્યાં અને પોતે પવિત્ર ચારિત્રને ધારણ કરી માનવ જીવનના ઉચ્ચ માર્ગે ચાલવાનો નિશ્ચય કર્યો; તેણે સાધુપણાના ઉપકરણો લીધાં હતાં, પણ વિધિપૂર્વક દીક્ષા મલી ન હતી, તેથી તે દૃઢ નિશ્ચયથી પુંડરિકે સંકલ્પ કર્યો કે, "મારે કોઇ મહર્ષિ ગુરૂ પાસે જઇ દીક્ષા ગ્રહણ કરવી. જ્યાંસુધી હું દીક્ષા ન લઉં ત્યાંસુધી મારે અશનપાનાદિ કરવાં નહીં. આવો અભિગ્રહ

ધારણ કરી ધર્મવીર પુડરિક અણવાણે પગે ચાલી નીકળ્યો, રસ્તામા ચાલતા શરીરની કોમળતાને લઈને તેના ચરણમા કાટા વાગ્યા અને તેમાથી રૂધિરની ધારા ચાલી, તથાપિ તે સમતાભાવે ઉત્તમ ધ્યાનમાં દૃઢ રહ્યો હતો, આ મહાન્ ગુણને લઈને છેવટે પુડરીક કાળ કરીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમા તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યે દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયો હતો

હે ભવ્યાત્માઓ! આ કડરિક અને પુડરીકના દૃષ્ટાતો મનન કરજો કડરિક આશ્રવને લઈનેજ અધમ દશામા આવ્યો હતો તેણે ચારિત્રરત્નનો અનાદર કરી પાપના આશ્રવદ્વારો ખુલ્લા રાખ્યા, તેથી તે નરકની મહાવ્યથાનો અનુભવી બની ગયો હતો, તેનોજ બધુ પુડરીક સવરના યોગથી શુભ દશામા આવ્યો હતો સવરના પ્રભાવથી તેણે પાપના આશ્રવદ્વાર બધ કર્યા અને પોતાના આત્માની ઉપર સવેગનો સપૂર્ણ રગ ચડાવી દીધો, તેથી તે સ્વર્ગના દિવ્ય આનદનો ભોક્તા થઇ શક્યો હતો તમારા આસ્તિક હૃદયમા આ દૃષ્ટાતો ઉંચી જાતની છાપ પાડી શકશે અને સવરભાવનાનો અદ્ભુત મહિમા ઉત્તમ પ્રકારની અસર કરી નાખશે.

હે ચેતન! આ અતિ ઉપયોગી ભાવનાને તારા જીવનમા ઉતારજે, અને તેના બળથી આત્મસ્વરૂપની શુદ્ધિ કરવા પ્રયત્ન કરજે

આ સવર ભાવના વિષે મહાત્મા વજસ્વામીનુ દૃષ્ટાત પણ આદર્શરૂપ છે તે મહાત્માએ સ્ત્રીજાતિને આશ્રવનુ દ્વાર જાણી તેનો સત્કાર નહીં કરતા પોતે સવર ભાવનામાંજ રહ્યા હતા અને કચનકામિનીના દ્રવ્યથી અને ભાવથી પરિત્યાગી થયા હતા. મહાત્મા વજસ્વામી સર્વનો ત્યાગ કરી નિર્મોહ અને નિર્મમત્વ બની ચારિત્રધારી થયા હતા તેમનુ ચારિત્ર જીવન અનુપમ બન્યુ હતુ વૈરાગ્ય, શમ, સમતા અને સયમની જ્યોતિના કિરણોથી તે મહાત્માનુ આતર સ્વરૂપ પ્રકાશમાન થઇ રહ્યુ હતુ એક વખતે એવુ બન્યુ કે, ધનાવા નામના એક શ્રીમતની રૂકમિણી નામની સુદર પુત્રી મહાત્મા વજસ્વામીનો ઉપદેશ સાભળવાને આવી હતી બાહ્ય

અને અંતરના સૌંદર્યથી સુશોભિત એવા વજ્રસ્વામીના ઉપદેશનું શ્રવણ કરી તે રૂકમિણી મોહિત થઇ ગઈ. સ્ત્રીસ્વભાવને લઇને તેના હૃદયમાં અયોગ્ય ભાવના થઈ આવી. રૂકમિણીનો યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ થતો હતો, હજુ સુધી તે કુમારિકા હતી. તે મોહિત બાલાએ ઘેર આવી લજ્જાને દૂર કરી પોતાના માતા–પિતાને જણાવ્યું કે, હું જો આ દેહે પતિ કરૂં તો મહાત્મા વજ્રસ્વામીનેજ પતિ કરીશ." રૂકમિણીની આ અયોગ્ય પ્રતિજ્ઞા જાણી તેણીના માતા–પિતા આશ્ચર્ય પામી ગયા, અને તેઓએ પોતાની આગ્રહી પુત્રીને આ પ્રમાણે કહ્યું, "વત્સે, તારી આ પ્રતિજ્ઞા અસ્થાને છે. અરે ઘેલી, તું વિચાર તો કર, કે, જેને વરવાની તારી ધારણા છે, તે પુરૂષ સંસારી નથી પણ મહાત્યાગી મુનિ છે. કંચન અને કામિનીના ત્યાગી એવા મુનિઓ કદિ પણ પરણતા નથી. વત્સે! આ મુનિએ તો આશ્રવદ્વારનો નિરોધ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે" ધનાવાના આ વચનો રૂકમિણીએ માન્યા નહીં. અને તે બાળા આગ્રહ કરવા લાગી, પછી પોતાની પુત્રી અને ઘણું દ્રવ્ય સાથે લઇ ધનાવા જ્યાં મહાત્મા વજ્રસ્વામી બિરાજતા હતા, ત્યાં આવ્યો, અને તેણે અંજલી જોડી મહાત્મા વજ્રસ્વામીને કહ્યું "મુનિરાજ, આ મારી સુકોમળ અને સૌંદર્યવતી રૂકમિણી નામે પુત્રી છે તે આગ્રહથી આપની સાથે વિવાહિત થવાને ઇચ્છે છે. તેણીએ આપને વરવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે. તો આપ કૃપા કરી તેણીને અંગીકાર કરો અને આ દ્રવ્ય છે, તેનો યથારૂચિ ઉપભોગ કરી વૈભવ વિલાસ ભોગવો." આ પ્રમાણે કહી તે મહાત્માની સમક્ષ પુત્રી અને દ્રવ્ય મુકી ધનાવા પોતાને ઘેર ચાલ્યો ગયો. પછી સ્વરૂપવતી અને યુવાવસ્થામાં ખીલેલી રૂકમિણીએ મોહ ઉત્પન્ન કરે તેવા હાવભાવ કરી તે મહાત્માને અનેક પ્રકારે ભોગ વિલાસ અર્થે આમંત્રણ કરવા માંડયું, અને ભોગના વિવિધ સુખો વર્ણન કરી બતાવ્યાં. પરંતુ તે બધા તે દૃઢ સંયમી મહાત્માની આગળ નિષ્ફલ થઇ ગયા. સુંદરી રૂકમિણીની મનમોહક ચેષ્ટાઓથી તે ઉગ્રચારિત્ર વજ્રસ્વામી મેરૂ પર્વતની જેમ અચળ અને અડગ રહ્યા. મહાત્માની આવી ઉચ્ચ દૃઢતા અને જિતેંદ્રિયતા જોઇ રૂકમિણી આશ્ચર્ય પામી ગઈ. તેણીની મનોવૃત્તિ ઉપર તે મહાત્માના સંયમ સ્વરૂપની પ્રભા પડી ગઇ. તેણીના હૃદય ઉપર અકસ્માત્ ચમત્કારી

અસર થઈ આવી અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલા મોહાંધકારને દૂર કરનારો પ્રબોધનો પ્રકાશ થઈ આવ્યો, તેણીએ તત્કાલ નિશ્ચય કર્યો કે "અહો! આ મહાત્મા સમર્થ જિતેંદ્રિય છે તેઓ કદિપણ પોતાના ચારિત્રથી ચલાયમાન થનાર નથી આ વજ્રસ્વામી ખરેખર વજ્રમય છે લોહ તથા પાષાણ પીગળાવી શકાને પણ આ મહાત્માનું દૃઢ હૃદય પીગળાવી શકાને નહિં આવી નિરર્થક આશા ના માટે રાખવી? તે આશા મારા આત્માની અધોગતિનુ કારણરૂપ છે આ મહાત્માના આદર્શ જીવનનુ અનુકરણ કરવા જેવુ છે હુ પણ તેના ઉચ્ચ જીવનને શા માટે ધારણ ન કરૂ? આ સંસારના ભોગ વિલાસો ક્ષણભંગુર છે અને જીવિત પણ ક્ષણભંગુર છે તેવી ક્ષણભંગુર વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી હુ પણ શાશ્વત આનંદનો અનુભવ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરૂ" આવુ ચિંતવી તે બાળા ચારિત્ર ધર્મની પૂર્ણ અનુરાગી બની ગઈ તત્કાલ તેણીએ પિતાએ આપેલી લક્ષ્મીને શુભ ક્ષેત્રોમા વાપરી નાખી અને તેણીએ મહાત્મા વજ્રસ્વામીની પાસે ચારિત્ર ધર્મનો અંગીકાર કર્યો હવે રૂકમિણી એક પરમ પવિત્ર સાધ્વી બની ગઈ મન, વચન અને કાયાનુ અનેક પ્રકારે દમન કરી તેણીએ પાપના આશ્રવદ્વાર અટકાવી દીધા, અને સંવર ભાવનાનુ દિવ્ય બળ સંપાદન કર્યું તે સંવર ભાવનાના બળથી તે મહાનુભાવા સાધ્વી આત્માર્થ સાધવાને પૂર્ણ રીતે સમર્થ થઈ શકી હતી

હે આત્મન! મહાત્મા વજ્રસ્વામીના આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી તારા હૃદયને સંવર ભાવનામા આરૂઢ કરજે અને આશ્રવનો ત્યાગ કરવાની ઉચ્ચ પ્રેરણા કરજે આ જગતના સંસારિક કાર્યો ક્લેશકારક અને વિઘ્નકારી છે એમ જાણી તે તરફ ઉપેક્ષા કરજે. સંવર ભાવથી નિર્મલ થયેલા આત્મસ્વરૂપનુ ચિંતવન કરજે તે ચિંતનથી તુ ગુણારોહણ ક્રમ ઉપર નિસરણીની જેમ ચડી શકીશ તે નિસરણી ઉપર ચડતા તને આત્માની ઉન્નતિ પ્રાપ્ત થશે અને ખરો આનંદ અને ખરૂ સુખ તે સ્થળેજ પ્રાપ્ત થશે તેને માટે એક વિદ્વાને લખેલું નીચેનુ કાવ્ય સદા સ્મરણમા રાખજે—

" आश्रवान्मुक्त आत्मायं संवरेण समाश्रितः ।
सच्चिदानंदरूपः स्यात्क्रमेण शिवमार्गगः ॥ १ ॥"

આ આત્મા આશ્રવથી મુક્ત થઈ સંવર ભાવને આશ્રિત થયેલો હોય તો તે અનુક્રમે સચ્ચિદાનંદ રૂપી થઇ મોક્ષમાર્ગે જનારો થાય છે.

श्रीयुक्ता गणिनोऽत्र मुक्तिविजया जातास्तपोऽलंकृता-
स्तच्छिष्या विजयप्रपूर्वकमलाः सूरीश्वरा राजिताः ॥
तच्छिष्यैर्विनयप्रपूर्वविजयैरेषात्र संभाविता ।
स्वस्वांते शुभभावना भविजनस्वांतप्रमोदप्रदा ॥ १ ॥

૯ નિર્જરા ભાવના.

આ ત્માને લાગેલા કર્મોને જર્જરીભૂત કરી દેવા, તે નિર્જરા કહેવાય છે તે નિર્જરા તપસ્યાના યોગથી થઇ શકે છે તેથી આત્મસ્વરૂપને અતિ શુદ્ધ-નિર્મલ કરવા માટે નિર્જરા ભાવના રૂપે તપસ્યા કરવાની આવશ્યક્તા છે આ સસારના હેતુરૂપ એવા કર્મોની સતતિનો ક્ષય કરવામા નિર્જરા ભાવનાનો ઉપયોગ છે તેને માટે તપસ્યાના પ્રકાર અવશ્ય જાણવા જોઇએ તે તપ બાહ્ય અને આભ્યતર એવા બે પ્રકારે મુખ્ય છે તેને માટે કહુ છે—

"तत्र बाह्यं तप॰ प्रोक्तमुपवासादि षड्विधम् ।
प्रायश्चित्तादिभिर्भेदैरन्तरग च षड्विधम् ॥ १ ॥"

ઉપવાસ—અનશન, ઉણોદરી, વૃત્તિસક્ષેપ, રસપરિત્યાગ, સલીનતા અને કાયક્લેશ-એ છ પ્રકારનુ બાહ્ય તપ છે, અને પ્રાયશ્ચિત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, વ્યુત્સર્ગ અને ધ્યાન-એ છ પ્રકારનુ આભ્યતર તપ છે

૧ અનશન—ઉપવાસ છઠ વિગેરે થાય છે. થોડા કાલસુધીના અનશનમા નોકારસી, પોરસી, એકાસણુ, આબેલ વગેરેનો સમાવેશ થઇ જાય છે આ તપના યોગથી ઇદ્રિયોનુ બળ ઓછુ થાય છે અને નિદ્રા-પ્રમાદ ઘટી જાય છે તેથી જ્ઞાન, ધ્યાન અને સ્વાધ્યાય સુખે કરી શકાય છે

૨ ઉણોદરી તપનો અર્થ એવો થાય છે કે, પેટ ભરી ઠાંસી ઠાસીને ખાવુ નહીં, પણ બે ચાર કોળીયા ઉણા રહેવુ પુરૂષને ૩૨ કવળનો આહાર અને સ્રીને ૨૮ કવળનો આહાર ગણાય છે, તેમાંથી ઉણા રહેવુ જોઇએ. આ તપ દ્રવ્ય અને ભાવ-એ બે પ્રકારે છે બે કોળીયા ઉણા રહેવુ, તે દ્રવ્ય ઉણોદરી; અને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભાદિ અલ્પ કરવા તે ભાવઉણોદરી કહેવાય છે ૩ વૃત્તિસ-

ક્ષેપ પોતાની વૃત્તિ-નિર્વાહને સંક્ષેપવી એટલે ટુંકી કરવી અથવા પોતાના મનની વૃત્તિઓને અટકાવવી તે વૃત્તિ સંક્ષેપ કહેવાય છે. અનેકવિધ અભિગ્રહ કરવા સાધુનો વૃત્તિસંક્ષેપ તપ છે, તેવા અભિગ્રહો ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ તથા ઢંઢણ ઋષિએ કર્યા હતા, જે ચરિતાનુયોગના વિષયમાં પ્રખ્યાત છે.

ગૃહસ્થ શ્રાવકને વૃતિસંક્ષેપ ચૌદ પ્રકારનો છે, તેને માટે નીચેની ગાથા પ્રખ્યાત છે—

"सच्चित्तदव्व विगई, वाणितंबोलवत्थकुसुमेसु ।
वाहण सयण विलेवण, बंत्तदिसि न्हाण त्तेसु ॥१॥

૪ રસત્યાગ—વિકાર ઉત્પન્ન કરનારા ષડ્રસાદિ ભોજનનો પરિત્યાગ કરવો, એટલે વિગયનો ત્યાગ કરવો તે રસત્યાગ નામે બાહ્ય તપ કહેવાય છે.

૫ કાયકલેશ—આ બાહ્ય તપ અનેક રીતે થાય છે. વીરાસન, ઉત્કટી-આસન, પદ્માસન, આદિ અનેક આસનોથી શરીરની શુશ્રૂષા રહિત લોચાદિક કષ્ટ સહન કરવાથી કાયકલેશ તપ થઇ શકે છે.

૬ સંલીનતા—આ તપ ચાર પ્રકારે છે. ૧ ઇંદ્રિય સંલીનતા, ૨ કષાય સંલીનતા, ૩ યોગ સંલીનતા અને ૪ વિવિક્તચર્યા સંલીનતા. તેમાં શ્રોત ઇંદ્રિય વગેરે પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયોના પ્રચારનો નિરોધ કરવો તે ઇંદ્રિયસંલીનતા થાય છે, ચાર પ્રકારના કષાયનો નિરોધ કરવો એટલે ઉદય આવેલા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને નિષ્ફલ કરવા તે ચાર પ્રકારનો કષાયસંલીનતા તપ થાય છે.

હે આત્મન્! તું આ બાહ્ય તપ કરી તારા શરીરની બાહ્ય શુદ્ધિ આચરજે, તેવા તપથી તારી ઇંદ્રિયો તારા કબજામાં રહી શકશે અને તારા કર્મના મળને ધોઇ નાંખવામાં તે ઉપયોગી થઈ પડશે. બાહ્ય શરીરને તપાવનારા એ તપથી તારા શારીરિક વિકારો શમી

જરો અને પરિણામે તે તાના આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરાવવામા અતિ ઉપયોગી થઇ પડશે

હવે આભ્યતર તપના છ ભેદનો વિસ્તાર આ પ્રમાણે છે ૧ પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨ વિનય, ૩ વૈયાવચ્ચ, ૪ સ્વાધ્યાય, ૫ વ્યુત્સર્ગ અને ૬ ધ્યાન એ ૭ પ્રકારે આભ્યંતર તપ કહેવાય છે

૧ પ્રાયશ્ચિત્ત તપ—કરેલા અપરાધ (પાપ) ની શુદ્ધિ કરના નિષ્કપટપણે લાગેલા દોષને ગુરૂ આગળ પ્રકાશ કરી, તેનુ ગુરૂ મુખે પ્રાયશ્ચિત લેવુ, તે પ્રાયશ્ચિત તપ કહેવાય છે

૨ વિનયતપ—બીજુ આભ્યતર વિનય તપ સાત પ્રકારનુ છે ૧ જ્ઞાન વિનય ૨ દર્શન વિનય, ૩ ચારિત્ર વિનય, ૪ મન વિનય, ૫ વચન વિનય, ૬ કાય વિનય અને ૭ લોકોપચાર વિનય

પેહેલુ જ્ઞાનવિનય મતિજ્ઞાનથી કેવળજ્ઞાન સુધી પાચ પ્રકારનુ છે, બીજુ દર્શન વિનય તે શુશ્રૂષા વિનય અને અનાશાતના વિનય-એમ બે પ્રકારે છે તે શુશ્રૂષા વિનયમા સત્કાર સન્માન વગેરેના ભેદ ઉવનાઇ સૂત્રમા કહેલા છે અને અનાશાતના વિનયના પીસ્તાલીશ પ્રકાર છે, સાતમા લોકોપચાર વિનયના સાત ભેદ છે જેની અદર ગુરૂ પ્રમુખ જે શ્રેષ્ઠ પુરૂષ હોય તેઓની પાસે હાજર રહેવાનુ, આરાધના કરના યોગ્ય પુરૂષની ઇચ્છાનુસાર પ્રવર્ત્તવાનુ, જેણે ઉપકાર કર્યો હોય તેનો પ્રત્યુપકાર કરવાનુ ઇત્યાદિ દર્શાવેલુ છે, ભગવાન્ શ્રી વીતરાગ પ્રભુએ પોતાના ધર્મને વિનય મૂલ પ્રરૂપેલો છે, તેથી જો વિનય ન હોય તો ધર્મજ નથી એમ સમજવુ

૩ વૈયાવચ્ચ તપ—આ આભ્યતર તપ ઉચ્ચ પ્રકારે વર્ણવેલુ છે તેના દશ પ્રકાર છે ૧ આચાર્ય, ૨ ઉપાધ્યાય, ૩ સ્થવિર, (વૃદ્ધ,) ૪ તપસ્વી, ૫ ગ્લાન, ૬ નવીન શિષ્ય, ૭ કુલ, ૮ ગચ્છ, ૯ સઘ અને ૧૦ સાધર્મિક—એ દશની અશન, પાન, વસ્ત્ર, પાત્ર તથા ઔષધી પ્રમુખે કરી વૈયાવચ્ચ બરદાસ કરવી તે

૪ સ્વાધ્યાય તપ પાંચ પ્રકારે છે. ૧ વાચના, ૨ પૃચ્છના, ૩ પરાવર્ત્તના, ૪ અનુપ્રેક્ષા અને ૫ ધર્મકથા.

૫ ધ્યાન તપ ચાર પ્રકારે છે. ૧ આર્તધ્યાન, ૨ રૌદ્ર ધ્યાન, ૩ ધર્મ ધ્યાન અને ૪ શુક્લ ધ્યાન. તેમાં પહેલું આર્ત્ત ધ્યાન ચાર પ્રકારે છે. ૧ ઈષ્ટ વિયોગ આર્ત્તધ્યાન, ૨ અનિષ્ટ સંયોગ આર્ત્તધ્યાન, ૩ રોગ ચિંતા આર્ત્તધ્યાન અને ૪ અગ્રશોચ આર્ત્તધ્યાન. ઇષ્ટ એટલે પોતાના વાહાલા સ્ત્રી, પુત્ર, ભાઈ, મિત્ર વગેરે પ્રિય જનોનો વિયોગ થવાથી તથા જે શાતા વેદનીયનો ઉદય હોય તે મટીને અશાતાનો ઉદય થાય-તેને લઈને ચિંતા, શોક, અને વિલાપાદિ કરવા તે પહેલું ઈષ્ટ વિયોગ આર્ત્તધ્યાન કહેવાય છે. પોતાને નહીં ગમતા એવા જનોનો મેલાપ થવાથી તથા રોગાદિ ઉત્પન્ન થવાથી એમનો વિયોગ ચિંતવવો-તે બીજું અનિષ્ટ સંયોગ આર્ત્તધ્યાન કહેવાય છે. શરીરને વિષે કોઇ રોગની ઉત્પત્તિ થવાથી તેની ચિંતા કરવી તે ત્રીજું રોગ ચિંતા આર્ત્તધ્યાન કહેવાય છે. આવતા કાળની શોચના કરવી એટલે અમુક વખતે હું આ કામ કરીશ, એમ ચિંતવવું, તથા દાન, શીળ અને તપ આદિના ફલની ઈચ્છા કરવી, અથવા આ ભવમાં આવા તપાદિનાં કાર્યો કર્યાં છે, તેથી આવતા ભવને વિષે અમુક વસ્તુની પ્રાપ્તિ થજો, તે ચોથું અગ્રશોચ આર્ત્તધ્યાન કહેવાય છે. તે આર્ત્તધ્યાનના ચાર લક્ષણો આ પ્રમાણે છે. ૧ મોટા સ્વરે રૂદન કરવું, ૨ દીનપણું કરવું, ૩ નેત્રોમાંથી અશ્રુપાત કરવો, અને ૪ વારંવાર કિલષ્ટ ભાષણ કરવું.

બીજું રૌદ્ર ધ્યાન ચાર પ્રકારનું છે. ૧ હિંસાનુબંધી, ૨ મૃષાનુબંધી, ૩ સ્તેયાનુબંધી અને ૪ સંરક્ષણાનુબંધી. જેમાં દ્વેષે કરી પ્રાણીઓને મારવાની અથવા વધ બંધનાદિ કરવાની ચિંતવના કરવી તે પહેલું હિંસાનુબંધી રૌદ્ર ધ્યાન કહેવાય છે. જેમાં પારકી ચાડી ખાવી, અસત્ય વચન બોલવાં, તથા કોઇને ઠગવાના અધ્યવસાય કરવા તે બીજું મૃષાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે. જેમાં ક્રોધાદિકને વશ થઇ બીજાના દ્રવ્યનું હરણ કરવાની ચિંતવના કરવી તે ત્રીજું સ્તેયાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે. જેમાં વિષય કષાયના સાધનભૂત એવા ધનાદિકના રક્ષણને માટે સર્વ સંબંધીઓનું અશુભ ચિંતવવું

એટલે "જો સર્વ જીવતા હશે તો મારૂ ધન લઈ જશે, માટે તેઓ સર્વ મરી જાય તો સારૂ" એવું ચિંતવવું તે ચોથું સંરક્ષણાનુબંધી નામે રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે તે રૌદ્ર ધ્યાનના આ પ્રમાણે ચાર લક્ષણો છે ૧ ક્રૂરતા, ૨ કઠોરતા, ૩ ઠગવાપણું અને ૪ નિર્દયતા, તેને વિષે કાલકસુરીયો કસાઈનું દૃષ્ટાંત છે તે કસાઇને મરણ પર્યંત પણ હિંસામાં પ્રવૃત્તિ થઇ હતી

ત્રીજું ધર્મ ધ્યાન ચાર પ્રકારનું છે ૧ આજ્ઞા વિચય ધર્મ ધ્યાન, ૨ અપાય વિચય ધર્મ ધ્યાન, ૩ વિપાક વિચય ધર્મ ધ્યાન અને ૪ સંસ્થાન વિચય ધર્મ ધ્યાન

૧ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વૈરાગ્ય ભાવનાએ કરી શ્રી વીતરાગના વચન ઉપર જે શ્રદ્ધાન રાખવું, તે પહેલું આજ્ઞા વિચય ધર્મ ધ્યાન કહેવાય છે

૨ "રાગ દ્વેષ તથા વિષય કષાયાદિ જે આશ્રવ છે, તે આ લોકને વિષે અપાય ભૂત એટલે અનર્થરૂપ છે" એવી રીતે ચિંતવના કરવી તે બીજું અપાય વિચય ધર્મ ધ્યાન કહેવાય છે

૩ સુખ, દુઃખ, હર્ષ, શોક, સંયોગ, વિયોગાદિનો વિપાક પ્રાપ્ત થવાથી તેના વિષે હર્ષ શોક નહિ કરતા તેને મારાં પૂર્વકૃત કર્મનું ફળ જાણવું, એવું જે ચિંતવન કરવું, તે ત્રીજું વિપાક વિચય ધર્મ ધ્યાન કહેવાય છે

શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને કહેલા ષટ્ દ્રવ્યના લક્ષણ તથા સંસ્થાન વગેરેની જે ચિંતવના કરવી તે ચોથું સંસ્થાન વિચય નામે ધર્મ ધ્યાન કહેવાય છે આ ચોથા સંસ્થાન વિચય ધર્મ ધ્યાનના ચાર લક્ષણ છે ૧ આજ્ઞારૂચિ, ૨ નિસર્ગરૂચિ, ૩ સૂત્રરૂચિ અને ૪ અવગાઢરૂચિ ચોથા શુકલ ધ્યાનના ચાર ભેદ છે ૧ પૃથકત્વવિતર્ક-પ્રવિચાર, ૨ એકત્વવિતર્કઅપ્રવિચાર, ૩ સૂક્ષ્મ ક્રિયા પ્રતિપાતિ અને ૪ વ્યુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ. આ શુકલ ધ્યાનના આ પ્રમાણે ચાર લક્ષણ છે, ૧ ક્ષમા, ૨ નિર્લોભિતા, ૩ સરળતા, ૪ માર્દવતા.

જેમ ફલનો પાક બે પ્રકારે થાય છે. ૧ સ્વભાવથી અને ૨ પ્રયોગથી તેમ કર્મનો પણ બે પ્રકારે પાક થાય છે, એટલે નાશ પામે છે ૧ સકામ નિર્જરાથી અને ૨ અકામ નિર્જરાથી "અમારા પૂર્વ કર્મ ક્ષય પામો" આવા આશયથી સમકિતી જીવોને તપસ્યાદિ કરતાં જે નિર્જરા થાય છે, તે સકામ નિર્જરા છે અને એકેંદ્રિયાદિ જીવોને તાપ, ટાઢ, વરસાદ અને છેદન ભેદનાદિ સહન કરતાં જે નિર્જરા થાય છે તે અકામ નિર્જરા છે, તે ઉપર મરૂદેવી માતાનું દૃષ્ટાંત પ્રખ્યાત છે. મરૂદેવી માતાનો જીવ અકામ નિર્જરાથી એકેંદ્રિયમાંથી આવી મરૂદેવી માતારૂપે ઉત્પન્ન થયો હતો.

આ નિર્જરા ભાવનાનો યોગ કર્મની જાળને તોળવાને સમર્થ થઇ શકે છે. અધ્યાત્મ બળનો પ્રકાશ તે ભાવનામાં સંપૂર્ણ રીતે પાડી શકાય છે. સકામ નિર્જરાના યોગથી અનેક આત્માઓનો ઉદ્ધાર થઇ ગયો છે. વિવિધ કર્મોના પાશમાં સપડાએલા પ્રાણીઓ સકામ ભાવનાની ઉગ્ર શક્તિના પ્રભાવથી સત્વર મુક્ત થઇ ગયા છે. તે સકામ નિર્જરા ઉપર એક વિપ્ર પુત્રનું દૃષ્ટાંત મનન કરવા જેવું છે.

એક વિપ્રપુત્રનું દૃષ્ટાંત.

કોઇ એક બ્રાહ્મણને યુવાવસ્થાથી ઉન્મત્ત થયેલો પુત્ર હતો, કુસંગના યોગથી તે પુત્ર સાત વ્યસનોને સેવનારો થઇ ગયો. તેની આવી સ્થિતિ જાણી તેના પિતાએ તેને ઘરની બાહેર કાઢી મુકયો તે ઘરમાંથી નીકળી જંગલમાં જઇ કોઇ લુંટારાની ટોળીમાં ભળી ગયો. તે ટોળીના ઉપરીએ તેને પોતાના કામમાં પ્રવીણ અને પરાક્રમી જાણી પુત્ર તરીકે રાખ્યો. એ વિપ્રપુત્ર દુષ્ટોને દમન કરવામાં દૃઢ પ્રહારી જણાયો તે ઉપરથી તેનું નામ દૃઢપ્રહારી રાખવામાં આવ્યું. અનુક્રમે દૃઢપ્રહારી સર્વ ચોર લોકોનો અગ્રેસર થઇ પડયો. તેણે હીંમત અને વીર્યના પ્રભાવથી અનેક નગરો અને ગામડાઓ ભાંગવા માંડયા, અને અનેક પ્રાણીઓના પ્રાણ લેવા માંડયા, તેથી આસપાસના દેશમાં મોટો ત્રાસ વર્તાઇ ગયો.

એક વખતે બહાદૂર દૃઢપ્રહારીએ પોતાના મોટા ટોળાને લઈને એક મોટા નગર ઉપર છાપો માર્યો, બધુ નગર લુટી લીધુ પછી તે કોઈ વિપ્રને ઘેર વિશ્રાંતિ લેવા બેઠો તે દિવસે તે વિપ્રને ત્યા ઘણા પ્રેમ ભાવથી ક્ષીર ભોજન કરવામા આવ્યુ હતુ તે વિપ્રના નાના બાલકો તે ક્ષીર ભોજનના પાત્રની આસપાસ ખાવાની લાલચે વીંટાઈ વલ્યા હતા તે વખતે દૃઢપ્રહારી તે પાત્રને અડકવા આવ્યો, એટલે પેલા બ્રાહ્મણની સ્ત્રીએ કહ્યુ, "અરે મૂર્ખના સરદાર, તુ શા માટે અડકાવે છે? તારા અડવાથી તે પાન અમોને કામ નહિં આવે, એટલુ પણ તુ સમજતો નથી?" બ્રાહ્મણીના આવા વચનો સાભળી દૃઢપ્રહારીને ક્રોધ ચડયો અને તત્કાલ તેણે તે દીન સ્ત્રીને મારી નાખી, તરતજ ન્હાનો ન્હાનો તેણીનો પતિ સહાય કરવાને દોડી આવ્યો પ્રચડ ક્રોધવાળા દૃઢપ્રહારીએ તેને પણ મારી નાખ્યો એટલામા ઘરમાથી એક ગાય દોડતી આવી, તે ગાયે દૃઢપ્રહારીને પોતાના શીં- ગડાથી મારવા માડયો ક્રોધી દૃઢપ્રહારીએ ખડ્ગનો ઘા કરી તે ગાયને પણ મારી નાખી, તે ગાય ગર્ભવતી હતી, તેથી તેણીના પેટમાથી વાછડુ નીકળી પડયુ, તેને તરફડતુ દેખી દૃઢપ્રહારીના મનમા બહુ બહુ પશ્ચાત્તાપ થઈ આવ્યો તે પોતાના અતકરણમા આ પ્રમાણે ચિંતવના લાગ્યો "અરે! મને ધિક્કાર છે કે, મેં મહા અઘોર હિંસાઓ કરી, એ મહા પાપમાથી મારો ક્યારે છુટકો થશે? હવે મારે કલ્યાણને માટે યત્ન કરવો જોઈએ ખરેખર આત્મસાધન કરવા- માજ શ્રેય છે!" આવી ઉત્તમ ભાવનાએ તેની મનોવૃત્તિ ઉપર અસર કરી દીધી હૃદયના ઊંડા પ્રદેશમાથી સવેગનો આવેશ પ્રગટ થઈ આવ્યો, તરતજ તેણે પોતાને સ્વહસ્તે પચમુષ્ટિકેશલુચન કર્યું, અને તેજ નગરની ઉગમણી ભાગોળે આવી તે દૃઢપ્રહારી કાયોત્સર્ગે રહ્યો તે નગરના લોકોને તેણે પૂર્વે ઘણો સતાપ આપ્યો હતો, તેથી લોકો તેને બહુ બહુ પ્રકારે સતાપવા લાગ્યા લોકોએ જતા આવતા ધુળના ઢેફા, પત્થરા, ઈંટ, અને લાકડી વગેરેથી તેને માર મારવા માંડયો, એવી રીતે લોક સમુદાયે દોઢ માસસુધી તેનો પરાભવ કર્યો, તો પણ તે પોતાના નિયમથી ચલાયમાન થયો નહીં છેવટે લોકો ઉપદ્રવ કરતા થાકી ગયા પછી તે દૃઢપ્રહારી કાયોત્સર્ગ પારી તે નગરની આથમણી ભાગોળે ગયો, અને ત્યા પણ કાયોત્સર્ગ રહ્યો તે

ભાગના લોકોએ પણ તેને પત્થર, ધુળ, ઇંટો વગેરેથી ઉપદ્રવ કરવા માંડયો. ત્યાં પણ દોઢ માસ થયા પછી કાયોત્સર્ગ પાળી તે દૃઢપ્રહારી તે નગરની ઉત્તરની ભાગોળે ગયો, ત્યાં પણ પેહેલાની માફક તે ભાગના લોકોએ ઉપદ્રવ કર્યો. પછી તે નગરના દક્ષિણ ભાગ તરફ ગયો, ત્યાં પણ તે દિશાના લોકોએ તેને અનેક રીતે ઉપદ્રવ કર્યો. આ પ્રમાણે તે મહાત્મા છ માસ સુધી અનેક પરિષહો સહન કરી ખરેખરા ક્ષમાધાર થઇને રહ્યા હતા. છઠે માસે તેના હૃદયમાં નિર્જરા ભાવના પૂર્ણ રીતે પ્રકાશમાન થઇ, તેથી તેના સર્વ કર્મો દગ્ધ થઈ ગયા છેવટે કર્મસમુદાયને વિશોધી તે તદન કર્મ રહિત થઇ ગયા. છેવટે સર્વ પ્રકારના મમત્વનો ત્યાગ કરનારા તે મહાત્મા દૃઢપ્રહારી અનુપમ દિવ્ય કેવળજ્ઞાન પામીને મુક્તિના અનંત સુખને પ્રાપ્ત થઇ ગયા

હે ભવ્ય-આત્માઓ! આ દૃષ્ટાંતનું મનન કરજો, અન્ય દર્શનમાં પણ સ્ત્રીહત્યા, બ્રહ્મહત્યા, ગોહત્યા અને ગર્ભહત્યાના મહા પાપો કહેવાય છે, તેવી ઘોર હત્યા કરનાર દૃઢપ્રહારી પૂર્વના વૈરને લેનારા તે નગરના લોકોથી મોટા ઉપદ્રવોને પ્રાપ્ત કર્યા છતાં પણ સમતાથી તેને સહન કરી સકામ નિર્જરા વડે અનંત ભવના તથા આ ભવના અનેક પ્રકારના પાપોને પશ્ચાત્તાપાદિ આભ્યંતર તપે કરી ભસ્મીભૂત કરી કેવળજ્ઞાન પામી મુક્તિના ભાજન થયા હતા. નિર્જરા ભાવનાનો આ અદ્ભુત પ્રભાવ તમારા હૃદયમાં સ્થાપિત કરી તેને ભાવવા માટે સદા ઉદ્યુક્ત રહેજો. એ અદ્ભુત મહિમાવાળી ભાવનાના બલથી પૃથ્વીમાં અનેક આત્માઓ તરી ગયા છે. જૈન ચરિતાનુયોગમાં તેના અનેક દૃષ્ટાંતો મળી આવે છે. મહાનુભાવ સુકોશળ મુની, ગજસુકુમાર, અને મેતાર્ય મુનિ પ્રમુખ જે અનેક મહાત્માઓ તેજ પ્રભાવિક ભાવનાના યોગથી સમતા ભાવ વડે સુશોભિત થઈ કેવળજ્ઞાન સંપાદન કરી મુક્તિસુંદરીના સ્વામી બન્યા છે, એવી એ ઉચ્ચ ભાવનાનો આશ્રય કરવા સદા ઉજમાલ રહેજો.

એક જૈન કવિ તેને માટે નીચેનું પદ્ય કહે છે,-તે સદા મનન કરવા જેવું છે.

"वैराग्यभावजननी कर्मजालविदारिणी ।
निर्जरा भावना भाव्या भविभिर्भव्यमानसैः ॥१॥

વૈરાગ્ય ભાવને ઉત્પન્ન કરનારી અને કર્મની જાળને વિદારનારી નિર્જરા ભાવના ભવ્ય હૃદયવાળા ભવી જનોએ ભાવવી જોએ. ૧

श्रीयुक्ता गणिनोऽत्र मुक्तिविजया जातास्तपोऽलंकृता-
स्तच्छिष्या विजयप्रपूर्वकमला. सूरीश्वरा राजिताः॥
तच्छिष्यैर्विनयप्रपूर्वविजयैरेषात्र संभाविता ।
स्वांते शुभभावना भविजनस्वांतप्रमोदप्रदा ॥ १ ॥

૧૦ લોકસ્વરૂપ ભાવના

જેમાં આ લોકના સ્વરૂપની સ્થિતિનો વિચાર કરવામાં આવે અને તે ઉપરથી આ અનાદિનિધન એટલે જેનું આદિ અને અંત નથી એવા સંસારનું સ્વરૂપ ભાવવામાં આવે તે લોક-સ્વરૂપ ભાવના કહેવાય છે. તેને માટે શાસ્ત્રકાર નીચેનું પદ્ય લખે છે—

"अनादिनिधनः सोऽयं स्वयं सिद्धोऽप्यनश्वरः ।
अनीश्वरोऽपि जीवादिपदार्थैः संस्मृतो भृशम् ॥१॥

જો કે આ લોક અનાદિ નિધન છે એટલે આદિ–અંતથી રહિત છે, સ્વયંસિદ્ધ–પોતાની મેળેજ બનેલો છે, છતાં તે અવિનાશી છે. અને તેનો કોઇ બનાવનાર નથી તો પણ તે જીવાદિ પદાર્થોથી ભરેલો છે. ૧

તેવા આ લોકના સ્વરૂપની ભાવના કરવા માટે જૈન વિદ્વાનો નીચેના પદ્યથી ઉપદેશ આપે છે—

"पवनवलयमध्ये संभृतोऽत्यन्तगाढं,
स्थितिजननविनाशालिङ्गितैर्वस्तुजातैः ।
स्वयमिह परिपूर्णोऽनादिसिद्धः पुराणः
कृति विलयविहीनः स्मर्यतामेष लोकः" ॥ १ ॥

હે ભવ્યજનો. આ લોકને આ પ્રમાણે ચિંતવો. જે આ લોક પવનના ઘનવાત તનુવાત વગેરે ત્રણ વલયોની મધ્યે અતિશય ગાઢ-રૂપે રહેલો છે, ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવવાની વસ્તુઓથી પોતે પરિપૂર્ણ છે અને જે અનાદિ સિદ્ધ છે, તે કોઇએ રચેલો નથી અને ઘણો જુનો છે.

જેમ કોઇ પુરૂષ કેડ ઉપર બે હાથ દઇ અને પગ પોહોળા કરી ઉભો રહે, તેવી રીતે આ લોકનું સ્વરૂપ જાણી લેવું. એટલે તેની કેડના નીચેના ભાગમાં અધોલોક, મધ્યમાં તિર્છાલોક અને ઉપરના

ભાગમા ઊર્ધ્વલો- છે તેનો આકાર એવો છે કે, ઉંધા વાળેલા મા-ળના જેવો અધોલોક છે, મધ્ય ભાગે રહેલો તિર્ઝલોક થાળ અથવા ઝાલરના જેવો છે, અને ઊ ર્ધ લોક મૃદગના જેવો છે

પડ્દ્રવ્યાત્મક એવા લોકસ્વરૂપની બાહેર અનત આકાશ છે, તેને અલોક કહે છે બાકીના ભાગને લોક કહે છે ધર્માસ્તિકાય, અ ધર્માસ્તિકાય અને છનાદિ પડ્ દ્રવ્યો જેમા મર્યાલ વ્યાપી રહેલા છે, તે લોક અને જેમા પદાર્થો નથી તે અલોક કહેવાય છે તે અલોક માત્ર અનત પ્રદેશમય છે અને તેનુ ખરૂ સ્વરૂપ કેવળજ્ઞાનીઓ જાણી શકે છે

સમસ્ત લોક ઘનોદધિ, ઘનવાત અને તનવાને ફરી વીંટાએલો છે તે ઉત્તર દક્ષિણ ચૌદ રજ્જુ ઉચો છે, અધોલોક નીચેથી સાત ર જ્જુ અનુક્રમે ઘટતા ઘટતા મ ધ્યમા એક રજ્જુ પોહોળો છે, એટલે સૌથી નીચેની સાતમી પૃથ્વી સાત રજ્જુ પોહોળી, છઠ્ઠી પૃથ્વી ૭ રજ્જુ પોહોળી, એમ ઘટતા ઘટતા તિર્ઝલોક એક રજ્જુ પેહોલો છે વળી ત્યાથી ઉપર અનુક્રમે ચડતા ચડતાં અને એક એક રજ્જુ વ-ધતા વધતા સાડાત્રણ રજ્જુ ઉંચા ગયા પછી તે બ્રહ્મ સ્વર્ગની અ-તમા પાંચ રજ્જુ પોહોલો છે, તે પછી ઘટતા ઘટતા લોકની અતમા એક રજ્જુ પોહોળો છે આ પ્રમાણે તેની પૂર્વ પશ્ચિમ લબાઇ પો હોળાઇ છે સમસ્ત લોકાકાશનુ પ્રમાણ ત્રણુમોને તેતાલીશ ઘન ર-જ્જુનુ છે એ લોકની મધ્યમા એક રજ્જુ લાબી પોહોળી અને ચૌદ રજ્જુ ઉંચી ત્રસનાળી છે તેની અદર ત્રસજીવો રહેલા છે તે ત્રસનાળીની બહાર ઉપપાદ, મારણાતિક અને કેવળિસમુદ્દ્ઘાત વિના ત્રસ જીવોનુ ગમન હોતુ નથી જે સ્થાવર જીવો છે, તે સમસ્ત લોકમા રહેલા છે.

એવી રીતે અધોલોક, તિર્ઝલોક અને ઊર્ધ્વલોક એમ ત્રણ પ્રકારવાલા લોકમા અધોલોક સાત રજ્જુ પ્રમાણુનો અને ઊર્ધ્વલોક પણ સાત રજ્જુ પ્રમાણુનો છે જે તિર્ઝલોક છે, તે અધોલોકની ઉપર એટલે મધ્યે છે જે ઊર્ધ્વલોક છે તેની અદર-મધ્યે મુક્તિસ્થાન અથવા સિદ્ધશિલા આવેલ છે અને તેની નીચે બાર દેવલોક, નવ ગ્રૈવેયક, પાચ અનુત્તર વિમાન પણ આવેલા છે જે

અધોલોક છે. તેમાં સાત નારકી, ભુવનપતિ, વ્યંતર અને વાણવ્યંતરાદિ દેવો રહેલા છે જે તિર્છાલોક છે, તેની અંદર કર્મભૂમી, અકર્મભૂમિ, અંતરદ્વીપ, પર્વતો, નદીઓ, દ્રહો અને સમુદ્રાદિ છે, તેમજ સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ–નક્ષત્રાદિના અસંખ્ય વિમાન છે. તે સાથે જંબૂદ્વીપ, ધાતકી ખંડ અને પુષ્કરાર્ધ દ્વીપ–એમ અઢી દ્વીપ આવેલા છે, કે જેની અંદર મનુષ્યો રહે છે.

જેવી રીતે તલમાં તેલ રહેલ છે, તેવી રીતે લોકમાં સર્વત્ર ધર્મ અધર્માદિ દ્રવ્યો અસંખ્યાત પ્રદેશમાં વ્યાપી રહેલ છે, તે અસંખ્યાત પ્રદેશી લોકાકાશમાં અનંતાનંત જીવદ્રવ્ય છે. તે જીવરાશિથી અનંતગુણા પુદ્ગલ દ્રવ્યો છે. વળી તે લોકના અસંખ્યાત પ્રદેશમાં કાળદ્રવ્યના અણુઓ જુદા જુદા સ્વરૂપે રહેલા છે. એવી રીતે છ દ્રવ્યોથી આ લોકાકાશ ભરેલ છે. તેની અંદર જીવ મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનના વશથી પરદ્રવ્યને પોતાનું સ્વરૂપ માની અનંત કાળથી ભ્રમણ કરી રહેલો છે.

આ લોકસ્વરૂપ ભાવનાનું મનન કરવાથી જીવની અંનત સ્થિતિનું ભાન થઇ શકે છે. અનાદિ અને અનંત એવા એ લોકાકાશમાં જીવ કેવી રીતે ભમે છે? અને તે કેવી કેવી સ્થિતિમાં આવી કેવા કેવા સુખ દુઃખ ભોગવે છે? તેનો ખ્યાલ આવી શકે છે. જૈન મહાત્માઓએ એ ભાવનાનો ઉદ્દેશ ઉત્તમ પ્રકારે યોજેલો છે, એને પૂર્ણ રીતે ભાવવાથી લોકસ્વરૂપની સાથે આત્મસ્વરૂપનું યથાર્થ અવલોકન થઇ શકે છે. તેને માટે વૈરાગ્ય શતકના કર્ત્તા નીચેનું પદ્ય લખે છે—

"तं किंपि नत्थि ठाणं, लोए वालग्ग कोडिमित्तंपि।
जत्थन जीवा बहुसो, सुहदुक्खपरंपरं पत्तो ॥१॥

"હે આત્મન! તું વિચાર કર કે, આ ચોદ રાજલોકમાં વાળના અગ્રભાગ જેટલું એવું કોઈ પણ સ્થળ નથી કે જ્યાં આ જીવ સૂક્ષ્મ, બાદર અને સ્થાવરપણે તથા ત્રસપણે જન્મ મરણ નથી કરી આવ્યો. તેમ સુખ દુઃખની પરંપરાને નથી પ્રાપ્ત થયો. અર્થાત્

સર્વ પ્રદેશે તેની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને વિનાશ થયેલ છે આવુ વિચારી તુ વિષય સુખથી વિરામ પામી તારા આત્મસ્વરૂપના અવિનાશી સુખમાં મગ્ન થા

આ ઉપરથી દરેક ભવ્ય પ્રાણીએ લોકસ્વરૂપ ભાવના ભાવવા માટે સદા તત્પર રહેવાનુ છે અને પોતાના આનદમય આત્મસ્વરૂપને ઓળખી અતરગ ઉપર સવેગને રગ ચડાવવાનો છે પૂર્વ કાલે આ ભાવનાના બળથી જગતના અનેક જીવો કર્મના કષ્ટરૂપ બધનમાથી મુક્ત થઈ મુક્તિપુરીના પથિક બનેલા છે જેમના ચરિત્રો ઉપર ભારતી પ્રજા અદ્યાપિ ઉપદેશનો અસરકારક બોધ મેળવી શકે છે આ લોકસ્વરૂપ ભાવનાનુ સ્વરૂપ દરેક આત્માના જીવનને માટે આદર્શરૂપ છે એક મહાત્મા કવિ તેને માટે નીચેનુ પદ્ય લખે છે, તે દરેક ભવ્ય પ્રાણીએ પોતાના હૃદયપટ ઉપર કોતરી રાખવુ જોઈએ

अनुष्टुप्.

"लोकस्वरूपभावनायाः प्रभावो हृद्यबोधद. ।
येनात्मा स्वस्वरूपस्य भावको भवपारग." ॥ १ ॥

લોકસ્વરૂપ ભાવનાનો પ્રભાવ હૃદયને રૂચિકર એવા બોધને આપનારો છે, જેનાથી આત્મા પોતાના સ્વરૂપનો જ્ઞાતા બની આ સસારના પારને પામનારો થાય છે ૧

इतिलोकस्वरूप भावना.

श्रीयुक्ता गणिनोऽत्र मुक्तिविजया जातास्तपोऽलंकृता-
स्तच्छिष्या विजयप्रपूर्वकमला सूरीश्वरा राजिता.॥
तच्छिष्यैर्विनयप्रपूर्वविजयैरेपात्र सद्भाविता ।
स्वस्वांते शुभभावना भविजनस्वातप्रमोदप्रदा ॥ १ ॥

૧૧ બોધિદુર્લભ ભાવના

આ ઉચ્ચ ભાવના ભાવવાથી આત્મા આ મનુષ્યભવની દુર્લભતા જાણી શકે છે. તે મનુષ્યભવની દુર્લભતા ચૌટામાં રત્નના રાશિની જેમ દર્શાવી છે તેમજ તે ઉપર ચુલગ પાશાદિ દશ દૃષ્ટાંતો આપેલાં છે.

શાસ્ત્રકાર લખે છે કે—

"नरत्वं यद्गुणोपेतं देशजात्यादिलक्षितम् ।
प्राणिनः प्राप्नुवन्त्यत्र तत्रान्ये कर्मलाघवात्"॥१॥

પ્રાણીઓ ઉત્તરોત્તર કર્મોના ક્ષયથી મનુષ્યપણું, અને તેમાં વળી ગુણ સહિતપણું તેમ ઉત્તમ દેશ, જાતિ કુલ આદિ સાહિત્ય પામે છે, તેથી તે અત્યંત દુર્લભ છે. ૧

આ ઉપરથી માનવજન્મની કેટલી દુર્લભતા છે, તે સિદ્ધ થાય છે. જ્યારે પૂર્વ ભવમાં પુણ્યનો ઘણો સંચય પ્રાપ્ત કર્યો હોય છે, ત્યારેજ મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થાય છે. કદિ મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થયો પણ આર્યદેશમાં જન્મ પામવો મહા દુર્લભ છે તે આર્યદેશના લક્ષણો શાસ્ત્રકારે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવેલા છે. જે દેશમાં શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ગુરૂ અને શ્રીવીતરાગ પ્રભુના પ્રરૂપેલા શુદ્ધ ધર્મના પ્રવર્ત્તક સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સ્થવિર–એ સાત રહેલા હોય તે આર્યદેશ કહેવાય છે. તેવા આર્યદેશમાં પૂર્વ ભવે કરેલા ધર્મના યોગથી જન્મ થાય છે. કદિ તેવા આર્યદેશમાં જન્મ થાય પણ ઉત્તમ જાતિ કે કુલની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે. કદાપિ પૂર્વ જન્મના પુણ્યોદયથી ઉત્તમ કુલ પ્રાપ્ત થયું પણ તેની અંદર સુંદર રૂપ આરોગ્ય અને પૂર્ણ આયુષ્યનો સંપૂર્ણ યોગ પ્રાપ્ત થવો અતિ દુર્લભ છે સાંપ્રતકાલે કેટલાએક જીવો ઉત્તમ કુલમાં જન્મ પામે છે, પણ તેઓમાં કેટલાએક રૂપ રહિત, રોગી અને અલ્પ આયુષ્યવાલા દેખાય

છે તેવાઓ ધર્મકાર્ય સાધી શકતા નથી તેથી તેઓ ઉત્તમ કુલને પ્રાપ્ત થયા તેથી શું થયુ ? કાંઇજ નહિ

કદિ ઉપર કહેલો મનુષ્યભવ, આર્યદેશ, ઉત્તમ કુલ, રૂપ અને આરોગ્ય-એ સર્વ ઉચ્ચ સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ પણ કોઇ સદ્ગુરૂનો યોગ પામવો મહા દુર્લભ છે પાચમી ગતિના સાધક, પોતે સસારમાથી મુક્ત થઇ બીજાને મુક્ત કરવાને સમર્થ એવા શુદ્ધ આત્મજ્ઞાની મુનિનો સમાગમ થવો અતિ દુર્લભ છે

અહિં સદ્ગુરૂનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ જાણવાની આવશ્યકતા છે. દરેક ભવ્ય મનુષ્યે પોતાના જીવનના ઉદ્ધારને માટે સદ્ગુરૂનુ શરણ લેવુ જોઇએ તેવા સદ્ગુરૂના મુખ્ય લક્ષણો આગમમા દર્શાવેલા છે જે અકિંચન, નિર્લોભી, દયાળુ દાંત, ક્ષમાવાન, સત્યવાન્ વૈરાગ્યવાન્, બાહ્ય તથા આભ્યતર પરિગ્રહથી રહિત, ભાવથી ત્યાગી, અને વીતરાગદશાને ભજનારા હોય તે શુદ્ધ ગુરૂ કહેવાય છે આવા ગુરૂનો યોગ ચિંતામણીની જેમ દુર્લભ છે

કદિ કોઇ પુણ્યને યોગે તેવા ગુરૂ મળી આવે તો તેની અદર પણ અતરાય કરનારા તેર દુર્ગુણો આવી પડે છે દુર્ગુણો તેર કાઠીયાના નામથી ઓલખાય છે જેના નામ શાસ્ત્રમા આ પ્રમાણે છે-૧ આલસ, ૨ મોહ, ૩ અવિનય, ૪ માયા, ૫ અભિમાન, ૬ ક્રોધ, ૭ પ્રમાદ, ૮ કૃપણતા, ૯ ભય, ૧૦ શો , ૧૧ અજ્ઞાન, ૧૨ વિકથા અને ૧૩ કૌતુક-વિષયાદિ-આ તેર દુર્ગુણો ગુરૂનો યોગ થયા છતા તેમા અતરાય ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી તેવા ગુરૂના દર્શનનો અને તેમની દેશનારૂપી વાણી સાભળવાનો યોગ મળવો દુર્લભ થઇ પડે છે કદિ તેવા ગુરૂનો યોગ થાય અને તેમની દેશના વાણી સભળવામા પણ આવે તે છતા તેમના હિતકારક વચન હૃદયમા ધારણ કરી શકાતાં નથી દરેક ભવ્ય આત્માઓએ કુગુરૂના યોગથી સદા દૂર રહેવુ મિથ્યાત્વરૂપી વિષનુ મહાવૃક્ષ કુગુરૂજ છે તે વિષના યોગથી ઘણા મનુષ્યો ચારિત્રને માર્ગે ચડેલા છતા પડી ગયા છે, તે માટે શાસ્ત્રકાર નીચેનુ પદ્ય લખે છે—

मार्गमासाद्य केचिच्च सम्यग्रत्नत्रयात्मकम् ।
त्यजंति गुरुमिथ्यात्व–विषसंमूढचेतसः ॥ १ ॥

કોઈ સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાન, દર્શન તથા ચારિત્રના માર્ગને પામ્યા છતાં પણ મોટા મિથ્યાત્વ રૂપ ઝેરથી ચિત્તને મૂઢ બનાવી પાછા તે માર્ગને છોડી દે છે. ૧

આ પદ્ય ઉપરથી સમજવાનું છે કે, પ્રત્યેક ભવ્ય પ્રાણીએ કુગુરૂની સંગતિથી દૂર રહેવું જોઇએ. કદિ પૂર્વના શુભ કર્મના ઉદયથી કોઈ સદ્ગુરૂની દેશના સાંભળી ધર્મતત્વ ધારણ કર્યું પણ તે શ્રોતાને તત્વની વાર્તા ઉપર શ્રદ્ધા આવવી ઘણીજ દુર્લભ થઇ પડે છે કારણકે, તેવા શ્રોતાની બુદ્ધિ અનેક કલ્પનાના જાલથી મૂઢ બની જાય છે. તે હૃદયમાં આ પ્રમાણે ચિંતવે છે–"ગુરૂ ભલે એમ કહે પણ મેં જે નિર્ણય કર્યો છે, તે પ્રમાણેજ છે." આવા ભ્રમથી તે શ્રોતાના હૃદયમાં તત્વ ઉપર શ્રદ્ધા આવતી નથી, તેથી હે ભવ્ય આત્મા તું તારા હૃદયમાંથી કલ્પનાને દૂર કરજે. અને ધર્મ સાંભળવાની રૂચિ વધારી ગુરૂમુખે જિનોક્ત વચન સાંભળી તે ઉપર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા ધારણ કરજે. અને જો શંકા ઉપજે તો તે પૂછી સંદેહ ટાળી દૃઢતા કરી તત્વને પામજે. તે ઉપર આલસુ ગુરૂ શિષ્ય તથા બઠર છાત્રનું દૃષ્ટાંત જાણી પોતાની બુદ્ધિની કલ્પનાએ ચાલનારા જીવો નરક નિગોદના દુઃખ પામે છે. એવું નિશ્ચયથી ધારી તારા હૃદયમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાને સ્થાપિત કરજે.

ખાવા પીવાની મોજો ઉડાવવામાં પારકી નિંદા કરવામાં; નકામી કુથળી કરવામાં, રાજદ્વારી વાતોના ગપ્પા મારવામાં, ખાવા પીવાનાં સાધનો મેલવવામાં, તેવા સાધનોનો લાભ લેવામાં અને એવી અનેક બાબતમાં ભવ પૂર્ણ થાય છે. સંસારના કલહો નકામી ખટપટ વિગેરેમાં આયુષ્ય ચાલ્યું જાય છે. ધર્મની વાત ચાલે ત્યાં ઝોકાં આવે છે. ધર્મ કરવાના પ્રસંગ આવે ત્યાં મન સંસારમાં ચાલ્યું જાય છે. આવી રીતે ઘણા ખરા પ્રાણીઓ પોતાનું કર્તવ્ય શું

છે તે વિચારી શકતા નથી મનુષ્ય ભવની કિંમત સમજતા નથી, અને પ્રાપ્ત થયેલા ધર્મનું દુર્લભપણું જાણી શકતા નથી આ બોધિ રત્નનુ સ્વરૂપ વિચારવુ એ આ ભાવનાનુ ખાસ સ્વરૂપ છે ખાસ કરીને વર્તમાન યુગ એવો વર્તે છે કે એમા જીવન કલહ વિશેષ છે બાહ્ય ભાવમા ખેચાણ વધારે થાય તેના પ્રસંગ છે

આ ભાવના ઉપરથી સમજવાનુ છે કે મનુષ્યભવ, આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમકુલ, સદ્ગુરૂનો સમાગમ અને સદ્શાસ્ત્રનુ શ્રવણ વગેરે સર્વ સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય પણ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થવુ અતિ દુર્લભ છે તેને માટે શાસ્ત્રકાર નીચે પ્રમાણે લખે છે—

"सुलभमिह समस्तं वस्तुजातं जगत्या-
सुरगसुरनरेन्द्रैः प्रार्थितं चाधिपत्यम् ।
कुलबलसुभगत्वोद्दामरामादि चान्यत्,
किमुत तदिदमेकं दुर्लभं बोधिरत्नम्" ॥ १ ॥

આ જગતમાં સમગ્ર પદાર્થોના સમૂહ સુલભ છે, નાગેન્દ્ર, દેવેન્દ્ર અને નરેન્દ્રોએ પ્રાર્થના કરેલુ અધિપતિપણુ પણ સુલભ છે અને બીજું ઉત્તમકુલ, બળ, સદ્ભાગ્ય અને સુન્દર સ્ત્રી વગેરે સુલભ છે પરંતુ સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્રરૂપ બોધિરત્ન એક દુર્લભ છે ૧

આત્મા પોતાની વાસનાઓ હાથમા સોપી દઈ પોતાની કેવી દુર્દશા કરી મુકે છે, તેની આધિનતાથી મનુષ્યો કેવુ દુખ વ્હોરી લીયે છે તે તો આપણે નિરતર અનુભવિએ છીએ

જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ, શીલ અને સમ્યક્ત્વ સહીત છતો સાધુ પોતે એવો આત્મ લાભ પામી શકતો નથી કે જેવો શાન્ત આત્મા પામી શકે છે

જેમ બને તેમ ત્યાગ વૃત્તિ રાખવી જેમ જેમ વિશેષ ત્યાગ

થશે તેમ તેમ નવા ત્યાગો સુજતા જશે. ત્યાગની હદજ નથી. વિશેષ ત્યાગ થશે તેમ આત્માનુ દર્શન કરીશું ક્ષણે ક્ષણે ઉપયોગ રાખવો એક પણ ક્ષણ નકામી ન જવા દેવી. જે આત્માની શોધમા છે તેને બધું એની મેળે આવી મલી રહે છે.

કઠણકાળમાં ભક્તિને પ્રધાનપદ મલ્યું છે. તે ભક્તિ કરવાને સારૂ પણ યમ નીયમાદિક તો જોયેજ.

કલ્યાણ થવાની બુદ્ધિ અને અવિધિ ટાલવાનો ખપ ન હોય તોજ દ્રવ્ય અનુષ્ઠાન થાય છે માટે ભાવથી થતા દ્રવ્ય અનુષ્ઠાન કહી બહુલ સંસારી ન થવું.

છેલા પુદ્ગલ પરાવર્ત્તમાં જ્યારે જીવનુ આવવું થાય છે. ત્યારેજ મોક્ષનો વિચાર થાય છે.

ગુણો આવવા જેટલા દુર્લભ નથી. તેટલી ગુણ ગુણીની અનુમોદના કરવી દુર્લભ છે.

દેવગુરૂની ભક્તિ તે જ્ઞાનનો હેતુ છે, અને જ્ઞાન તે મોક્ષનો હેતુ છે. જો અક્ષર જ્ઞાન ન હોય તો તેને ભક્તિ પ્રાપ્ત થવી અસંભવિત છે. તો એવું છેજ નહી. જીવમાત્ર જ્ઞાન સ્વભાવી છે, તો ભક્તિ બળે જ્ઞાન નિર્મલ થાય છે, અને નિર્મલ જ્ઞાન તે મોક્ષનો હેતુ થાય છે. સંપૂર્ણ જ્ઞાનનિ આવૃત્તિ થયા વિના મોક્ષ ન થાય એમ જણાતુ નથી.

મોક્ષ કર્મોના ક્ષયથી થાય છે, કર્મોનો ક્ષય સમ્યગ્જ્ઞાનથી થાય છે. સમ્યગ્જ્ઞાન ધ્યાનથી સિદ્ધ થાય છે. તેથી ધ્યાન આત્માનો હેતુ છે.

પરમાત્માની (આત્માની) વાર્ત્તાનો વિસ્તાર કરનારા જગતમાં અનેક વિદ્વાનો (પંડીતો) છે. પરંતુ આત્મ સ્વરૂપમાં રહેનારા વિરલા હોય છે.

જે મોક્ષાભિલાષી છે તેને સંસારમાં મોટા મોટા વિઘ્નો આવે છે તે પ્રસિદ્ધ છે તો મારે આવે તેમાં શું નવાઇ છે?

આત્મા-કામ અને અર્થમાં થાક્યા વગર પરિશ્રમ કરે છે, તેમ મોક્ષ માટે પરિશ્રમ કરે તો અવશ્ય મોક્ષ થાય પણ પોતાના હિતમાં

તિરસ્કાર અને મોક્ષની નિષ્પૃતા. શરીર તેજ આમા તે સમ્યગ્નુ બીજજ છે

જેમ દોરડીમાં સર્પની ભ્રાન્તિ તેમ શરીરમા આત્મબુદ્ધિ તેવુ તો અનતીવાર થયુ

જેનુ મન સમ્યગ્જ્ઞાનથી વાસિત છે તે પોતાને અતરમા પ્રભુ ભગવાન પરમાત્માને દેખે છે હુ પોતાને જાણવા જોગ છુ

બહીરાત્મા સુદરરૂપ, આયુ, ધન, બલ, સુદર સ્ત્રી, પુત્રાદિને ઈચ્છે છે; અને જ્ઞાની આત્મા તે બધાથી છુટવાને ઈછે છે

બહીરાત્માનો બાહ્યથી ત્યાગ હોય છે અને અતરમા અતરગનો ત્યાગ, અને શુદ્ધાત્મા એ બનેનો ત્યાગ કરે છે

જ્ઞાની મુનિ જ્ઞાન સિવાય કોઈ પણ કાર્ય મનમા વારવુ કરતા નથી કદી નહી ચાલતા કરવુ પડે તો વચન અને કાયાથી કરે પણ મનથી ન કરે

જ્ઞાની મુનિ આત્માની સ્થિતિ, તેનોજ વિષય જાણવો, તેનીજ વાત કરવી, તેનીજ વાત સાભળવી, તેનોજ ઉપયોગ જાગ્રતી રાખવી

ઇદ્રિયોનો કોઇ એવો વિષય નથી કે આત્માને હીત કરે જે આખોથી દેખાય છે તે ચેતન નથી, અને ચેતન આખોથી દેખાતો નથી

બહીરાત્મા પરવસ્તુથી આનદ-સતુષ્ટ થાય છે કારણકે, આતર જ્યોતિ ઢકાઇ ગઇ છે, અને જ્ઞાની પુરૂષ આત્મામા સતુષ્ટ થાય છે

જે આત્માને નથી જાણતો તેને શાસ્ત્રજ્ઞાન ગમે તેવુ હોય તો વ્યર્થ છે શાસ્ત્રજ્ઞાન તે આત્માને જાણવા સારૂ છે

આ આત્મા સમસ્ત લોકના યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવા અદ્વિતીય પ્રદીપ છે, અતિશય આનદની સિમા છે અને ઉપાધિ રહીત પ્રાપ્ત થયેલ છે અતરઆત્મા થઇ પરમાત્માનુ ધ્યાન કરવુ ઊત્સાહ નિશ્ચય, ધૈર્ય, સતોષ, તત્વદર્શન, દેશત્યાગ, બહુમાન, ચિત્તની પ્રસન્નતા, મમતા રહીત આદે થઇ ધ્યાન કરવુ

મનશુદ્ધિ " તપ, શાસ્ત્રધ્યાન, પૂજા, સેવા, જિતેદ્રિય, નિ... વિગેરે કાય ક્લેશ છે

શ્રવણ ૧, કીરતન ૨, ચિંતવન ૩, સેવન ૪, વંદન ૫, ધ્યાન ૬, લઘુતા ૭, સમતા ૮, એકતા ૯ નૌધા ભક્તિ પ્રધાન—(ભાવાર્થ)

૧ શ્રવણુ—તે જીવ દ્રવ્યના અનંતા ગુણ છે. તે જ્ઞાન દર્શન સુખ અને વીર્ય એ ચારમાં સમાવેશ થાય છે. તે ગુણો સાંભલવા વારંવાર ઉધમ કરે તો સર્વ પાપને નાશ કરનારી પ્રથમ ક્રિયા છે.

૨ કીરતન—તે આત્મસ્વરૂપ શુદ્ધ આત્મ તત્વની પ્રરૂપણા કરવામાં જેમણે વચન બળને જોડ્યાનો યોગ કરેલ છે તે વચન યોગી સર્વ પાપને દૂર કરે છે.

૩ ચિંતવન—તે પોતાના આત્મામાં ઉપજતો વિભાવ તેને દુષ્ટ જાણી નિંદા ગરહા કરવી, તેથી નીશ્ચે લઘુકર્મી થવાય છે. તેનું અદ્ભુત ફલ કહ્યું છે.

૪ સેવન—જે પોતાના અંતરમાં હમેશાં પ્રભુની ભક્તિ અને તેના ગુણોનું સ્મરણ કરે છે, તે નિશ્ચે દુર્ગતિને કાપી નાખે છે.

૫ વંદન—તે ચેતન દ્રવ્યના કેવલી ભગવાનના શુદ્ધ સ્વરૂપને ઘણા વીર્ય ઉલ્લાસ ભાવ પૂર્વક વંદના કરવી. તેમાં લેશમાત્ર શંકા રાખવી નહી (નિ:શંકપણા વગર સમકીત નથી.)

૬ ધ્યાન—જે જીવ આત્માનું ધ્યાન ધરે છે, તે પોતાના ચિત્તને સ્થિર કરી અનંત ગુણવાલા પરમાત્માને પોતાના હૃદયમાં સ્થાપે છે. તે પુરૂપ ઘાતીકર્મને છેદી નાખે છે તેમાં શંસય નથી.

૭ લઘુતા—એમાં એમ ચિંતવવું કે અનંતા જીવ મોક્ષે ગયા છતાં હું હજી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરૂં છું. તે માત્ર અધમપણાને લીધેજ.

દોહરો.

અધમાધમ અવિકોપતિત સકળ જગતમા હુય,
એ નિશ્ચય આવ્યા વિના સાધન કરશે શુય ૧

પ્રભુ પ્રભુ લય લાગી નહી પડ્યો ન સદ્ગુરૂ પાય;
દીઠા નહિ નિજ દોષ તો તરિયે કોણ ઉપાય ૨

અનતમાળથી આથડ્યો વિના ભાન ભગવાન,
સેવ્યા નહિ ગુરૂ દેવને મૂક્યુ નહી અભિમાન ૩

૮ સમતા—તેમાં સર્વ જીવને આત્મવત્ જાણવા, આત્માના મૂલ ચાર ગુણ નિશ્ચય દૃષ્ટિની દૃષ્ટિયે સર્વમા સરખા છે

૯ એકતા—તેમા એકત્વ ભાવના વિચારવી, પોતાના કરેલાં કર્મને અનુસારે સુખ, દુ ખ, જન્મવુ, મરવુ, શત્રુ, મિત્ર વીગેરે કોઇ સાથે આવતુ નથી

આવી ભાવના જેને હે, તે ઉત્તમ છે, પણ અનુભવ પૂર્વક યથાર્થ સમજવુ જોઇયે

સત્યદર્શન વા સમ્યગ્દર્શન માત્ર શ્રદ્ધારૂપે અથવા બુદ્ધિની પ્રતીતિ રૂપે નહી, પણ ખરેખરા અનુભવ રૂપે ભાન સહીત હોય તેજ સમ્યગ્દર્શન ગણી શકાય, અને ભાનવાલી સ્થિતિ એ આત્માનો નવો જન્મ છે

સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત આત્માની દૃષ્ટિ નિરંતર પરમાત્મા ભણી દયા, સત્ય, પરોપકાર નિવતાદિ ભાવનાઓવાળી હોય છે આવા આત્મા ઉપર કોઇ વખત પાપના વાદળ ઘેરાઇ જાય, તો પણ નિર્જરા રૂપ છે મનુષ્ય જ્યાસુધી આ દેહમા છે ત્યાસુધી તે ગમે તેવો પવિત્ર સાધુતાસંપન્ન હોય, તો પણ કોઇકોઇ વખતે મલીનતાને પાત્ર હોય છે સમકીતિ જીવ આવી ભયકર સ્થિતિમા પણ ઉપયોગ રાખે છે, જાગ્રતી હોય છે, તો આટલુ સમજવુ કે, તેના હૃદયમા ધર્મનુ સ્થાન કાયમ છે પરમાત્મા તેના મનોમંદિરમા જીવત રૂપે બીરાજે છે

પોતાનાથી વયમાં, જ્ઞાનમાં અને આચાર વિચારથી ઊંચાઓનો અવિનય કરનાર, તીરસ્કાર કરનાર છે, તેને તુચ્છ ક્ષુદ્ર અને અધમ જાણવો.

બીજાનું ભુંડું કરનાર, અવર્ણવાદ બોલનાર, દુખ દેનાર, સંતાપનાર, નિંદા કરનાર, ઇર્ષા અદેખાઇ કરનારને પરમાત્મા તરફથી ગુપ્ત સખત શિક્ષા કરવામાં આવે છે.

જો તમારી પાસે ધન છે, પણ તેનો સદુપયોગ કરતાં નથી આવડતું તો તે ધન તમારા માથા ઉપર એક પ્રકારનો ભાર છે. કે જે ભાર તમારા મરણ સમયેજ ઉતરશે.

ઉત્તમ કુળમાં જન્મ (પેદા) થવાથી કાંઇ મનુષ્ય ઉત્તમ બની શકતો નથી, પણ શ્રેષ્ટ આચાર, વિચાર અને ઉચ્ચારથી મનુષ્ય ઉત્તમ બની શકે છે.

વૃક્ષના કોટરમાં રહેલો અગ્નિ જેમ વૃક્ષને નવપલ્લવિત થવા દેતો નથી, તેમ રાગ, દ્વેષ, ઇર્ષા, અદેખાઇ રૂપ અગ્નિ જેના હૃદયમાં વસે છે, તેઓને વિનય વિવેક સમકીતાદિ ગુણો વિકાશ પામી શકતા નથી.

લસણમાં કસ્તુરીની સુગંધ (વાસના) ન આવે, તેમ મલીન અંતઃકરણમાં જિનમતની વાસના ઉત્પન્ન થતી નથી.

જેને સ્તનપાનની સાથે જિનમતનું પાન કરેલું છે, તેઓ વિનયાદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

તમોગુણવાલા માણસો અંધ, અજ્ઞાન અને એદી જેવા રહે છે.

રજોગુણવાલા માણસો અવિચારી ને સાહસી હોય છે.

સત્વગુણવાલા માણસો શાન્ત, ઠરેલ અને વિચારવાન હોય છે, દુનીયાની ધમાલમાં પડતા નથી. હમેશાં મનને પરમાત્મા વિષે રાખે છે, શાંત વૃત્તિમાંજ રહે છે.

પાપના ઉદયથી ઇર્ષા, અદેખાઇ, તૃષ્ણા આદિથી જેની બુદ્ધિ હણાઇ ગઇ છે, તેવાઓને દેવ ગુરૂની ભક્તિ મનમાં ક્યાંથી હોય? તો પછી ઉત્તમ એવું સમ્યગ્દર્શન શાનું હોય? (નજ હોય.)

પાપના બધા સ્થાનકો ઉપર પીઠ ફેરવી મુખ નિરંતર પરમા ત્માતરફ રાખી ઉભા રહેવું

દ્વાદશવ્રત અને પાંચ મહાવ્રતની પાલના સમ્યક્ત્વવિના સંસાર વૃધ્ધિ કરનારી થાય છે વૃત્તોની પાલના જીવોને ઠેઠ ગ્રૈવેયક સુધી ચડાવે છે પણ મુક્તિ પામી શકતા નથી જ્ઞાન અને ચારિત્ર રૂપ રત્નો સમ્યક્ત્વ વિના કાચની કિંમતવાળા ગણાય છે, સામાન્ય ધર્મ, તપ, જપ, ધ્યાન, પરોપકાર અને વિનયાદિ ગુણરૂપ રત્નમાળાની કિંમત સમ્યક્ત્વવિના શૂન્ય પ્રાય છે સમકીત વિના જીવ સ્વર્ગાદિના સુખ અનુભવતો હોય, પરંતુ પરિણામે દુખી છે સમ્યક્ત્વ રત્નની જેને પ્રાપ્તિ થયેલ છે, તે જીવ ભલે નરકાગમના ઘોર દુખો અનુભવતો હોય તો પણ પરિણામે સુખી છે સમ્યક્ત્વ સમાન કોઇ દુનીયામા રત્ન છેજ નહીં જેની પાસે ઝેર નિવારણની બુંટી છે, તેને સર્પનો ભય નથી, તેમ સમકીતીને સંસાર રૂપી સર્પનો ભય નથી વાંઝણી સ્ત્રીને પતિનો જોગ છતે પુત્રની પ્રાપ્તિ નથી થતિ તેમ ગાઢ મિથ્યાત્વીને દેવ ગુરૂનો જોગ છતે સમ્યક્ત્વ રત્નની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે અનેક પ્રકારના લાભ કરતા મોગામા મોટો સમકીતનો લાભ છે

અનાદિ કાળથી જેટલું જાણ્યુ છે, તેટલું બધુય અજ્ઞાનજ છે તેનુ વિસ્મરણ કરવુ જીવ પોતાને ભુલી ગયો છે, અને તેથી સત્ સુખનો તેને વિયોગ છે, એમ સર્વ ધર્મ સંમત છે જગતમા રૂડું દેખાડવા માટે મુમુક્ષુ કઇ આચરે નહિ, પણ રૂડું હોય તેજ આચરે પ્રમાદવાળાને સર્વથા ભય છે અપ્રમાદવાળાને કોઇ રીતે ભય નથી

જો આત્મજ્ઞાન ન હોય તો સર્વ પદાર્થના જ્ઞાનનુ નિષ્ફલપણુ છે જો કોઇ આત્મજોગ બને તો આ મનુષ્યપણાનુ મૂલ્ય કોઇ રીતે ન થઈ શકે તેવુ છે

જ્યાંસુધી પોતાના દોષોને વિચારી સક્ષેપ કરવાને પ્રવૃત્તમાન ન થવાય ત્યાંસુધી પરમાત્માનો કહેલો માર્ગ પરિણામ પામવો કઠણ છે આ વાતપર મુમુક્ષુ જીવે વિશેષ વિચાર કરવો ઘટે છે સમસ્ત

નિર્વાણ પદવી પ્રાપ્ત કરવામાં મનુષ્યગતિ ઉપયોગી છે; તેથી હે જીવ! તું મનુષ્ય ગતિને સાર્થક કરવાને સમ્યકત્વને સંપાદન કરવા યત્ન કરજે. જો સમ્યકત્વ નહીં હોય તો બીજા બધા ગુણો નકામા છે. શાસ્ત્રકાર લખે છે કે—

"दंसणभट्ठो भट्ठो, दंसणभट्ठस्स नत्थि निव्वाणं ।
सिज्झंति चरणरहिया, दंसणरहिया न सिज्झंति॥१॥

જે પુરૂષ સમ્યકત્વથી ભ્રષ્ટ થયો, તેજ ભ્રષ્ટ થયેલો કહેવાય છે. કદાપિ દ્રવ્યચારિત્રથી રહિત એવા પુરૂષો મોક્ષ પામે છે, પણ જેઓ સમ્યકત્વથી રહિત છે, તેઓ મોક્ષ પામતા નથી.

હે ભવ્ય-આત્માઓ! તેથી તમે દુર્લભ એવા બોધિરત્નની ઉપાસના કરો. નિષ્કપટ અને શુદ્ધ હૃદયથી સેવન કરેલ બોધિરત્ન તમારા જીવનને ઉચ્ચ કોટીમાં લાવશે, અને તમારા આત્માને દિવ્ય આદર્શની જેમ નિર્મલ બનાવશે. જો તમારામાં એ બોધિબીજના અંકુરો પ્રગટ થશે તો તમે આસ્તિકપણાના સંપૂર્ણ લક્ષણો મેલવી શકશો, અને જ્યારે તમે સંપૂર્ણ આસ્તિક બનશો ત્યારે તમે મોક્ષ-લક્ષ્મીના સ્વામી થવાના અધિકારી બનશો. હે પ્રિય ભવ્યજનો! તે આસ્તિકપણાના આ છ લક્ષણોનું તમારા હૃદયમાં સદા મનન કરજો. તે આ પ્રમાણે-૧ તીર્થ, જિન અને ગુરૂ ઉપર ભક્તિ, ૨ ધર્મશાસ્ત્રને વિષે રૂચિ, ૩ દયા, ૪ સુપાત્રદાન, ૫ પ્રિયવચન, અને ૬ વિવેક, આ છ લક્ષણોથી યુક્ત એવો આસ્તિક ભવ્ય મનુષ્ય પોતાના માનવ જીવનને સાર્થક કરી કષ્ટરૂપ કર્મ જાલમાંથી મુક્ત થઈ શકે છે. તેવા આસ્તિક નરની મનોવૃત્તિ ઉપર આ બોધિદુર્લભ ભાવનાનો દિવ્ય પ્રકાશ પડે છે. તેથી આ મહાન્ ભાવના ભાવવાને માટે દરેક ભવ્ય આત્માએ સતત યત્ન કરવો. આ ભાવનાને માટે નીચેનું પદ્ય સદા સ્મરણમાં રાખવું.

"आत्मनैर्मल्यजननी जननी पुण्यसंततेः ।
धारिणी धर्मवीजस्य बोधिदुर्लभभावना" ॥ १ ॥

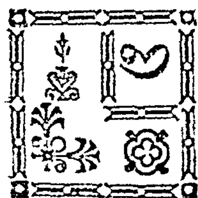
આત્માને નિર્મલતા આપનારી, પુણ્યની શ્રેણીને પ્રગટ કરનારી અને ધર્મના બીજને ધારણ કરનારી એવી બોધિદુર્લભ ભાવના છે ૧

श्रीयुक्ता गणिनोऽत्र मुक्तिविजया जातास्तपोऽलंकृता–
स्तच्छिष्या विजयप्रपूर्वकमला सूरीश्वरा राजिताः॥
तच्छिष्यैर्विनयप्रपूर्वविजयैरेषात्र संभाविता ।
स्वस्रांते शुभभावना भविजनस्वांतप्रमोदप्रदा ॥ १ ॥

૧૨ ધર્મદુર્લભ ભાવના

જીવનના પવિત્ર પ્રવાહને પ્રગટ કરનારી, અને પરિણામે સદ્‌ગતિને સંપાદન કરાવનારી ધર્મદુર્લભ ભાવના અત્યંત ઉપયોગી છે. જ્યારે બોધિબીજ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે ધર્મ સાધવાની પ્રવૃત્તિ થાય છે, તેથી બોધિબીજની ભાવના પછી ધર્મદુર્લભ ભાવનાનો ક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે.

આ વિકટ સંસારમાં ધર્મને જાણવાની સામગ્રી પ્રાપ્ત થવી અતિ દુર્લભ છે. ધર્મનું શરણુ કરવું, અને ધર્માત્માની સંગતિ કરવી તે કોઇ વીરલા પુરૂષનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે મોહની મંદતા અને કર્મની ઉપશમતા થાય છે, ત્યારેજ ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા પ્રગટે છે. સંસારની વાસનાથી વાસિત થયેલા જીવને વિષય, કષાય, સ્ત્રી, પુત્ર અને ધનાદિકમાં જેવી પ્રીતિ થાય છે, તેવી પ્રીતિ જો ધર્મની અંદર થાય તો તે આ સંસારના સમગ્ર દુઃખનો નાશ કરવાને સમર્થ થઇ શકે છે.

દરેક સંસારીજીવ નિરંતર સુખની ઇચ્છા રાખે છે, અને પોતાના જીવનને સુખી કરવા તન, મન અને ધનથી યત્ન કર્યા કરે છે, પણ તે સુખ થવાનું કારણ શું છે? તેનો તે વિચાર કરતો નથી. તે સુખ થવાનું ખરૂં કારણ ધર્મજ છે જ્યાંસુધી સંસારી જીવ તે ધર્મ તરફ આદર કરતો નથી ત્યાંસુધી તેને સુખની પ્રાપ્તિ થવાની નથી. બીજ વાવ્યા વિના ધાન્યની પ્રાપ્તિ શી રીતે થઇ શકશે? આ જગતમાં રાજાપણું, ચક્રવર્તીપણું, ઇંદ્રપણું અને છેવટે તીર્થંકરપણું પણ ધર્મથીજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. ધર્મના દિવ્ય પ્રભાવની આગળ કોઈ પણ પદાર્થ દુર્લભ નથી. ઉત્તમ કુલ, રૂપ, ઐશ્વર્ય, બલ, સંપદા અને સૌભાગ્ય વગેરે પામવા તે ધર્મથીજ પામી શકે છે. શાસ્ત્રકાર લખે છે કે—

"चिन्तामणिर्निधिर्दिव्यः स्वर्धेनुः कल्पपादपः ।
धर्मस्यैते श्रिया सार्द्धं मन्ये भृत्याश्चिरन्तनाः॥१॥"

ભાવાર્થ:—ચિંતામણિ, દિવ્ય નિધિ, કામધેનુ અને કલ્પવૃક્ષ

એ લક્ષ્મીની સાથે ધર્મના લાંબા વખતના સેવકો છે, એમ હુ માનુ છુ અર્થાત્ જ્યા ધર્મ હોય ત્યા તેઓ તેના સેવક તરીકે રહે છે

"धर्मो नरोरगाधीश-नाकनायकवाञ्छिताम् ।
अपि लोकत्रयीपूज्यां श्रिय दत्ते शरीरिणाम् ॥२॥"

ભાવાર્થ —ધર્મ જીવોને ચક્રવર્તી, ધરણેંદ્ર તથા દેવેંદ્રોએ ઈચ્છેલી અને ત્રણે લોકમા પૂજ્ય એવી લક્ષ્મીને આપે છે ૨

હે ભવ્ય આત્મા! આવુ ધર્મનુ માહાત્મ્ય જાણી તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે તુ સતત યત્ન કરજે ધર્મ એ મનુષ્ય જીવનમા દિવ્ય પદાર્થ છે જેમ સૂર્ય વિના દિવસ, ચદ્ર વિના રાત્રિ, જીવ વગર શરીર, દીવા વગર ઘર વિદ્યા વિના મનુષ્ય, નેત્ર વિના મુખ, છાયા વિના વૃક્ષ અને દયા વગર ધર્મ શોભતા નથી, તેમ ધર્મ વિના જીવ શોભતો નથી તે ધર્મ રોગીને વૈદ્ય, નિર્ધનને ધન, અનાથનો નાથ અને ગુણરહિતને ગુણના સમુદ્ર સમાન છે આવા મહાન્ ધર્મનો આશ્રય કરવાને તુ સદા સાવધાન રહેજે

હવે એ ધર્મનુ સ્વરૂપ કેવુ હોય? તે જાણવુ જોઇએ, જેમણે કેવળજ્ઞાનવડે આ જગતના સર્વે ભાવ જાણ્યા છે, અને જેઓ નિષ્પક્ષપાત, મહોપકારી તથા શ્રીવીતરાગ કહેવાય છે, તેવા શ્રીઅરિહત પ્રભુજ ધર્મના સ્વરૂપને યથાર્થપણે પ્રકાશમાન કરે છે તે ધર્મના મુખ્ય દશ પ્રકાર કહેલા છે જેમકે—

"तितिक्षा मार्दवं शौचं आर्जवं सत्यसंयमौ ।
ब्रह्मचर्यं तपस्त्यागा-किंचन्यं धर्म उच्यते ॥१॥"

ક્ષમા માર્દવ શૌચ, આર્જવ-સરળતા, સત્ય, સયમ, બ્રહ્મચય, તપ, ત્યાગ અને અકિંચન્ય એ દશ પ્રકારનો ધર્મ કહેવાય છે ૧

આ દશ પ્રકારના ધર્મને યથાર્થ જાણનાર શ્રી અરિહત ભગવાનજ છે કારણકે, તે પ્રભુએ કેવળજ્ઞાનના પ્રભાવથી જગતના સર્વ ભાવ જાણી લીધા છે વીતરાગપણાને લઇને તેમની વાણીમા અસત્યતા આવતી નથી, તેથી તેઓએ પ્રરૂપેલો ધર્મ સત્યજ હોય

છે, એવા યથાર્થ પ્રરૂપેલા ધર્મના પ્રસાદથી મનુષ્ય ઉભય લોકના કલ્યાણો પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આ વિશ્વ ઉપર પ્રસરી રહેલું કુદરતનું મહાન્ રાજ્ય એ ધર્મને આધારેજ ચાલે છે. માનુષી અને દેવતાઈ ઉચ્ચ સમૃદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરવાનું મુખ્ય સાધન ધર્મજ છે. ધર્મનો દિવ્ય મહિમા અદ્ભુત અને આનંદજનક છે. આ સંસારમાં તીર્થંકરપણું, ઇંદ્રપણું, ચક્રવર્તીપણું, અને વાસુદેવપણું, એ ધર્મથીજ સંપાદન થાય છે. ઉત્તમ જાતિ, કુલ, રૂપ, બલ, ઐશ્વર્ય, સંપદા, અને સૌભાગ્ય વગેરે ઉચ્ચ ભાવો તે ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષના મધુર ફલરૂપ છે. આ સંસારરૂપ ભયંકર અટવીમાં ભટકનારા ભવ્ય આત્માને તે ધર્મજ માર્ગદર્શક થાય છે. તે પિતાની જેમ રક્ષક છે, માતાની જેમ પોષક છે, મિત્રની જેમ પ્રેમી છે, અને બંધુની પેઠે સ્નેહી છે.

આવા ધર્મને માટે પ્રત્યેક ભવ્ય પ્રાણીએ આદર કરવો જોઇએ. જે જીવ એવા ધર્મથી વિમુખ રહે છે, તે જીવ પોતાના માનવજીવનનો દુરૂપયોગ કરે છે. વૈરાગ્યરૂપ અમૃતસાગરમાં મગ્ન રહેલા મહાત્માઓ પોકાર કરીને કહે છે કે. હે! ભવ્ય જીવ તું પ્રમાદ અને મોહને વશ થઇ ધર્મનો અનાદર કરીશ નહીં. આ સંસારના મોહનો કેફ તને ઉન્માર્ગે ચડાવી દેશે. એ કેફને લઇને તારામાં જાતિ વગેરેના અભિમાન, ક્રોધ, પ્રમાદ ઇત્યાદિ દુર્વ્યસનો અને બીજા દુર્ગુણો પ્રગટ થઈ આવશે, જેથી તું આ ભવસમુદ્રને તારનારા જિનધર્મને ભુલી જઇશ, અને ઉલટી તારા હૃદયમાં સંસારસુખની વાસનાઓ વધારે પ્રબળ થઇ આવશે. અરે મોહી આત્મા! તું સત્વર ચેતીને ધર્મરત્નને સંપાદન કરવા પ્રયત્ન કરજે. પશુપાળ જેવા સ્વલ્પ પુણ્યવાલા પ્રાણીઓને જેમ ચિંતામણી રત્ન સુખે પ્રાપ્ત થતું નથી, તેમ સમ્યકત્વાદિ ગુણરૂપ વૈભવવગરના પ્રાણીઓને શુદ્ધ ધર્મરૂપ ચિંતામણી રત્ન પ્રાપ્ત થતું નથી. તેવા અર્થને દર્શાવનારી નીચેની ગાથા જૈન આગમમાં પ્રખ્યાત છે—

जह चिंतामणिरयणं, सुलहं नहु होइ तुच्छविहवाणं

गुणविहववज्जियाणं, जियाण तह धम्मरयणंपि॥२॥

હે પ્રાણી! તુ તેવા ધર્મરત્નની પરીક્ષા કરી તેનુ સેવન કરવાને સદા તત્પર રહેજે જ્યાસુધી એ દિવ્ય અને સર્વવાહિત અર્થને આપનારા ધર્મરત્નની પરીક્ષા કરવાને તુ સમર્થ થઇશ નહિ ત્યાસુધી તારૂ બાહ્ય બધુ ડહાપણ નકામુ થઇ જવાનું છે પુરૂષમા ગમેતેવુ શિલ્પ ચાતુર્ય હોય, કલાકૌશલ્ય હોય, ઔદાર્ય તથા શૌર્યાદિક ગુણોમા કુશળતા હોય, અને રત્નાદિકની પરીક્ષા કરવાની ઉંચી જાતની નિપુણતા હોય પણ જો તેનામા સત્ય ધર્મરત્નની પરીક્ષાનુ ચાતુર્ય ન હોય તો તે સર્વ નકામુ છે, તેથી હે જીવ! તુ ધર્મરત્નનો ખરો ઝવેરી બનજે, કે જેથી તારા બીજા બધા ગુણો ઉચ્ચ કોટીના ગણાશે જો તુ તે ધર્મરત્નનો ખરો ઝવેરી બનીશ તો તે ધર્મરત્નનો ઉચ્ચ લાભ મેળવવાને તુ ખરો ભાગ્યશાળી થઇશ.

હે આત્મા! તે ધર્મરત્નને જૈન વિદ્વાનો એક અદ્વિતીય કલ્પવૃક્ષની ઉપમા આપે છે દેવતાઓના લોકોમા રહેલ કલ્પવૃક્ષ તો આ લોકના પુદ્‌ગલિક સુખોજ આપે છે, અને તે ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષ સ્વર્ગ તથા મોક્ષના સુખ આપે છે તેથીજ તે ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષ અદ્વિતીય અથવા અપૂર્વ કહેવાય છે તેને માટે નીચેની ગાથા પૂર્ણ સાબીતિ આપે છે.

"जिणंधमोयं जीवाणं अपुवो कप्पपायवो ।
सग्गापवग्गसुक्खाणं फलाणं दायगो इमो ॥ १ ॥

હે જીવ! આ પવિત્ર ગાથાને તારા હૃદયમાં સદા રાખી તે પ્રમાણે વર્ત્તવાને યત્ન કરજે અર્થાત્ તે અપૂર્વ ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષની શિતળ શાતિદાયક અને સુખકારી છાયાનો આશ્રય કરજે તેના આશ્રયથી તને આ સસારના આધિ, વ્યાધિ, અને ઉપાધિના અતરાયો નડશે નહિ તારી ભવ્ય ભાવનામાં વધારો થશે તારા હૃદયમા આનદના ઊર્મિઓ ઉછળશે, અને સમતાની સુધા પ્રસરશે

હે ભવ્ય આત્મન્! તારા હૃદયમા આ ધર્મદુર્લભ ભાવનાને સ્થાન આપજે, તે ભાવનાના બળથી તુ અનેક પ્રકારના લાભો મેળવવા સાથે મનુષ્ય જીવનની ઉચ્ચ કોટી મેળવી શકીશ, અને તારા અતરમા આત્મજ્યોતિનો પ્રકાશ પાડી શકીશ ભગવાન, તીર્થંકરોએ

આ વિશ્વને મહાન્ ઉપકાર કરવાને માટેજ ધર્મની પ્રરૂપણા કરી છે. અને તે દ્વારા પ્રાણિઓને કલ્યાણના માર્ગો બતાવ્યા છે. જગત્‌ના સર્વ જીવો ઉપર દયામય ધર્મરૂપ અમૃતને વર્ષાવવાને માટેજ તે મહાત્મા દેવાધિદેવની પ્રવૃત્તિ થઇ છે, અને તે પ્રવૃત્તિ ભરત ક્ષેત્રની ભૂમી ઉપર સર્વ ધર્મોની અંદર સંપૂર્ણ વિજયવતી થઇ છે. તો સારા મિત્રરૂપ, પરમ ગુરૂરૂપ, અને તે મોક્ષના માર્ગમાં રથરૂપ એવા તે ધર્મનો આશ્રય કરવા તન, મન, અને ધનથી પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. તેને માટે નીચેની ગાથાની ઉદ્‌ઘોષણા જૈનાચાર્યો એકે અવાજે કરે છે—

"धम्मो बंधु सुमित्तो य धम्मो य परमो गुरु ।
मोक्खमग्गपयट्टाणं धम्मो परमसंदणो" ॥ १ ॥

ભાવાર્થ:—જિન ધર્મ વિપત્તિમાં સહાય કરનાર બંધુરૂપ છે, તે સારા મિત્રની જેમ હિતકારી છે, તેમ અસત્ય માર્ગમાંથી પાછા-વાળનાર ગુરૂરૂપ છે, અને મોક્ષ માર્ગે લઇ જવામાં રથરૂપ છે. ૧

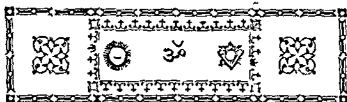
હે ભવ્યાત્મા! તું આ ઉપરની ગાથાનું સદા સ્મરણ કરી આ બારમી ધર્મદુર્લભ ભાવના ભાવજે, અને તારા મનુષ્ય જીવનનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવાને માટે શ્રીજિનધર્મની સદા આરાધના કરજે.

॥ इति धर्मदुर्लभ भावना. ॥

श्रीयुक्ता गणिनोऽत्र मुक्तिविजया जातास्तपोऽलंकृता-
स्तच्छिष्या विजयप्रपूर्वकमलाः सूरीश्वरा राजिताः॥
तच्छिष्यैर्विनयप्रपूर्वविजयैरेषात्र संभाविता ।
स्वस्वांतेः शुभभावना भविजनस्वांतप्रमोदप्रदा ॥ १ ॥

આત્મ ભાવના

ગનુ અનુષ્ઠાન કરવુ એ માટે અવશ્ય કર્તવ્ય છે, યોગના અનુષ્ઠાનથી પાપનો ક્ષય થાય છે, અને તેથી આત્માનુ દર્શન થાય છે-યોગના બલથી દૃઢપ્રહારી અને ચીલાતીપુત્ર જેવા અઘોર કર્મના કરનાર પણ સદ્ગતિને પામ્યા છે જેજે મોક્ષે જાય છે, તે તે યોગને અવલબીને જાય છે, તે યોગ આઠ પ્રકારનો છે, યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણા-યામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, અને સમાધિ-પહેલા યમના પાચ ભેદ છે, અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ પ્રથમ અહિં-સાવ્રત કેવી રીતે પાલવુ તે આ જગતમા રહેલા સર્વ જાતિના જીવો એટલે છકાયના જીવો તેમની હિંસા મનથી, વચનથી, અને કાયાથી કરવી નહી, કરાવવી નહી, અને કર્તાને અનુમોદવી નહી, જે પહેલા ગયા કાલમા જીવોની હિંસા મે અજ્ઞાનથી મોહથી ક્રોધાદિકથી કરી હોય તેને વારવાર નિંદુ છુ, ગરહુ છુ કે એ મારી ભુલ થઇ છે, વર્તમાન કાલમાં સવરૂ છુ, કેતા કરતો નથી, અને આવતા કાલને માટે યાવત્ જીવન સુધી પચ્ચખ્ખાણ કરૂ છુ કે, કોઇ જીવની વિરાધના કરીશ નહિં, કોઇને દુખ આપવુ હોય ત્યારે પહેલુ પોતાને પૂછવુ કે, તુ જે બીજાને દુખ આપે છે, તે દુખ કદાચ બીજો કોઈ જો તુને આપે તો કેવુ લાગે? ત્યારે મનમા થાય જે મને તો સારૂ ન લાગે; ત્યારે જો તને સારૂ ન લાગે તો બીજાને પણ સારૂ નહિ લાગે, માટે કોઇ જીવને દુખ આપવુ નહિં જે કાઈ બીજાને દુખદાયક તે આ-પણને પુછીને પછી બીજાને દુખ આપવુ કારણકે આત્મા સર્વનો સરખો છે, આ મહાવ્રત બરોબર પાલવાથી તે માણસ જ્યા જાય છે, ત્યાના માણસોના અને તીર્યંચોના વૈરભાવ શાન્ત થઇ જાય છે

બીજું સત્ય મહાવ્રત-ક્રોધથી, લોભથી, ભયથી, હાસ્યથી, અસત્ય બોલવું નહિ, મનથી, વચનથી, કાયાથી, યાવજ્જીવિત પર્યંત અસત્ય બોલીશ નહિ, બોલાવીશ નહિં, બોલતાને અનુમોદીશ નહિ, પૂર્વે અજ્ઞાનથી, મોહથી, ક્રોધાદિથી જે અસત્ય બોલાયું છે તેને વારંવાર નિંદું છું, ગરહું છું, વર્તમાન કાળમાં અસત્ય બોલતો નથી, અને આવતા કાળને માટે યાવજ્જીવિત પર્યંત અસત્ય બોલવાનું પ્રત્યાખાન કરૂં છું, એમ બીજું મહાવ્રત પાલીશ. આ મહાવ્રત કદાચ બોલવું પડે તો જેવું દીઠું હોય, સાંભળ્યું હોય, અને અનુભવ્યું હોય તે બોલવું, તેમાં પણ વિચાર કરી મનને સત્ય લાગે તે બોલવું. સામા માણસને આપણો આશય સમજાય, અને છાપ પડે તેવું બોલવું. વિદ્વતા ભરેલા વાકયથી સામો ન સમજી શકે તેમ ન બોલવું. તે પણ સામાને હિતકારી હોય તો બોલવું. હિતકારી હોય પણ સામાને દુઃખ લાગે તેવું હોય તો ન બોલવું, ત્યારે સત્ય હિતકારી, અને પ્રિયકારી એવું વચન કામ પડે તો બોલવું, બનતાં સુધી મૌન પણે રહેવું. આ મહાવ્રત બરોબર પાળવાથી વચનસિદ્ધિ થાય છે.

અસ્તેય મહાવ્રત કોઇની કાંઇ પણ વસ્તુ તે ધણીની રજા વિના લેવી નહિં, પૂર્વે જે અજ્ઞાનથી, મોહથી, લોભથી, જે કાંઇ પારકી વસ્તુ ચોરીને લીધી હોય તે નિંદુ છું, ગરહું છું, વર્તમાન કાલમાં કહ્યા વિના લેતો નથી, અને આવતા કાલ માટે યાવત્ જીવિતપર્યંત મન વચન કાયાએ કરી ચોરીના પચ્ચખ્ખાણ કરૂં છું, કે ધણીની રજા શિવાય મારે વસ્તુ ગ્રહણ કરવી નહિં. આ મહાવ્રત બરોબર પાલવાથી મનમાં ઇષ્ટ વસ્તુ હોય તે તતકાળ પ્રાપ્ત થાય છે.

બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રત—સર્વ જાતિની સ્ત્રીઓ દેવની, મનુષ્યની, અને તિર્યંચની તેની સાથે અબ્રહ્મચર્ય સેવનનો ત્યાગ કરૂં છું. સ્ત્રીએ સર્વ પુરૂષો સાથે અબ્રહ્મચર્યનો ત્યાગ કરવો, પૂર્વે જે અજ્ઞાનથી, મોહથી, અને રાગથી જે અબ્રહ્મચર્ય સેવ્યું હોય, ઇચ્છાઓ કરી હોય, નિયાણા કર્યાં હોય, તેને મન વચન કાયાયે કરી વારંવાર નિંદું છું, ગરહું છું, કે એ મારી ભુલ થઇ, વર્તમાન કાલમાં બરોબર બ્રહ્મચર્ય

પાળુ છુ આવતા કાલને માટે યાવત્ જીવન પર્યંત મનથી, વચનથી, અને કાયાથી બ્રહ્મચર્ય પાળીશ અબ્રહ્મચર્ય સેવીશ નહિં, સેવરાવીશ નહિં, સેવતાને અનુમોદિશ નહિં, આ બ્રહ્મચર્ય પાળવા માટે નીચેના બોલો અવશ્ય પાળવાથી બ્રહ્મચર્ય બરોબર પળી શકે છે, પુરૂષોએ સ્ત્રીને રાગથી જોવી નહિં, તેની સાથે એકાતમા વિષયની વાતો કરવી નહિં તે જ્યાં રહેતી હોય ત્યા દિવસે અથવા રાત્રે રહેવુ નહિં, તેના અંગોપાગ અને શરી ના અવયવો દેખવા નહિં, મનુષ્યના કે તિર્યંચના મૈથુન જોવા નહિં, પૂર્વે ભોગવેલા વિષયો યાદ કરવા નહિં, કામ ઉપજે તેવી વાર્તાઓવાળા પુસ્તકો વાચવાં નહિં, સ્નિગ્ધ, અને પ્રમાણથી અધીક આહાર કરવો નહિં, આ બોલો પુરૂષોએ સ્ત્રી વિષે અને સ્ત્રીયોએ પુરૂષ વિષે બરોબર પાળવા જોઇએ, તેથી બ્રહ્મચર્ય અખંડ રહે છે બ્રહ્મચર્ય બરોબર પાળવાથી તેને ઘણુ બળ વધે છે, અને કોઇથી પરાભવ પામતો નથી, અને યાદશક્તિ વધે છે

અપરિગ્રહ મહાવ્રત—સચિત અને અચિત સર્વ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો, પૂર્વે જે અજ્ઞાનથી, મોહથી, લોભથી પરિગ્રહ મેળવ્યો હોય અભિલષ્યો હોય, નીયાણુ કર્યું હોય, તેને વારવાર નિંદુ છુ, ગરહુ છુ વર્તમાન કાલમાં પરિગ્રહનો ત્યાગ કર્યો છે, અને આગામી કાલને વિષે યાવત્ જીવિતપર્યંત મન વચન કાયાએ પરિગ્રહ રાખવો નહિં, તેમ બીજા પાસે પણ રખાવવો નહિં, રાખતાને અનુમોદવો નહિં, એ પ્રમાણે આ મહાવ્રત પાળવુ મૂર્છાનો ત્યાગ કરવો, એમ પાચ યમો પુરા થયા

નિયમ—હવે નિયમને અંગીકાર કરૂ છુ, તે નિયમના પાંચ ભેદ છે શૌચ, સતોષ, તપસ્યા, ધ્યાન, ઇશ્વર પ્રણિધાન શૌચ તે મન વચન કાયાને પવિત્ર રાખવા, મન પવિત્ર તે ક્રોધ માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, એનાથી મનને કલુષિત મેલુ કરવુ નહિં, ક્રોધ આવે ત્યારે ક્ષમા કરવી, ક્રોધ એ અગ્નિ, અને ક્ષમા એ પાણી, પાણીથી અગ્નિ શાત થઇ જાય. ખરેખર ક્રોધને જીતવાનો અવસર તો જ્યારે તેના કારણો મળ્યાં હોય તે વખતે ક્ષમાથી દૂર કરવો ત્યારેજ તેનુ સાર્થકપણુ છે. કારણ વિના તો ક્રોધ કોણ કરે છે? માટે કારણ બને છતે ક્રોધને જીતવો, ક્રોધથી મન મલિન કરવુ નહિં, એવીજ રીતે માન

આવે ત્યારે નમ્રતા, કે મારામાં હજી કયા ગુણો પેદા થયા છે? પૂર્વ પુરૂષો જેવા કે મહાવીરસ્વામી આદિનાં જ્ઞાન ક્યાં! બલ ક્યાં! અને મારૂં જ્ઞાન કે બલ ક્યાં! માટે નિરર્થક અભિમાન શા માટે કરૂં છું! એમ કરી નમ્રતા પૂર્વક માનને દૂર કરવું, માયાને સરલતાથી દૂર કરવી, જેવું હોય તેવું યથાર્થ કહી આપવું, આ પ્રમાણે કરવાથી સ્ત્રી વેદ ત્રુટી પુરૂષ વેદ બંધાય છે, લોભને નિર્લોભતાથી જીતવો. અરે જીવ! તારો જન્મ થયો, ત્યારે સાથે શું લાવ્યો હતો? અને આ દેહમાંથી જાઇશ અર્થાત્ આ ક્ષણભંગુર સંસારમાંથી તારો આત્મા ચાલ્યો જશે ત્યારે શું લઇ જાઇશ? કાંઇ નહિં. ત્યારે શા માટે પુદ્ગલમાં મૂર્ચ્છા રાખી સંચય કર્યા કરે છે? હવે થોડા વખત પછી આ શરીરને મુકતાં તેને પણ મૂકી દેવાં છે. તો પ્રથમથીજ તૃષ્ણા ઓછી કર, અને નિર્લોભપણું આદર? એવી રીતે ચિંતવના કરી લોભને જીતવો.

સુખ, દુઃખ, પુન્ય અને પાપ એકલો કરે છે, અને એકલોજ ભોગવે છે, પરભવથી એકલો આવ્યો, અને એકલોજ જશે. માટે ક્યાં કોની સાથે રાગ કરૂં? એમ એકત્વભાવનાથી રાગને જીતવો.

દ્વેષને મધ્યસ્થપણાથી જીતવો, મારે કોઇના ઉપર દ્વેષ શા માટે કરવો જોઇએ? તે રિદ્ધિ પામ્યો છે, તો તેના પુણ્યથી પામ્યો છે. એમાં મારે શું! તે દુઃખી થાય છે, તો તેના પાપથી દુઃખી થાય છે. તેમાં મારે શું! બીજામાં અવગુણ છે તો તેને ભોગવવા પડશે, તેમાં મારે શું! તેઓમાં કાંઇ ગુણ નથી, તો તેને લાભ નહિ થાય, તેમાં મારે શું! મારે આમ મધ્યસ્થપણું લાવી દ્વેષનો જય કરવો.

આવી રીતે મનને મલિન ન કરવું, પણ શુદ્ધ સ્ફટિકના જેવું નિર્મળ રાખવું. તેની નિર્મલતાને માટે ચાર ભાવના ભાવવી. ૧ મૈત્રી, ૨ પ્રમોદ, ૩ કરૂણા, ૪ મધ્યસ્થતા, ૧ "મૈત્રી" તે આ જગતના સર્વ જીવો તે મારા મિત્ર છે, તે સર્વે ધર્મિષ્ઠ થાઓ, બધાંને ધર્મની પ્રાપ્તિ થાઓ, સર્વે સુખી થાઓ, સર્વે મોક્ષે જાઓ, કોઇ દુઃખી ન થાઓ, આ ભાવના વારંવાર ભાવવી, આથી જીવો ઉપરનો વૈરભાવ સર્વ શાંત થઇ જાય છે. ૨ "પ્રમોદ" જે આપણાથી

ગુણે અધિક હોય તેને દેખીને આનંદિત થાવુ, સર્વ પ્રાણીઓમાં ગુણો જોવાની ટેવો પાડવી, અને જે ગુણ દેખાય તેની અનુમોદના કરવી, અને ને કરૂણા ૩ દ્રવ્યથી, અને ભાવથી કરવી. દ્રવ્યથી દુખીયાને બનતી મહેનતે સહાય કરવી ભાવથકી ધર્મ રહિત જીવોને ધર્મ પમાડવો, કરૂણા મહાવીર પ્રભુ જેવી લાવવી તે આ પ્રમાણે સર્વ જીવોને શાસનના રસીક બનાવું, અર્થાત્ આ દુનીયાના સર્વ જીવોને મોક્ષના અભિલાષી બનાવુ, સર્વને મોક્ષે મોકલવા માટે યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરૂ, અને તે પ્રમાણે બનતા પ્રયાસે જીવોને ધર્મમા જોડના કોઈ આપણી પાસે આવે કે તરત બીજી વાતો ન કાઢતા ધર્મની વાતો કાઢવી, અને એકાતમા હોઇએ ત્યારે પણ એમ વિચારવુ કે કયા કયા ઉપચારોથી આ મનુષ્યોને કર્મબંધનથી છોડાવુ, અર્થાત્ કર્મબંધનથી મુક્ત કરૂ, ૪ માધ્યસ્થતા, દેવ અથવા ગુરૂ ધર્મના નિંદનીક હોય, અનેક અવગુણવાળા હોય, તો પણ તેના અવર્ણવાદ બોલવા નહિ, પણ બનતા પ્રયાસે તેને ધર્મ પમાડવો, ઉપર પ્રમાણે જો તે અગીકાર ન કરે તો પછી તેના કર્મ તે જાણે, એમ ઉપેક્ષા કરવી "સતોષ" પોદ્ગલીક વસ્તુમાથી જેમ બને તેમ ઇચ્છા ઘટાડવી, અર્થાત્ પૌદ્ગલીક વસ્તુપરથી મમતા ઓછી કરવી, સંતોષ રાખવો, તપ નમુક્કારશી, પોરસી, એકાસણુ, આબેલ, ઉપવાસ, છઠ્ઠ, અને અઠ્ઠમ જેમ બને તેમ શરીરની શક્તિ ક્ષીણ ન થાય તેમ ઇંદ્રિઓ બલવાન પણ ન થાય, આર્તધ્યાન પણ ન થાય, સુખ રહેવુ પણ ન પડે, અને જ્ઞાન ધ્યાન સુખેથી થાય, એવી રીતે યથાશક્તિ તપસ્યા કરવી, તપસ્યા એક ઉપવાસને કહેતા નથી, પરંતુ તપસ્યા બાર પ્રકારની છે છ બાહ્ય, છ આભ્યતર, એવી નિરતર બારે પ્રકારની તપસ્યા થોડી થોડી કરવી

"સ્વાધ્યાય" મોક્ષમાર્ગ દેખાડનારા શાસ્ત્રોનુ વારવાર શ્રવણ કરવુ અર્થાત્ મનન કરવુ, અને નિદધ્યાસ તે પ્રમાણે વર્તવુ અથવા પંચપરમેષ્ટીનો જાપ કરવો, ઓંકારનો જાપ કરવો, ઈશ્વર પ્રણિધાન જે જે ક્રિયાઓ કરીએ છીએ, વ્રતો મહાવ્રતો પાળીએ છીએ તેનુ ફલ પોતાના આત્માને અર્પણ કરવુ, એટલે આવુ ફલ જે થાય તેથી મારા આત્માનો ઉદ્ધાર થાય એવી ભાવના રાખવી, અને તેથી હું

જગતનો ઉદ્ધાર કરીશ. પણ પુદ્દગલિક સુખોની અભિલાષા રાખીસ નહિં. તે અભિલાષા રાખવાથી મોક્ષ દૂર રહે છે.

૩ પૂર્વ તથા ઉત્તર દિશા સન્મુખ આસન ઉપર બેસી જેવી રીતે વીતરાગની મૂર્તિ બેઠેલ છે, તેવી રીતના આસને બેસવું. સ્થિર પદ્માસને બેસી હાલવું ચાલવું નહીં. જેમ શ્વાસોશ્વાસ સરખા ચાલે તેવી રીતે બેસવું.

૪ "પ્રત્યાહાર" પાંચ ઇંદ્રિયોમાંથી મનને કાઢી લેવું, અર્થાત્ પાંચે ઇંદ્રિયો કાબુમાં રાખવી, સ્પર્શ ઇંદ્રિય, રસ ઇંદ્રિય, ઘ્રાણેંદ્રિય ચક્ષુઇંદ્રિય, અને શ્રોતેંદ્રિય, આ પાંચેથી જે ભોગો પૂર્વે ભોગવાએલા હોય તેને યાદ કરવા નહિં, અને વર્ત્તમાનમાં ધ્યાનના અવસરે પણ તે ઇંદ્રિયોને તેમના વિષયમાં જોડવી નહિં, મનને ઇંદ્રિયોથી જુદું પાડવું.

"ધારણા" હૃદયમાં નવપદજીની સ્થાપના કરવી, જેવી રીતે સિદ્ધચક્રજીનો ગટો આવે છે તેવી રીતે અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુજી, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, અને તપની સ્થાપના કરવી. સ્થાપના કર્યાબાદ સર્વ વિષયોથી વ્યાવૃત કરેલું મન પ્રથમ અરિહંતપદ કે જે અરિહંતની પ્રતિમા સિદ્ધચક્રના મધ્યમાં છે, તેમાં મનને બરોબર જોડી દેવું, તે અવસરે અરિહંતનું ધ્યાન ધરવું, કેવી રીતે ધ્યાન ધરવું તે આગલ કહેવામાં આવશે, તેના વિના બીજું કાંઇ પણ યાદ કરવું નહિં. કદાચ આવે તો વારંવાર પ્રયત્નથી ઉપયોગથી દૂર કરવું.

"ધ્યાન" પ્રથમ અરિહંતનું ધ્યાન કરવું, ત્યારબાદ અનુક્રમે નવ પદનું ધ્યાન કરવું, અરિહંત ઉપર લક્ષ રાખી વિચાર કરવો કે–અરિહંત એટલે શું? અને અરિહંત શાથી થવાય? અરિ એટલે શત્રુઓ તેને હણે તે અરિહંત, શત્રુઓ કોણ છે? રાગ દ્વેષ એ મોટા શત્રુઓ છે, એને જીતવાથી સર્વે શત્રુઓનો જય થાય છે, રાગ અને દ્વેષ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે? પર વસ્તુમાં હું, અને મારાપણું માનવાથી રાગ દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે, પરવસ્તુ કોણ છે? આત્માથી વ્યતિરિક્ત જે કાંઇ જગતમાં વસ્તુ છે તે પરવસ્તુ છે. આ દુનિયામાં છ

પદાર્થો છે તેમા ધર્માસ્તિકાયાદિ ચાર કાઈ દુખ કરતા નથી, આત્મા પણ દુખ કરતા નથી, ત્યારે બાકી પુદ્દગલ દ્રવ્ય રહ્યુ, તે પુદ્દગલ દ્રવ્યજ આ જીવોને જગતમા ચારે ગતિમા ભેળે છે, માટે પરદ્રવ્ય પુદ્દગલ તેજ હુ, અથવા તે મારૂ છે, આવી રીતે પરવસ્તુમા પોતાપણુ માનવાથી તેના લાભથી રાગ થાય છે, તેના અલાભથી દ્વેષ થાય છે, ઈષ્ટ પ્રાપ્તિથી રાગ, અનિષ્ટ પ્રાપ્તિથી દ્વેષ, જ્યા રાગ, અને દ્વેષ છે, ત્યા કર્મ બધાય છે, અને કર્મ બધનથી સસારની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે પરવસ્તુમાથી મારાપણુ કાટી નાખી પોતાના આત્મ સ્વરૂપમાજ જેઓ લીન થઇ રહ્યા છે, તેઓજ રાગ દ્વેષનો જય કરે છે, અને તે રાગ દ્વેષ શત્રુના જીતવાથી અરિહંત કહેવાય છે, હવે આ અરિહતે રાગ દ્વેષનો જય કેવા અનુક્રમથી કર્યો? તે જાણવો જોઈએ, અને તે જાણી આપણે પણ તેજ પ્રમાણે વર્ત્તન કરીયે તો આપણે પણ અરિહત થઇ શકીયે, તે અનુક્રમ જાણવાને માટે આપણા પ્રથમ ઉપકારી પિતા શ્રી મહાવીર, અને અરિહત પ્રભુનુ ધ્યાન કરતા તેઓએ અગીકાર કરેલ અનુક્રમનુ તથા તેના ગુણોનુ સ્મરણ કરીયે, તે પણ આપણા જેવા મનુષ્ય હતા, પણ પોતાનુ બલ વીર્ય ફેરવી કર્મશત્રુઓનો જય કર્યો, તેનુ આપણે પણ અનુકરણ કરવુ જોઈએ, પ્રથમ મહાવીરસ્વામીએ આ સસારનુ મૂલ સ્ત્રી છે, એમ નિર્ણય કરી, ગૃહસ્થાશ્રમ છોડી દીક્ષા લઈ પ્રથમથીજ સ્ત્રીનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો, ત્યારબાદ સસારમાં દુખનું કારણ પૈસા અથવા ધન છે, એમ નિર્ણય કરી, બારમાસ સુધી યાચકોને, અને બીજાઓને સર્વ ધન આપી દીધુ, અર્થાત્ ધનનો ત્યાગ કર્યો, ત્યાર બાદ સસારનુ કારણ સ્વજન કુટુંબ જ્ઞાતીના સ્નેહ છે, અને ટુકમા મનુષ્યોના સસર્ગ છે, એમ જાણી સર્વથા ગૃહસ્થાશ્રમ ત્યાગ કરી શ્રમણનિર્ગ્રંથપણુ અગીકાર કર્યું, નિગ્રથ થવા બાદ ગામ અને દેશનો ત્યાગ કરી, અરણ્યની અદર એકલા ચાલ્યા ગયા ત્યાર બાદ એવા નિર્ણય ઉપર આવેલા છે કે એકલા ધ્યાનથી તેમ એકલી તપસ્યાથી સિદ્ધિ નહીં થાય, પણ જ્ઞાન, અને ક્રિયા બેઉથી સિદ્ધિ થાય છે, એમ નિશ્ચય કરી અતિ ઉત્કૃષ્ટી તપસ્યા અને તેની સાથે રાત્રિ, અને દિવસ સિદ્ધપ્રભુનુ ધ્યાન ધરવા લાગ્યા. કોઇ વખત વનમાં, તો કોઇ દિવસ સ્મશાનમાં, કોઈ દિવસ સુના ઘરમા, કોઇ દિવસ વસ્તીમા, એનો

રીતે અનિયમિત વિહાર કરતા, અને મહા ઉત્કૃષ્ટ ઉપસર્ગો સહન કરતા આત્માને આત્મિક ગુણોથી વાસિત કરતા, પૃથ્વીતલ ઉપર વિચરતા તે મહાત્માએ મહા કઠીન અભિગ્રહો ગ્રહણ કર્યાં હતા, જ્યાં સુધી કેવલજ્ઞાન ન થાય ત્યાંસુધી મારે મૌનપણે રહેવું, નિરંતર ધ્યાનમાં રહેવું, કોઈને અપ્રીતિ થાય ત્યાં રહેવું નહિ, ઇત્યાદિ ઉત્કૃષ્ટ અભિગ્રહો ગ્રહણ કરી, રાત્રિ દિવસ અપ્રમાદિપણામાં કાલ વ્યતીત કરતા, સાડાબાર વર્ષાંતરે ઉત્કટ આસને બેઠાં, શુકલ ધ્યાનના બીજા અને ત્રીજા પાયાના મધ્ય ભાગમાં વર્તતાં કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. કેવલજ્ઞાન પહેલાં અપાયભૂત રાગદ્વેષાદિ જવાથી અપાયાપગમાતિશય પ્રગટ થયો. અપાયાપગમાતિશયના પ્રતાપથી સ્વાભાવિક વૈરવાલાં તિર્યંચો, અને મનુષ્યો પોતાના વૈરભાવને મૂકી દઇ તેમની નજીકનો પ્રદેશ સેવન કરતા હતા, અર્થાત્ જે સ્થળે ભગવાન હોય તે સ્થળના કેટલાક ભાગ સુધી વૈરવાલા તિર્યંચો, અને મનુષ્યોના વૈરભાવ શાંત થઇ જાય. ત્યારબાદ કેવલજ્ઞાનથી જ્ઞાનાતિશય પ્રગટ થયો, જ્ઞાનાતિશયથી ભગવાન અર્હદ્ એવા મહાવીર લોકાલોકના ભાવને જાણતા થયા, ઉત્પાદ, વ્યય, અને ધ્રુવયુક્ત પદાર્થો અતીત અનાગત અને વર્ત્તમાન એ ત્રણે કાલના દ્રવ્યોના અનંત પર્યાયો દેખતા જાણતા થકા વિચરતા હતા.

ત્યારપછી પૂજા અતિશયથી દેવતાઓ, ઇંદ્રો, ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષિ, અને વૈમાનિકના દેવો આવી ભગવાનની ભક્તિ સેવા કરવા લાગ્યા: ત્યારપછી વચનાતિશયથી દેશના દેવાને માટે દેવતાઓ પોતાની ભક્તિ જણાવતા અતિઅદ્‌ભુત સમવસરણની રચના કરે છે. પ્રથમ વાયુકુમાર દેવો એક જોજન પ્રમાણ ભુમીને શુદ્ધ કરે છે. વ્યંતર દેવો સુવર્ણ, અને રત્નથી ભુમિની પીઠિકા બાંધે છે, પછી રૂપાનો ગઢ, અને સોનાના કાંગરાં રચે છે, તેને ચાર દરવાજા, તેના ચાલિસ હજાર પગથીયાં, ત્યારપછી જ્યોતિષીદેવ સોનાનો ગઢ, અને રત્નના કાંગરાં, એમ બીજો ગઢ રચે છે. તેને પણ ચાર દરવાજા, તેના વીસ હજાર પગથિયાં, ત્યાર પછી વૈમાનિક દેવો રત્નનો ગઢ, અને મણીરત્નના કાંગરાં, એમ ત્રીજો ગઢ રચે છે, તેને પણ ચાર દરવાજા, તેના વીશ હજાર પગથીયાં. એમ ત્રણ ગઢના કુલ એંશી હજાર સોનાના પગથીયાં હોય છે.

ત્રીજા ગઢના મધ્યભાગમા રત્નમય સિંહાસન (ચોતરો) રચે છે, તેની વચમા સુગધમય અશોકવૃક્ષ આખા સમવસરણમાં ફેલાઇ રહ્યો છે, નીચે ચારે દિશાએ ચાર સિંહાસનો પાદપીઠ સહિત છે, તેના ઉપર પૂર્વદિશાની સન્મુખ ભગવાન બેસે છે જ્યારે પ્રભુ દેશના આપે ત્યારે પ્રભુ ચતુર્મુખે બેઠેલા દેખાય છે, (કારણકે ત્રણ દિશાયે ત્રણ પ્રતિબિંબો ભગવાનના જેવાજ દેવતાઓએ સ્થાપન કરેલા હોય છે) દેવતાઓ આખા સમવસરણમા સુગધિ પુષ્પની જાનુ પ્રમાણ વૃષ્ટિ કરે છે, દિવ્યધ્વનિ પણ થઈ રહ્યો છે, ચામરો બન્ને બાજુએ વિંજાઇ રહ્યા છે, ભામડલ પણ સૂર્યથી અધિક પ્રભાવાળુ જલજલાટ કરિ રહ્યુ છે, આકાશમા દિવ્ય દુદુભિનો ના મધુર થઇ રહ્યો છે, મસ્તકે ત્રણ ત્રણ છત્રો ચદ્રમડલને આકારે શોભી રહ્યા છે આ આઠ મહાપ્રાતિહાર્યયુક્ત શ્રી જિનેશ્વરદેવ સમવસરણમા બેઠા બેઠા ભવ્ય પ્રાણિઓને દેશના આપે છે ભગવાનના પાદપીઠની મૂલમા અગ્નિખુણે પ્રથમ ગણધારો બેસે છે, તેની પછવાડે સામાન્ય કેવળી બેશે છે, તેની પછવાડે મુનિવર્ગ બેસે છે, તેની પાછલ વૈમાનિક દેવોની દેવિઓ, અને તેની પછવાડે સાધવીઓ ઉભી રહે છે. ભુવનપતિ જ્યોતિષ, અને વ્યતરની દેવીઓ નૈઋત્ય ખૂણામા ઉભી રહે છે ભુવનપતિ જ્યોતિષ તથા વ્યતર દેવો એ ત્રણે વાયવ્ય ખૂણામા બેસે છે વૈમાનીક દેવો, મનુષ્યો, અને મનુષ્યની સ્ત્રીઓ, એ ત્રણે પરખદા ઈશાન ખુણામાં બેસે છે એમ બારે પરખદા જાણવી

હવે ભગવાન મોક્ષ લક્ષ્મીની નજીક ગયેલા જેમણે ઘાતિકર્મોનો ક્ષય કરેલો છે ધીર, ગભીર માલવ કોશના મધુર રાગની દેવાતી દેશના સાભળી તેમાં અનેક ભવ્યપ્રાણીઓ લીન થતા દેખાય, છે, ચોતરફ આનદની ઉર્મિઓ ઉછળી રહી છે સર્વ પ્રકારના વિકારનો નાશ થયેલો હોવાથી અતિ અમત્કારી રીતે એકાત ઉપકાર કરવાની બુદ્ધિથી ભવ્ય રાજિને વિકસ્વર કરે તેવી રીતે અનેક ગુણથી ભરપૂર વાણીનો વિલાસ કરે છે

દેવતાઓ, ઇદ્રો, ચક્રવર્તિઓ, રાજાઓ, મનુષ્યો, અને તિર્યંચો પ્રભુપાસે મસ્તક નમાવી પોતાના આત્માને ધન્ય માને છે બીજા

ગઢમાં તિર્યંચો, સિંહ, અને હાથી, ગાય અને વ્યાઘ્ર, હંસ અને બીલાડી, મોર અને સર્પાદી મૃગ વિગેરે નિસર્ગ વૈર બુદ્ધિવાળા પ્રભુના અતિશયથી દુશ્મનાઇ ભુલીજઇ પોતાનું કુદરતી વૈર ભુલી જઇ મસ્તકો ઉંચાં કરી ભગવાનની દેશનાનું પાન કરી રહ્યાં છે, મસ્તકો ધુણાવે છે, ગુલતાન બની જાય છે. ભગવાન પણ વચનાતિશય પ્રગટ કરે છે, જગતના જીવોના હિત માટે ધર્મ દેશના જોજન ગામિની પ્રારંભ કરે છે, જે દેશનાને દેવો, મનુષ્યો અને તિર્યંચો પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકે છે. દરેક એમ સમજે છે કે તેને ઉદ્દેશી શ્રી જગન્નાથ પ્રભુ દેશના આપે છે. મધુર રાગથી દેવાતી દેશના સાંભળી અનેક ભવ્યપ્રાણીઓ લીન થતા દેખાય છે. અનેક ગણધરો ને મુનિવરો પ્રભુની વૈયાવચ્ચ કરી રહ્યા છે. વચ્ચે સિંહાસન ઉપર ચતુર્મુખે શ્રી પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરનાર, આસન્ન મોક્ષ ગામી પુણ્યવાન્ મહાત્મા સયોગી અવસ્થાએ પોહોંચેલા બેઠેલા છે, આવી રીતે કેવળજ્ઞાન ભાસ્વર અતિશયયુક્ત અર્હંતના રૂપનું અવલંબન કરવું. એમના એક એક પ્રાતિહાર્યનું, ગુણોનું વર્ણન કરતાં પુસ્તકો ભરાય તેમ છે, એમના ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને એમણે મોહરાજાનો જે વિજય કર્યો છે, તેપર વિચાર કરતાં આખું જીવન પુર્ણ થઇ જાય. સર્વ જંતુપર અપરિમિત કરૂણા વિગેરે એટલા આકર્ષક સુંદર અને રમ્ય છે કે, એનાપર જેમ જેમ વિચાર કરવામાં આવે તેમ તેમ અતિ આનંદ થાય તેમ છે. કારણકે પ્રભુના અતિશય વિગેરે લક્ષ્મી સાદી દૃષ્ટિને પણ બહુ ખેંચાણ કારક લાગે છે, પરમાત્માના ગુણગ્રામમાં રંજન થતાં છેવટે તન્મયપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રભુના નખ રોમ દીક્ષા લીધા પછી વધતા નથી, આહાર, નિહાર, છદ્મસ્થ પ્રાણી દેખી શકતા નથી. લોહી, માંસ ઉજ્વલ હોય છે. કાયા સુગંધમય હોય છે, શ્વાસોશ્વાસ કમળ જેવો સુગંધિ હોય છે. વિહારમાં દેવો તેમની આગલ રત્નમય નિર્મિત ધર્મધ્વજ ચલાવે છે, જમિનપર સોનાના નવ કમલો ચાલે છે, તેનાપર પ્રભુ પગ મૂકી ચાલે છે, પક્ષીઓ પ્રદક્ષિણા દીયે છે, અશોક વૃક્ષ સાથે ચાલે છે, પાદપીઠસહીત સિંહાસન પણ આકાશ માર્ગે ચાલે છે, પવન અનુકુળ વાય છે, છયે ઋતુ સમકાળે ફલે છે. માર્ગમાં વૃક્ષો પણ

નમતા જાય છે, બન્ને બાજુ ચામર વિંજાયા કરે છે, કાંટા અધોમુખ થઇ જાય છે, આકાશમા ધર્મચક્ર ચાલે છે, મસ્તક ઉપર ૩ છત્રો નીરંતર ધારણ કરેલા હોય છે

પ્રભુ જ્યા જ્યાં વિચરે છે ત્યા ત્યા સવાસો યોજન સુધી સાતપ્રકારની ઈતિઓ પણ ઉત્પન્ન થતી નથી સમવસરણ પૃથ્વીથી અધર અઢી ગાઉ ઉંચુ હોય છે, બીજા ગઢના ઈશાન ખુણે પ્રભુને વિશ્રામાર્થે રત્નમય દેવચ્છંદો હોય છે

ત્યાંથી પ્રભુ પૂર્વ દીશા તરફ આવી "નમસ્તીર્થાય" એમ બોલી પ્રભુ સિંહાસન ઉપર બીરાજમાન થાય છે તીર્થંકર નામ કર્મના ઉદયથી અનેક દેવો, અને અસુરો પ્રભુની સેવા કરે છે પ્રભુ સિંહાસન ઉપર બેસી દરરોજ એક પ્રહર સુધી યોગમુદ્રાએ ભવ્યપ્રાણીઓ પર ઉપકાર કરવાની બુદ્ધિથી અતિ ભવ્યતાદર્શક વાણીથી દેશના આપે છે અનંત જ્ઞાન હોવાથી દેશના બહુજ અર્થયુક્ત પૂર્વાપર વિરોધ રહિત અનેક (૩૫) ગુણોવાળી ગર્ભીર નિકળે છે ચોત્રીસ અતિશયની મહત્તા અન્યની સરખામણીમા અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ હોવાથી અત્યંત આનંદ આપે છે અને કરોડોની સંખ્યામા દેવો નિરંતર પ્રભુની સેવામા તેમના અતિ ઉજ્વલ ગુણોથી આકર્ષાઇને રહે છે, અને પ્રભુપદની સેવા કરી પોતાના જન્મને ધન્ય માને છે આવી અનેક સમૃદ્ધિ તીર્થંકર નામકર્મના ઉદયથી થાય છે પણ પ્રભુ તેમા અલિપ્ત રહે છે, તેના જેવુ સામ્રાજ્ય ત્રણ જગતમાં કોઇનુ થયુ નથી, ત્રણ લોકની પ્રભુતા તેનેજ શોભે છે

બહારના ગઢના દરેક દ્વારની પાસે સુંદર જલથી પૂર્ણ એવી બબે વાપિકાઓ હોય છે, સમવસરણના દરેક દ્વારે ધર્મધ્વજ ૧, માનધ્વજ ૨, ગજધ્વજ ૩, સિંહધ્વજ ૪, અષ્ટ મંગલ, પંચાલી ફુલોની માલાઓ, વેદીકાઉપર પૂર્ણકલસ, મણીમય તોરણો, ધ્વજ, પતાકા, ધૂપઘટી, છત્ર, ગઢની ઉપર સુવર્ણની પુતળીઓના શબ્દોથી દિશાઓને ગજાવતો રત્નમય મહાધ્વજ શોભતો હતો દરેક ગઢના

 ...ના ચાર ચાર દ્વારો ઉપર ઈંદ્રમણિના તોરણો

હોય છે, ત્રણે ગઢ ઝાકઝમાલ થઇ રહેલા, આવી રીતે યોજન પ્રમાણના વિસતારવાળા સમવસરણમાં દેવતાઓ, મનુષ્યો, અસુરાદિ કોટી ગમે સમાય છે, પણ સંકડાસ પડે નહી. એ પ્રભુનોજ મહિમા છે. આ પ્રમાણે દેશના સાંભલવામાં અથવા ભગવાનની સન્મુખ સ્થિર થઇ બેસી જવું. જેટલીવાર સ્થિરતા રહે તેટલીવાર સમવસરણમાં ભગવાનની સામી દૃષ્ટિ રાખી ધ્યાનમાં સ્થિર રેહેવું.

ધન્ય હો પ્રભુ સંસારરૂપ સમુદ્રમાં જહાજ સમાન છો, આજ મારે સોનાં સરિખો દિવસ, આજ મારે મોતીડે મેહ વુઠયા, આજ મારે આનંદ થયો, ચોસઠ ઈંદ્રના પુજનિકના દર્શન થયાં, આજ હું સુકૃત થયો, ચોંત્રીસ અતિશય, પાંત્રીશગુણ વાણી, પંચમજ્ઞાન, બારગુણ, એક હજાર ને આઠ ઉત્તમ લક્ષણના ધારણ કરનારા, છત્ર, ચામર વિજાઈ રહ્યાં છે, અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય શોભતે બાર પર્ષદા આગલ દિવ્ય ધ્વનિથી દેશના દઇ ભવ્યજીવને સંસારરૂપ સમુદ્રથકી તારનારા એવા હે પ્રભુ! જગતાધાર! કૃપાવતાર! અનંત ગુણે કરી બિરાજમાન કરૂણાના સાગર! પરમ પૂજ્ય! મારો આત્મા જન્મ, મરણ, જરા, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, ચોરાસી લક્ષ જીવાયોનિમાંહે પરિભ્રમણ કરતો અનંતા કાળચક્ર થયા અનંતા શરીર ધારણા કર્યાં, અનંતી કર્મની વર્ગણામાંહે વિટાયેલો મારો આત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશી સિદ્ધનો સાધર્મી, તેના તમારા આલંબનથી સત્તામાં રહેલ અનંતા આત્માના ગુણ પ્રગટ થશે.

ત્યારબાદ સિદ્ધ ભગવાન ઉપર દૃષ્ટી રાખવી, સિદ્ધ ભગવાનના ગુણોનું ચિંતવન કરતાં તેમાં સ્થિર થાવું, સિદ્ધ અનંત જ્ઞાન અનંત દર્શન અનંત આનંદ અનંત વીર્ય અનંત સુખ, સાદિ અનંત, અગુરૂલઘુ, અરૂપી, આ આઠ, મોટા ગુણોએ કરી સહીત સમગ્ર કર્મકલંકવિમુક્ત આત્મસ્વરૂપમાં લીન થયેલા જન્મ, જરા મરણ રોગ શોકાદિથી મુક્ત થયેલ, શબ્દ રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શથી રહિત, એકાંત અનંત સુખમાં મગ્ન થયેલ, ખરેખરૂં આત્મસુખ સિદ્ધ ભગવાનજ અનુભવે છે. જ્ઞાનાવરણી કર્મનો ક્ષય થવાથી જેમને એ અનંતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલું છે, દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંતદર્શન

જેમને પ્રાપ્ત થયુ છે, મોહનીકર્મનો ક્ષય થવાથી અનત આનદ જેમને પ્રગટ થયો છે, અથવા યથાખ્યાતચારિત્ર અથના સ્થિરતા ગુણ જેમને પ્રગટ થયેલ છે, અ તરાયકર્મનો ક્ષય થવાથી અનત વીર્ય જેમને પ્રાપ્ત થયેલ છે, વેદનીકર્મનો ક્ષય થવાથી અનત અવ્યાબાધ સુખ જેમને પ્રાપ્ત થયેલ છે, આયુકર્મના ક્ષયથી સાદિ અનત સ્થિતિ જેમની છે, ગોત્રકર્મના ક્ષયથી અગુરૂલઘુપણુ પ્રાપ્ત કરેલ છે, નામ કર્મનો ક્ષય થવાથી અરૂપી ગુણ પ્રાપ્ત કરેલ છે, એ આદિ અનત ગુણો સહિત સિદ્ધ ભગવાન આત્મસ્વરૂપે લીન થઈ રહેલ છે એ આઠ ગુણોમા સ્થિરતા કરવી સ્થિરતાનો અર્થ કાંઇ પણ વિચાર ન કરતા એક તે ગુણમા લીન થઇ રહેવુ

॥ अथ सिद्धपद सञ्झाय ॥

॥ श्रीगौतम पृच्छा करे, विनय करी शीश नमाय प्रभुजी ॥ अविचल स्थानक में सुण्यु, कृपा करी मोय बताय प्रभुजी ॥ शिवपुर नगर सोहामणु ॥ १ ॥ ए आंकणी ॥ आठ कर्म अलगां करी, सार्यां आतम काम हो ॥ प्र० ॥ छूटा ससारनां दुःखथकी, तेणे रहेवानु किहां ठाम हो ॥ प्र० ॥ शि० ॥ २ ॥ वीर कहे ऊर्ध्व लोकमां, सिद्ध शिलातणु ठाम ॥ हो गौतम ॥ स्वर्ग छव्वीशनी उपरें, तेहनां बारे नाम हो ॥ गौं० ॥ शि० ॥ ३ ॥ लाख पिस्तालीश जोजना, लांबी पोहोली जाण हो ॥ गौं० ॥ आठ जोजन जाडी विर्षे, छेडे मख पंख ज्यु जाण हो ॥ गौं० ॥ शि० ॥ ४ ॥ उज्वल हार मोती तणा, गोदुग्धशख वखाण हो ॥ गौं० ॥ ते यकी ऊजली अति घणी, उलट छत्र संठाण हो ॥ गौं० ॥ शि० ॥ ॥ ५ ॥ अर्जुन स्वर्णसम दीपती, गठारी मठारी जाण हो ॥ गौं० ॥ फटक रत्न यकी निर्मली, सुआली अत्यत वखाण हो ॥ गौं० ॥ ॥ शि० ॥ ६ ॥ सिद्धशिला ओलघी गया, अधर रह्या सिद्ध राज

हो ॥ गौ० ॥ अलोकथुं जाई अड्या, सार्या आतम काज हो ॥गौ०॥ ॥ शि० ॥ ७ ॥ जन्म नहीं मरण नहीं, नहीं जरा नहीं रोग हो ॥ गौ० ॥ वैरी नहीं मित्रज नहीं, नहीं संजोग विजोग हो ॥ गौ० ॥ ॥ शि० ॥ ८ ॥ भूख नहीं तरषा नहीं, नहीं हर्ष नहीं सोक हो ॥ गौ० ॥ कर्म नहीं काया नहीं, नहीं विषयारस संयोग हो ॥ ॥ गौ० ॥ शि० ॥ ९ ॥ शब्द रूप रस गंध नहीं, नहीं फरस नहीं वेद हो ॥ गौ० ॥ बोले नहीं चाले नहीं, मौनपणुं नहीं खेद हो ॥ गौ० ॥ शि० ॥ १० ॥ गाम नगर तिहां कोइ नहीं, नहीं वसती उजाड हो ॥ गौ० ॥ काल सुगाल वर्त्ते नहीं, रात दिवस तिथि वार हो ॥ गौ० ॥ शि० ॥ ११ ॥ राजा नहीं परजा नहीं, नहीं ठाकुर नहीं दास हो ॥ गौ० ॥ मुक्तिमां गुरु चेला नहीं, नहीं लघु वडाइ तास हो ॥ गौ० ॥ शि० ॥ १२ ॥ अनंता सुखमां झीली रह्या, अरूपी ज्योति प्रकाश हो ॥ गौ० ॥ सहु कोईनें सुख सारीखां, सघलानें अविचल राज हो ॥ गौ० ॥ शि० ॥ १३ ॥ अनंता सिद्ध मुगतें गया, वली अनंता जाय हो ॥ गौ० ॥ अवर जग्या रूंधे नही, ज्योतिमां ज्योति समाय हो ॥ गौ० ॥ शि० ॥ १४ ॥ केवल ज्ञान सहित छे, केवल दर्शन खास हो ॥ गौ० ॥ खायक समकित दीपता, कदीय न होवे उदास हो ॥ गौ० ॥ शि० ॥ १५ ॥ सिद्ध स्वरूप जे ओलखे, आणी मन वैराग हो ॥ गौ० ॥ शिवसुंदरी वेगें वरे, नय कहे सुख अथाग हो ॥ गौ० ॥ शि० ॥ १६ ॥

॥ इति श्री सिद्धसझाय संपूर्ण ॥

જ્યારે હવે તેમાંથી સ્થિરતા ખસે ત્યારે ત્રીજા આચાર્યપદ ઉપર લક્ષ આપી પીળા વર્ણની મૂર્તિની આકૃતિ ચિત્તમાં સ્થાપી આચાર્યના ગુણોનો વિચાર કરવો, જે આચાર્ય ભગવાન ગચ્છ અથવા શાસનનો ભાર વહન કરવાને ધોરી જેવા છે, જે દ્વાદશાંગીરૂપ

ગણી પીઠકને ધારણ કરે છે, તીર્થંકર મહારાજે પણ શાસનરૂપ રથની લગામ તેમને સોંપી છે, જેવી ઉપગારી સર્વસંઘનુ રક્ષણ કરે છે સુત્રાર્થ વાચનાઓ આપી પથ્થર જેવા શિષ્યોને નવપલ્લવિત કરે છે, તીર્થંકર મહારાજને વિરહે જે અનાથ એવા સંઘનુ તથા મુનિઓના સારણા વારણા ચોયણા, પડિચોયણાદિકે કરી રક્ષણ કરે છે દુર્ગતિમા પડતા જીવોને હસ્તાવલંબનભૂત અનેક ગુણાન્વિત આચાર્ય મહારાજ છે એવી રીતે તેમના ગુણોમા લીન થઇ જાવુ, અર્થાત્ તે ગુણોની પોતામા વૃદ્ધિ કરવી

ત્યાર પછી નીલવર્ણની આકૃતિ હૃદયમા સ્થાપન કરી ઉપાધ્યાયજી મહારાજનુ ધ્યાન કરવુ, ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જેમ રાજાને યુવરાજ હોય છે, તેમ આચાર્ય મહારાજના યુવરાજ પેઠે રહેલા સાધુઓના ગુણોએ કરી વાસિત થયેલા શિષ્યોને મૂલસૂત્ર ભણાવનારા, પચીશ ગુણોએ સહિત નિષ્કારણ ઉપગારી એવા અનેક ગુણાન્વિત ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શાસનરક્ષક જાણવા પચીશ ગુણો-અગીયાર અંગ, બાર ઉપાંગ ચરણસિત્તેરી કરણસિત્તેરી વિગેરે પચવીશ ગુણોસહિત મહાશાસન ઉપગારી સ્વપરહિતકારી ઉપાધ્યાયજી મહારાજના ગુણોમાં લીન થાવું

ત્યારપછી શ્યામ વર્ણની આકૃતિ મુનિમહારાજની હૃદયમા સ્થાપન કરી મુનિમહારાજનુ ધ્યાન ધરવુ બાહ્ય અભ્યંતર ગ્રંથી રહિત નિગ્રંથો ગૃહસ્થોના પ્રતિબંધથી રહિત નિર્લેપ અપ્રતિબંધવિહારી આત્મસ્વરૂપમા રમણ કરવાવાલા અધ્યાત્મરસથી પુષ્ટ થયેલા આ લોકની પરલોકની વાછા રહિત સતાવીસ ગુણો સહિત સ્વપર ઉપગારી મોક્ષમાર્ગના સાધક એવા અનેક ગુણાન્વિત મુનિમહારાજ જગતના ઉપગારી જાણવા. એ સતાવીશ ગુણોપેત નિસ્પૃહી સ્વપર તારક મુનિ મહારાજના ગુણોમા લીન થવુ, અને તેના ગુણો જેમ બને તેમ પોતામા આરોપવા.

ત્યારબાદ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપ ઉપર મનને યથાશક્તિ ઠેરવવુ, અને એ નવે પદોમા લીન થતાં સમાધિ થાય જે ગુણોનુ ધ્યાન કરીએ છીએ તે ગુણીઓના ગુણ આપણામા આવી જાય ત્યારે સમાધિ થઈ જાણવી

દુહા.

પ્યારો આપણો આતમા, ત્યાગે પુદ્ગલ ખેલ;
સો પરમાતમ જાણીયેં, નહી જસ ભવકો મેલ. ૧
પુદ્ગલ સેં રાતો રહે, જાણે એહ નિધાન;
તસ લાભે લોભ્યો રહે બહીરાતમ અભિમાન. ૨
પુદ્ગલ ભાવ રૂચે નહી, તેથિ રહે ઉદાશ;
સો અંતર આતમ લહે, પરમાતમ પરકાશ. ૩
વસ્તુ વિચારત ધ્યાવ ને, મન પામે વિસરામ;
રસ સ્વાદિત સુખ ઉપજે, અનુભવ તાકો નામ. ૪
જિન સ્વરૂપ થઇ જિન આરાધે. તે સહી જિનવર હોવેરે;
ભમરી ઈલીકાને ચટકાવે, તે ભમરી જગ જોવેરે. ૫
સમકીત વિણ નવ પૂરવિ, અજ્ઞાનિ કેહેવાય;
સમકીત વિણ સંસારમાં, અરહો પરહો અથડાય. ૬
સમકીત અડપવયણ ધણી, પણ જ્ઞાનિ કેહેવાય;
અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તમાં, સકલ કર્મ ક્ષય જાય. ૭
જ્ઞાનગર્વ મતિ મંદતા, નિષ્ઠુર વચન ઉદ્ગાર;
રૌદ્રભાવ આલસ દશા, નાશે પંચ પ્રકાર. ૮
પૂજા કોટી સમં સ્તોત્રં, સ્તોત્ર કોટી સમો જપઃ
જાપ કોટી સમં ધ્યાનં, ધ્યાન કોટી સમો લયઃ ૯
જ્ઞાનિ કો ભોગહે સો, નીર્જરાકો હેતુ હે;
અજ્ઞાનિ કો ભોગહે સો, બંધ ફ્લ દેતુ હે. ૧૦
જ્યાં લગે આતમ દ્રવ્યનું, લક્ષણ નવી જાણ્યું;
ત્યાં લગે ગુણઠાણું ભલું, કેમ આવે તાણ્યું. ૧૧
આતમ સાખે ધર્મ જીહાં, ત્યાં જનનું શું કામ;
જન મંન રંજન ધર્મનું, મૂલ ન એક બદામ. ૧૨

કરૂણા વચ્છલ સજનતા, આત્મ નિંદા પાઠ,
સમતા ભક્તિ વિરાગતા, ધર્મ રાગ ગુણ આઠ ૧૩
આરંભ વિષય કષાયવશ, ભમિયો કાલ અનંત,
લખ ચોરાશી યોનિમા, અબ તારો ભગવંત ૧૪
કરૂણા નિધિ કૃપા કરી, કઠીણ કર્મ મોહે છેદ,
મોહ અજ્ઞાન મીથ્યાત્વનો, કરજો ગંઠી ભેદ ૧૫
જીતની વસ્તુ જગતમે, નીચ નીચ મેં નીચ,
અધમે પાપી મે હુંનો, કસુ મોહ કે બીચ ૧૬
થાપણ મોસા મે કિયા, કરી વિશ્વાસી ઘાત,
પરનારી ધન ચોરીયા, પ્રગટ કહ્યો નહી જાત ૧૭
જે મે જીવ વિરાધીયા, સેવ્યા પાપ અઢાર,
નાથ તુમારી સાખસે, વારમનાર વિકાર. ૧૮
કામિ કપટિ લાલચિ, અનઉદા અવિનીત,
અવિવેકિ ક્રોધિ કઠીણ માહા પાપિ મદજીત ૧૯
ચેતન તે એસી કરી, જેસી ન કરે કોઈ,
વિષયા રસને કારણે, સ્નરસ બેઠો ખોય, ૨૦
જરા આઇ જોબન ગયા, શીર પલીયા તે કેશ,
લલુતા તો છોડી નહી, ન કર્યો ધર્મ લવ લેશ ૨૧
રાતી ગમાઈ ગોનતે, દીનશ ગમાયા ખાય,
હીરા જેસા મનુષ્ય ભવ, કવડી બદલે જાય. ૨૨
માખી ચદન પરિહરે, કમ્મલ ઉપર જાય,
મૂરખ ધર્મ ન સાંભલે, ઉંઘે કે ઉઠી જાય ૨૩
સંગત બીચારી કયા કરે, હૃદયા ભયા કઠોર,
નવ નેજા પાણી ચડે, પથર ન ભીંજે કોય ૨૪
લક્ષ્મી કોની થઈ નથી, થાશે નહિ કો દિન,
ધર્મે મારગે વાપર્યુ, તે થાસે તુજ ધન ૨૫
કોડ પતિ મૂકી ગયા, કોડી ન ગઇ તે સાથ,
હાથે તે સાથે થશે, મિથ્યા પ્રભીજુ આત ૨૬

સતિયા સત ન છોડીયેં, સત છોડયે પત જાય;
સતની બાંધી લક્ષ્મી, ફીરફીર કેરા ખાય. ૨૭

નમે છે આંબા આંબલી, નમે છે દાડીમ દ્રાખ;
એરંડ બીચારો શું નમે, જેની ઓછી શાખ. ૨૮

વિક્રમ વિશાવિશ પછી, થાસે ધર્મ પ્રકાસ;
સાધુ મહિમા વાધસે, મત પાખંડ ખલાશ. ૨૯

આત્મ ભાવવિના જે કથા, વખાણ ચર્ચા વિચાર;
તે સર્વ બાલ જ્ઞાન છે, મિથ્યામતિ આચાર. ૩૦

નિજ સ્વભાવમાં સદા રહે, તજી રાગને દ્વેષ;
પૂર્વ કર્મને ખેરવે, એ સિધાંતનો રેશ ૩૧

નિચું જોઇ ચાલતાં, ત્રણ ગુણ મોટા થાય;
કાંટો ટળે દયા પળે, પગ પણ ના ખરડાય. ૩૨

ચાંપી બાંધે પાઘડી, ચાંપી ઉતારે નખ;
ચાંપી પેહેરે ખાશડા, એ ત્રણ અણધાર્યાં દુઃખ. ૩૩

કહે ના થા સો કહદીયા, અબ કયા બજાવું ઢોલ;
એક સ્વાસમેં જાત હે, તીન લોકકા મોલ. ૩૪

ચાર ઘડી રાત્રી પાછલી, સૂર્ય ઉદય પર્યંત,
બ્રાહ્મ મુહુર્ત તે જાણવું, ભજન ધ્યાન બલવંત. ૩૫

એરણની ચોરી કરે, દીયે સોયકા દાન;
ઉંચો નીચો ઉછલે, કયું ન આય વિમાન. ૩૬

વડા વડાઇ ના કરે, વડા ન બોલે બોલ;
હીરા મુખસેં ના કહે, લાખ હમારા મોલ. ૩૭

જે બોલે બાલક મતિ, જે બોલે અણગાર;
જે બોલે વરકામીની, જુઠ ન પડે લગાર. ૩૮

પ્રથમ ક્રોડ આડત્રીશ, લઘુમણ લખ દસ્યાર;
બાર સહસ નવસત, સિતેર વલી ઉપર સાર. ૩૯

એટલે મણે એક ભાર, ભાર ચિહુપત્ર વખાણું;
આઠ ભાર ફલફુલ, બારખટ વેલી જાણું. ૪૦

નિંદક ધોબી દો જણા, ધોવત હે ગમમેલ,
ધોબી કમાઈ કરત હે, નિંદક ઠેલમઠેલ ૪૧

શુદ્ધભાવ મુજમાં નથી, નથી સર્વ તુજ રૂપ,
નથી લઘુતા કે દીનતા, શું કહું પરમ સ્વરૂપ ૪૨

નથી આજ્ઞા ગુરુ-દેવની, અચળ કરી ઉરમાંહિ,
આપ તણો વિશ્વાસ દૃઢ, ને પરમાદર નાહિ ૪૩

હું પામર શું કરી શકું, એવો નથી વિવેક,
ચરણ શરણ ધીરજ નથી, મરણ સુધીની છેક ૪૪

કાળ દોષ કળિથી થયો, નહીં મર્યાદા ધર્મ
તોય નહિ વ્યાકૂળતા, જુઓ પ્રભુ મુજ કર્મ ૪૫

એમ અનંત પ્રકારથી, સાધન રહિત હુંય,
એકે પણ સદ્ગુણ નહિ, મુખ બતાવું શુંય. ૪૬

કેવળ કરુણા મૂર્તિ છો, દીન બંધુ દીન નાથ,
પાપી પરમ અનાથ છું ગ્રહો પ્રભુજી હાથ ૪૭

હે પ્રભુ! હે પ્રભુ! શું કહું, દીનાનાથ દયાળ;
હું તો દોષ અનંતનું, ભાજન છું કરૂણાળ ૪૮

પ્રભુ ચરણ આશ્રય વિના, સાધન કર્યાં અનેક,
પાર ન તેથી પામિયો, ઊગ્યો ન અંશ વિવેક ૪૯

અચિંત્ય તુજ મહાત્મ્યનો, નથી પ્રફુલ્લિત ભાવ,
અંશ ન એકે સ્નેહનો, ન મળે પરમ પ્રભાવ ૫૦

જાણ્યું તો તેહનું ખરૂં, જે મોહે નવી લેપાય,
સુખ દુખ આવ્યે જીવને, હરખ શોક નવી થાય ૫૧

આ ભવમાં સમજ્યો નહિ, પડસે વાત ઉવાર;
ફરીને મળવું દોહીલું, ભમતા ભવ અપાર ૫૨

મૂરખ નરે જાણે નહી, ક્ષણ લાખીણો જાય,
કાળ ઓચિંતો આવશે શરણું કો નવી થાય ૫૩

અવસર આવ્યે અવશ્યકર, અવસર આવ્યે મત ભુલ,
અવસર ચૂક્યા જે નરા, તે માણસ કોડી મૂલ ૫૪

નરભવ ચિંતામણિ સમો, જીવ તું એળે મત હાર;
જિનશાસન મન સ્થિર કરી, જીવ તું આપ સંભાલ. ૫૫

ભોગ ભલા નર તે લહે, હરખે દીજે દાંન;
સમકિત સહિત શિવપદ લહે, અનંતા સુખનો ઠાંમ. ૫૬

મમતા માયા પરિહરો, કુમતિ કરજો દૂર;
રતિ રાખો જિનરાજમાં, તો પામો સુખ પૂર. ૫૭

નિંદા હમારી જો કરે, મિત્ર હમારા હોય;
સાબુ લેવે ગાંઠકા, મેલ હમારા ધોય. ૫૮

પ્રભુ નામનો આળશુ, ભોજનમાં હુશીયાર;
સાધુની નિંદા કરે, વારંવાર ધિક્કાર. ૫૯

સંજમપાલે સિદ્ધનમે, શિયલ ન ખંડે રેખ;
તો પણ મુક્તિ વેગથી, જો ઘટ રાગ ને દ્વેષ. ૬૦

કચન તજવો સહેલ છે, પરનારિનોસ્નેહ;
પરનિંદા પરઈર્ષા, દુર્લભ તજવો તેહ. ૬૧

જેસે જવરકે જોરસેં, ભોજનકિ રૂચી જાય;
તેસે કુકર્મકે ઉદે, ધર્મ બચન ન સુહાય. ૬૨

ગ ઝ લ.

અરે ઓ ભાઈ જંજાળી, રહ્યો શું મોહમાં માલા;
ન જોયું આપ નિહાળી, રહ્યા જડભાવને ઝાલી. ૧

કંઈક નિજ હિત સંભાળી, પકડને પુણ્યની ડાળી;
કરી માયાજ તેં વ્હાલી, ગુમાવી જીંદગી ખાલી. ૨

વરશ પચાશ તો વીત્યાં, કરી ના આત્મની ચિંતા;
ન ગાઇ ધર્મની ગીતા, પકડશે કાળ ઓચિંતા. ૩

મળી આ દેહ બહુ મુલી, ગયો દેવા વિષે ડુલી;
પકડી તે પાપની પુળી, કનક મુકી ધમે ધુલી ૪

મુશાફર બે દિનશનો તુ, મુશાફરી બગલે આવ્યો,
નથી આ બગલો તારો, વૃથા તુ બોલમા મારો ૫

કહુ હુ પ્રેમથી વ્હાલા, હવે લે હાથમા માળા,
ઉપાધિના તજી ભાલા, હૃદયના ખોલને તાળા ૬

ઉમર આ રાખમા ગેળી, ન જોયુ ચિત્તમા ખોળી,
ગળી તે ગર્વની ગોળી, ઉદરમા જીદગી બોળી ૭

નથી ઘરબાર આ તારા, નથી સુત દ્રવ્ય કે દારા,
ધરીલે ધર્મના વાગ, કહ્યુ તુ માનીલે મારા, ૮

હવે લે ચિત્તમા ચેતી, ધરમની ખેડને ખેતી,
શીખામણ હુ કહુ કેવી, વૃથા તુ પીલમા રેતી ૯

વિનય મુનિ વદે ભાવે, ગઝલ એ પ્રેમથી ગાવે,
સુબોધે સત સમજાવે, સમય આવો ફરિ નાવે ૧૦

૧ વાદવિવાદ ન કરે, સમભાવે રહે પરભાવને સર્વથા અસ્થિર જાણે, પરપુદ્ગલમા આસક્તી નહીં, સ્વભાવમા રહે, તેજ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય કહેવાય ૨, પરની ઇચ્છા, આશીભાવ, દીનપણુ, કર્માધીનતા, જન્મમરણ, અજ્ઞાન, એજ પરમ દુખ છે ૩, આત્માનો રસ્તો બતાવે, આત્માને ઓલખાવે, તે સદ્દગુરૂ જાણવા ૪, આત્માને શાશ્વતો જાણે તેજ વિવેક અને સમકીત ૫, આત્મજ્ઞાનં શિવાય બાહ્ય જ્ઞાન તે આત્મગુણનો આસ્વાદન પામે નહીં ૬, જે આત્માના ધર્મને બતાવે, કર્મજાલથી મુકાવે, તે ગુરૂ સજ્જન કહેવાય ૭ આત્મબોધ, અનુભવજ્ઞાન, સ્પર્શજ્ઞાન, તે જ્ઞાન જાણવુ ૮, સર્વ વસ્તુને જીવ જાણે છે ૯, જ્ઞાનચેતના જાગે ત્યારે પોતાની કથા પોતે કહે ૧૦, સમકીત છીપ સમાન છે, તેમા ગુરૂના વચન મોતી સમાન છે ૧૧, વૈરાગ્ય તે કલ્પવૃક્ષ, આનંદ તે સુધા, શુદ્ધભાવ તે ચદ્રમા કહેવાય. ૧૨, જ્ઞાનદૃષ્ટી રૂપી હાથી તેની પાસે ઉદયરૂપી કુતરો ભસીને ચાલ્યો જાય છે ૧૩, ચેતના બે પ્રકારની છે, તેમા જ્ઞાનચેતના તેથી

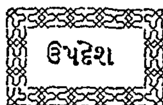
મોક્ષ અને કર્મચેતનાથી બંધ થાય છે. ૧૪. જ્યાં સુધી હૃદયમાં પ્રમાદ છે, ત્યાંસુધી પરાધીનપણું છે. ૧૫, વૈરાગ્ય શૃંગારની સાથે હોય નહિં અને શૃંગારની સાથે વૈરાગ્ય પણ હોય નહિ, જ્ઞાન તે વૈરાગ્ય સાથે અને વૈરાગ્ય તે જ્ઞાન સાથે હોય પણ જુદા હોય નહિં. ૧૬, વિતરાગના વચનની અસરથી વિષય, કષાય નિસ્વાદ ન લાગ્યા તો જાણવું કે, વિતરાગના વચન કાને સાંભળ્યાં નથી. ૧૭. જગતનો માર્ગ પ્રમાદનો છે, અને મોક્ષ માર્ગ અપ્રમાદનો છે.

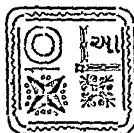
મન વચન કાયાથી કરેલ કર્મ, તે તપ સંજમાદિ શુભ વ્યાપારે નાશ પામે. સતાએ રહેલ કર્મ, શુભ ઉપયોગે નિર્જરે. મિથ્યાત્વના બાંધેલાં કર્મ, સમ્યકત્વથી જાય. અવિરતીના બાંધેલાં કર્મ વિરતી કરવાથી જાય. કષાયથી બાંધેલાં કર્મ, ઉપશમાદિકથી જાય. પ્રમાદથી બાંધેલાં કર્મ, અપ્રમાદથી જાય. ઈન્દ્રિય વિષયના બાંધેલાં કર્મ તપસ્યા કરવાથી જાય. શુદ્ધ ઉપયોગે ધર્મ પોતાના દ્રવ્યગુણપર્યાયમાં તદાકાર. અશુદ્ધ ઉપયોગે રાગદ્વેષ, તદઉપયોગે કર્મબંધ, શુભ ઉપયોગે પુણ્યબંધ, અશુભ ઉપયોગે પાપબંધ. પાપે, અશાતા, પુણ્યે સાતા, કર્મે સંસાર, અને ધર્મે મોક્ષ. ધર્મ તે આત્મસ્વભાવ જનિત અને પુણ્યપાપ તે કર્મજનિત. પુણ્ય તે બંધ છે, ભોગ છે, આશ્રવ છે, અને ક્ષય પણ છે

ધર્મ તે સંવરરૂપ છે, નિર્જરારૂપ છે, અને અક્ષય છે. તે સમકીતીને હોય, જ્યાંસુધી જીવ સંકલ્પવિકલ્પમાં પ્રણમે છે ત્યાંસુધી કર્મ બંધાય છે. જીવ નિર્વિકલ્પભાવે પ્રણમે ત્યાં ધર્મ નીપજે. વિકલ્પે કર્મ, નિર્વિકલ્પે ધર્મ. કર્મચેતના તે રાગદ્વેષરૂપે પ્રણમવું. કર્મફલચેતના તે ઉદય આવેલા કર્મને વેદવું. દ્રવ્યકર્મ તે આઠકર્મ, ભાવકર્મ તે રાગદ્વેષાદિ અશુદ્ધ પરિણામ. નો કર્મ તે પાંચ શરીર, કર્મચેતના તે ત્રસ જીવને હોય. કર્મફલ ચેતના તે એકેંદ્રિય જીવને હોય. જ્ઞાન ચેતના તે સમકીતીને હોય. પ્રાક્રમ તે ઉદયાનુસારે, બલ તે શરીરનું, વીર્ય તે આત્માનું, દ્રવ્યનિર્જરા તે કર્મની વરગણાને ઘટાડવી. ભાવનિર્જરા તે રાગદ્વેષ મોહાદિનું ઘટાડવું તે. દ્રવ્યજ્ઞાન તે શાસ્ત્રાદિકનું પઠનરૂપ. ભાવજ્ઞાન તે આત્માના સ્વરૂપનું જાણપણું, અજ્ઞાનીનો નિશ્ચય તે જન્મમરણનું કારણ છે, અને જ્ઞાનિનો નિશ્ચય તે મોક્ષનું કારણ છે.

દુનીયામા ઘણા જીવો એવી માન્યતાવાળા છે કે—“હુ જે વખતે ધર્મના કાર્ય કરૂ તે વખતે સહુની નજર મારા ઉપર રહે, અને લોકો ધર્મવાળો ગણે, મારૂ ઉત્તમ કાર્ય એકદર રહી ન જાય” એવી વાહ વાહ મેળવવાની લાલસા રહેલી હોય છે—આની વૃત્તિમા કેટલીક ધર્મવિઘાતક શક્તિ રહેલી છે તે ઘણા જીવો સમજતા નથી જગતમા આ શ્રેણીના ઘણા મનુષ્યો છે, લોકોની વાહવાહથી તેનુ ચિત્ત નાચી ઉઠે છે જેમજેમ લોકોના વાહવાહનો ધ્વનિ વધતો જાય છે તેમતેમ તેમના ધર્મનાચની માત્રા વધતી જાય છે લોકપ્રશસાની એવી અદ્ભુત શક્તિ છે કે, તે મેળવવા માટે જગતમા અનેક સ્થળે અનેક મહાન કાર્યો થયા છે, એના પ્રભાવથી સાહસ, સ્વાર્થત્યાગ, ઘોર વૈરાગ્ય, કઠીન તપસ્યા, વ્રતનુ પાળવુ આદિ ઉપજી આવ્યા છે તેનુ પ્રમાણ રાખ્યાવગર લોકપ્રશસાની, મોહની શક્તિથી આકર્ષાઈને ઘણા જનોએ વિસ્મયકારક કાર્યો કર્યા છે લોકપ્રશસાના પ્રભાવથી લોકો ભ્રમ ભુલી જવાય છે, એવી પ્રવૃત્તિ ધર્મજીવને નાશ કરનારી છે જેમણે પોતાના ધર્મ જીવનને સારૂ સ્થિરતા, નિક્ષેપ, ઉત્તમ પ્રકારનુ બનાવવુ હોય તો તેમના હૃદયમા લોકદર્શીનો ભય અગર પ્રીતિ પોતાનુ ક્ષેપ કરી શકતા નથી

એછે, ખરૂં છે કે જ્ઞાની જનોના વચનો માત્ર મોઢે કરવાથી. અને શાસ્ત્રનું પઠન પાઠન કરવાથી આપણે ઘણી વાતોજાણીશકીએ છીએ, પરંતુ તેટલા ઉપરથી આપણે ધાર્મીક થયા, એમ જે માનવું એ ભ્રાંતિ છે, અને ધર્મમાં જે ભ્રાંતિ છે, એ મોટામાં મોટો દોષ છે, માણસ જેમ દુનીયાની ભુગોળ મોઢે કરે તેથી તેને દુનીયાની મુસાફરી કરી ગનાય નહીં, તેમ માત્ર શાસ્ત્ર (જીવવિચાર, નવતત્વ, દંડક, કર્મગ્રંથ પ્રકરણ આદિ સૂત્રો) મોઢે કર્યાં અથવા જાણ્યાં, તેથી કાંઇ ધાર્મીક બન્યો ગણાય નહીં, અલબત ભુગોળનું જ્ઞાન મુસાફરી કરનારને સહાયક છે, તેમ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન ધર્મના માર્ગમાં ગતિ કરવા ઈચ્છનારને જરૂરનું છે, ઘણા મનુષ્યો શાસ્ત્ર, જ્ઞાન, અને ધર્મ વચ્ચે ઘણો નિકટનો સંબંધ માને છે, પણ ખરી રીતે તેમ નથી. શાસ્ત્ર જ્ઞાન, અને વાસ્તવીક ધર્મનીવચ્ચે કરોડો ગાઉનો અંતર છે; ધર્મે તેમના જીવનને લેશ પણ સ્પર્શ કર્યો હોય તેમ જણાતું નથી. શાસ્ત્ર એ બુદ્ધિ અને સ્મૃતિનો વિષય છે. ધર્મ એ આત્માનો મૂળ વિષય છે, પકવાનના નામ જાણવાથી, જેમ તે માંહેનું એક પણ પકવાન મોઢામાં આવતું નથી, તેમ શાસ્ત્રો જાણવાથી કાંઇ ધાર્મીકપણું આવતું નથી, ધર્મના ઇચ્છનારને શાસ્ત્રજ્ઞાન ઉપયોગી માર્ગ બતાવનાર, અને સહાયક છે, એટલુંજ છે, પકવાનના નામ જાણ્યા પછી. તેને પ્રયત્ન પૂર્વક બનાવી લેવાની મહેનતજ જેમ બાકી રહે છે, તેમ શાસ્ત્રો જાણ્યા પછી તે અનુસાર જીવનને ઘડી તેમાં ધર્મ ભરવાનું કામ તો બાકીનું બાકીજ રહે છે. આથી શાસ્ત્રોને ધર્મમાની લેવાની ભ્રાંતિમાં ન પડવું, સાવચેત રહેવું જોઇએ, બુદ્ધિ જનસમાજનું તેમજ પોતાનું શ્રેય કરી શકે છે. તેજ બુદ્ધિ અત્યંત ઉત્કટ રાગપૂર્વક રસથી વેદે છે. તેથી મોહની કર્મની પ્રકૃતિ ઘણી ઉપાર્જન કરે છે, હાલમાં ચોતરફ જે વિગ્રહો થાય છે, અને તેને લીધે કરોડો મનુષ્યોની ખુવારી થાય છે, લોકોની સેવામાં યોજાવાને બદલે લોકોના સંહારમાં યોજાયેલ છે. વલી સંશયથી આત્માને કોઇ માર્ગ ઉપર ટકવા દેતી નથી. પગલે પગલે અનેક તર્ક વિતર્કો કર્યા કરે છે. શ્રદ્ધાવગર વારંવાર ચલીત કરે છે, માટે બુદ્ધિ ધર્માનુસારીણી હોવી જોઇએ, જો તેમ ન હોય તો પોતાનું તેમજ પરનું અહીત કરનાર થઇ પડે છે, આત્મ ઘાત કરવામાં પણ થાય છે.

જ્યા આતરિક વિચારણાનો અનકાશ નથી, તેના જીવનમા કોઈ પ્રકારની ગભીરતા, દ્રઢતા નથી, માટે સાચા ધર્મપરાયણ થવું જોઈએ, લોકોની ભીડ, અને નિર્જનતા, નિવૃત્તિ, અને પ્રવૃત્તિ, ચિંતવન, અને કાર્ય, એ બન્નેનો સમાવેશ થવો જોઈએ, આત્માને ઉંડાણમા રહેલા બહુ મુલ્ય રત્નો એકાતમા ધ્યાન, વીચારણા અને ચિંતનનવડે પ્રાપ્ત થાય છે તેનો ઉપયોગ પોતાના ચરિત્રને ઉત્તમ પ્રકારે ભરવામા પોતાના તેમ બીજાના કલ્યાણ માટે થાય છે જેના જીવનમાં ચિંતવન, એકાતવાસ, અને નિર્જનમા ધ્યાન કરવાનો અવકાશ નથી, તે જીવ ક્ષુદ્ર અસ્થિર મનુષ્ય છે તેને હમેશા એનો થોડો વખત કાઢવો જોઈએ કે જ્યા એકાતમા, નીર્જનમા, નીર્મલ વાતાવરણમાં અશુન્ય ચિત્તે પોતાના આત્મામા સ્થીર થવું, પરમાત્માને હમેશાં નિયમીત, અને સ્થીર ચિત્તથી જપવામા આવે તો, એથી ચિત્તના, મનના દોષો, મલીનતા, કે જેને લીધે એકાગ્રતા સિદ્ધ કરી શકાતી નથી, તો તે ઠડા પડી જાય છે જેમ મત્રથી વિષ ઉતરી જાય છે, તેમ જપ કરવાથી વીઘ્નો ટળી જાય છે

जहा विसं कुट्ट गय, मंतमूलविसारया ।
वीज्जा हणतीमंतेहिं, तो त हवइ निव्विस ॥

ભાવાર્થ —જેમ મંત્રમૂળવાળી વિદ્યા શરીરમા વ્યાપેલા વિષનો નાશ કરે છે, તેમ શુદ્ધ ભાવ હૃદયની મલીનતા રૂપી વિષનો નાશ કરે છે

પોતામાં જે જે દોષો હોય તેનો પરીહાર કરવામા પોતાના મનની સાથે સુદ્રઢ નિશ્ચય કરવો જોઈએ

જેમના જીવનમા એકત્ર કરેલુ સકલ્પ બળ નથી તેઓના ગમે તેટલા ઉચ્ચ વિચારો હોય તો તે કાર્ય કરી શકતા નથી, કોઈ પ્રકારની ટેક, દ્રઢતા, સ્થિરતા, અચલતા, અને ચારિત્ર્ય શક્તિ હોતી નથી, માટે આપણા જીવનમા હમેશાં થોડો કાળ, ખરેખરી એકાતમા, અને નીર્જનતામા હોવાની જરૂર છે

તત્વોની ખામીને લીધે આપણું જીવન સત્યશૂન્ય ઉપલકીયા, ગંભીરતા વીનાના અને અસ્થીર મનવાળું હોય છે.

मर्कटस्य सुरा पानं तस्य वृश्चिकदंशनम् ।
तन्मध्ये भूतसंचारो । यद्वा तद्वा भविष्यति ॥

ભાવાર્થ:—વાંદરે મદિરા પીધી હોય, તથા વળી તેને વીંછુએ ડંખ માર્યો હોય, તેમજ તેને વળી ભૂત વળગ્યું હોય, તો તે વાંદરો ગમે તે પ્રકારનું એટલે સર્વ પ્રકારનું નુકશાન કરવાને સમર્થ થાય છે.

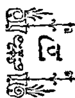
નિર્બલ મનુષ્યોને જ્યાં સંજોગો દોરી જાય ત્યાં વગર સ્વાર્થે દોરાઇ જાય છે, પોતાનું શ્રેય કયા માર્ગમાં છે તેનો નીરધાર કરી શકતા નથી, "ક્ષણે તુષ્ટા ક્ષણે રૂષ્ટા" એવા હોય છે.

ગમે તેટલી પુસ્તકશાળાઓ, ધાર્મિક સંસ્થાઓ, જિનમંદિરો, ધર્મશાળાઓ, વીગેરે સાધનની ઘણી સામગ્રી હોવા છતાં આપણામાંના સોએ નવાણું ટકાના જીવનમાં કશોજ ફેરફાર નથી. તેનું કારણ એજ કે આપણા જીવનમાંથી આપણે આંતરિક વિચારણાની અને ધ્યાનની દિશાને વિસારી મુકી છે, બાદ કરી નાખી છે. તેની ખામી આપણે બહારની સામગ્રીથી પુરવા માગીએ છીએ, તો ઉલટી વિધિનું સુંદર ફલ કયાંથી હોય, આથી જેના જીવનમાં બહારનો વ્યવસાય અતિ પ્રમાણમાં છે, શાંતિનો દેશવટો. વિષયકષાયની ધમાધમ, અને અજ્ઞાનતા જોવામાં આવે છે, તે ઓછું કરવું જોઈએ. મનુષ્યના ચિત્તની દશા સમુદ્ર કીનારે બાંધેલી ઝુંપડીના જેવી હોય છે, જે રેતીના ઉપર બાંધવામાં આવેલી હોવાથી માત્ર એકજ પ્રચંડ જલતરંગથી કંપીત બનીને ધુળમાં મળી જાય છે.

આત્મ ભાવના

વિ શ્વોપકારી પુરૂષો ચિરકાલ સુધી વીસરતા નથી, એટલુ જ નહિ પણ યાવત્ ચદ્રદિનાકરૌ સજ્જન પુરૂષોના અંતઃકરણમા તેઓ માટે પૂજ્યબુદ્ધિ સ્થાપિત રહ્યા કરે છે તેનુ કારણ તેઓનુ પવિત્ર આદર્શજીવન, ઉત્કૃષ્ટ સયમ અને ઉચ્ચ ગુણોજ હોય છે, કારણકે, આવા મહાન પુરૂષોના કાર્યો મહાન અને જગતને ચકિત કરનારા હોય છે તેમનુ ઐશ્વર્ય, ઠકુરાઇ, બલ, તથા પ્રભુતાઆદિ પરોપકારને માટે હોય છે તેમનુ જ્ઞાન બીજાઓને સદુપદેશ દઈ સન્માર્ગે વાલવામા, બળ નિર્બળનુ રક્ષણ કરવામા, અને લક્ષ્મી દીન દુખીઓને પોષવામા વપરાય છે આવા પવિત્ર પુરૂષોમા શિરોમણી પ્રભુશ્રી મહાવીર આ ભારતવર્ષને વિષે પોતાના ચરણારવિંદોથી પાવન કરી રહ્યા હતા, તેઓ અહિંસાના પિતા હતા જ્ઞાનીઓના શિરોધાર્ય અને ત્રણે કાલના ભાવોને એક સમયમા જાણતા હતા, સર્વજ્ઞ હતા અપાર બળ છતા ક્ષમાના સાગર હતા, ત્રણ ભુવન (ચૌદરાજ) નુ સામ્રાજ પોતને ઘેર છતા કેવલ નિર્મોહી અને નિરભિમાની હતા

દાતારોમા શિરોમણિ સહિષ્ણુતામા એકા, મહાન જીતેંદ્રિય, અને અપરાધીઓપર ઉપકાર કરનારા, જગતના જીવોનુ કલ્યાણ કેમ થાય, સર્વજીવ માત્ર પાપથી મુકાય, અને તેઓ આ વિનશ્વર માયાવી સુખોથી નહિ છેતરાતા સત્ય અને અવિનાશી સુખોને પ્રાપ્ત કરનાર, વીતરાગધર્મી અને તત્વના રસિક કેમ બને, તેને માટે અહર્નિશ ચિંતવન તથા સતત્ પ્રયાસ એજ તેમનુ લક્ષબિંદુ હતુ ધૈર્યતામા,

વીર્યતામાં, ત્રણ જગતને ધ્રુજાવવાને સમર્થ હતા. આવા પરમાત્માના ચરણકમલનું આરાધન કરી અનેક ભવ્યજીવો પોતાનું કલ્યાણ કરતા હતા, અને અત્યારે પણ પ્રભુના વિરહે તેમની પ્રતિમાના આલંબન દ્વારા તેમના નામ સ્મરણથી તેઓ પોતાના પાપનો નાશ કરી રહ્યા છે. હે પ્રભુ! તારૂં આવું અદ્દભુત ચરિત્ર કયા જીવને મુગ્ધ નહી કરે?

હે યોગીશ્વર! મહાવીરપ્રભુ! તારા લોકોત્તર અતિશયોયુક્ત જીવનને સાંભલી તેને સમજ પૂર્વક શ્રદ્ધા સહિત અમલમાં મૂકી. અમો તેમાં સરગાશ થયા છીયે, ઘેલા જેવા બન્યા છીયે. હે તરણ તારણપ્રભો તમો એક વખત આ તારા સેવકપ્રત્યે મીઠી દૃષ્ટિથી અપરાધોની માફી આપો, અને મારા હૃદયકમલમાં સુવર્ણના સિંહાસન-પર બીરાજમાન થઇ અમારામાં સમભાવ પ્રાપ્ત કરો. આ જગતનું દારિદ્ર દૂર કરનાર, દાતારમાં શિરોમણી, શું તું તારા અનંત ગુણો પૈકી કિંચિતનું દાન કરી આ તારા સેવક અવગુણના ઘરભૂત કંગાલને તારા પવિત્ર જીવનની પ્રસાદી નહી ચખાડે?

ઈંદ્ર જેવા તારી સેવામાં હાજર રેહેવાનું આવાહન કરવા છતાં, અરે! આખા બ્રહ્માંડને અંગુલીમાં નચાવવાનું સામર્થ્ય છતાં તેનો ઉપયોગ નહી કરતાં, કેવલ આત્મબલ ઉપર મુસ્તાગ રહી કર્મશત્રુઓને હંફાવનાર, ગોવાલીયા તથા સંગમાદેવ જેવાના પ્રાણાંત ઉપર્ગોને પણ સમભાવે સહન કરી તે પાપીઓ પ્રત્યે કરૂણાનો પ્રવાહ વહેવરાવનાર, ઓ! કૃપાલુ પ્રભુ! તારા સંતાનોને, તારી આવી અપૂર્વ શક્તિ છતાં તેના મોહ અજ્ઞાન અને મીથ્યાત્વ રૂપી ભવભ્રમણ કરાવનાર શત્રુઓને પરાસ્ત કરવામાં શું તેઓ કમનશીબ રેહેશે? કદી નહી.

હે પ્રભુ! દેવતાઓના સ્વામી ઈંદ્રોને વંદન કરવા યોગ્ય, સમસ્ત વસ્તુના સારને જાણનાર, સ્વભાવમાં લીન બની આત્માના અખંડ આનંદમાં આપ તલ્લીન બન્યા છો, અને અમારે તો તારા જેવું પ્રાપ્ત કરવા, તારે પગલે ચાલવાનું રહ્યું, તારા આગમોનું, અને તારી મુર્તિનું આલંબન, એજ અમારા પાપોનો નાશ કરવાને અમોઘ ઉપાય છે. માત્ર બહુલ સંસારીઓને તે રૂચતો નથી. તારી

આજ્ઞા વિરાધવી, અને તારા જેવુ થવાની આશા રાખવી, એ તો આકાશ કુસુમવત્ ગણાય હવે તો એટલુ જ યાચીયે છીએ કે, તમારા ચરણકમલની ભક્તિનુ જો કંઇ પણ ફલ હોય તો હે શરણ્ય! અમોને એક તમારૂ જ શરણુ હો આપની આજ્ઞા શીરસા વધ થાઓ, ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પ્રભુનુ પવિત્ર જીવન આદર્શ-રૂપ છે, તે પરમાત્માની પરમજ્યોતિ અમારી અજ્ઞાનતા, અને દોષોને દૂર કરો, શાન્તિ ફેલાવો અને પવિત્ર માર્ગનો પ્રકાશ જગતમાં વિ-સ્તારવામા સહાયભૂત થાઓ!

આત્મ ભાવના અથવા અધ્યાત્મ ભાવના એ ઉચ્ચ કોટીની ભાવના છે એ ભાવનાની અંદર પ્રકાશમાન થયેલો આત્મા પરમાત્મ સ્વરૂપની સાથે તલ્લીન થઇ જાય છે, અને હૃદયના ઉંડા પ્રદેશમાથી ભાવોલ્લાસ પ્રગટ કરે છે તે આ પ્રમાણે બોલે છે, "અહો! પ્રભુ, તમે અખડ, અને સચ્ચિદાનદ સ્વરૂપ છો તમારા જ્યોતિના પ્રકાશ માથી શાતિ, ક્ષમા, અને સમતાના કિરણો સ્ફુરે છે તે કિરણોની શિતળ છાયા મારી ઉપર પ્રસારો અહો! મને એવી દશા કયારે પ્રાપ્ત થશે? કે જે દશામા રહી હુ તમારા ગુણોમા એકતાન થઇને રહી શકુ? જેના પસાયથી આ પ્રપચી દુનિયા ઉપરનો મારો પ્રેમ ઓછો થાય, એવી તમારી ભવ્યતા ભરેલી ભક્તિ મને કયારે પ્રાપ્ત થશે? મારૂ ચચળ હૃદય કે જે વાસના અને અભિલાષાઓના બ-ળથી વિક્ષેપ પામ્યા કરે છે, નકામી પ્રવૃત્તિમા પડ્યા કરે છે, અને આશા તથા તૃષ્ણાના અનેક તરગો ઉછાળ્યા કરે છે, તે ચચળ હૃદયને તમારા ચરણ કમળમા સ્થિર કરવાને હુ કયારે સમર્થ થઇશ? હે પરમાત્મન! મને નિશ્ચય થાય છે કે, જ્યારે હુ મારી સર્વ ઇંદ્રિયો તમારી ભક્તિમા જોડીશ ત્યારે મારા હૃદયને શાતિ મળશે જ્યારે હું તમારી પવિત્ર અને દયા ભરેલી આજ્ઞાને પુષ્પની માળાની જેમ શિર ઉપર ધારણ કરીશ ત્યારે મારા હૃદયમા તમારા વચનો ઉપર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત થશે હે ત્રિભુવનપતિ! તમારી નિર્હેતુક કરુણા તમારી અદ્ભુત શાતિ, તમારૂ અનિર્વચનીય જ્ઞાન, તમારૂં અસ્ખ-લિત ધ્યાન, તમારૂ યથાર્થવાદીપણુ તમારી અપૂર્વ પરોપકાર બુ-દ્ધિ અને અત્યત સહનશીનતા જોઈ એમ થાય છે કે, તમે મારા રોમે

રામમાં ક્યારે વસશો? કે, જેથી હું મારા શુદ્ધ અને નિર્મલ સ્વરૂપમાં રમણ કરૂં.

હે દયામૂર્તિ દેવાધિદેવ! મારા હૃદયની શાંતિનો ભંગ કરનારા આ વિશ્વના અનેક વિચારોનો નિરોધ કરવાનુ સામર્થ્ય મને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે?

હે મંગળ નિધાન! ત્રણ જગતને વંદન કરવા યોગ્ય એવી આપની પ્રતિમાનું અવલોકન કરતાં મારા હૃદયમાં દિવ્ય ભાવના ક્યારે પ્રગટશે? અશરણને શરણ આપનારા તમારા શિવાય આ પ્રપંચી દુનિયા વિષરૂપ, પાષાણરૂપ, દુઃખરૂપ, બંધનરૂપ, કારાગૃહરૂપ, અને ત્યાગ કરવા યોગ્ય જાણી તે ઉપર મને વીતરાગપણું તથા ઉદાસીનપણું ક્યારે પ્રાપ્ત થશે? તમારામાંજ પવિત્ર પ્રેમ, તમારામાંજ અખંડ ભક્તિ, તમારામાંજ પૂજ્ય બુદ્ધિ, તમારામાંજ પિતાબુદ્ધિ અને તમારામાંજ વિશ્વબુદ્ધિ ક્યારે થશે?

હે કરૂણાનિધિ! તમારી જેમ મારા હૃદયમાં વૈરાગ્યનું જ્યોતિ ક્યારે પ્રગટ થશે? અહંકારનો જેમાં વિલાસ છે, અભિમાનની જેમાં વૃદ્ધિ છે, અને જેમાં કષાયરૂપી કઠોર શત્રુઓ દુઃખ આપવાને સજ્જ થઈ ઉભા છે. એવો આ અસાર સંસાર મને વૈરાગ્યમય ક્યારે લાગશે? તમારી જેમ મારી મનોવૃત્તિમાં સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર મિત્રતા અને દુઃખીયા ઉપર દ્રવ્ય તથા ભાવથી અખંડ દયા, પ્રમોદતા, મધ્યસ્થતા અને નિઃસ્વાર્થબુદ્ધિ ક્યારે પ્રગટ થશે?

કષાયરૂપી શત્રુઓએ આક્રમણ કરેલા મારા મનોમંદિરમાં ધનની, યશની અને વિષય સુખની જે ઇચ્છા સ્થાન કરીને રહે છે તો તે ક્યારે નિવૃત થશે?

હે સદ્ગુણનિધિ! પરનિંદા અને પરના ગુણો ઢાંકી દોષ પ્રગટ કરવાની નઠારી પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવાને હું ક્યારે ભાગ્યશાળી થઇશ?

અહો પ્રભુ! આત્મા છે, આત્મા નિત્ય છે, આત્મા પોતાના કર્મનો કર્તા છે, આત્મા પોતાના કર્મનો ભોક્તા છે; આત્માને મોક્ષ

છે અને મોક્ષનો ઉપાય છે-આ છ મહાવાક્યો માન અતઃકરણમા નિરતર ક્યારે જાગૃત થશે? અને હુ તે પ્રમાણે વતી અન્ય જીવોને ક્યારે વર્તાવીશ?

જે વૃત્તિ શુભ ભાવના અને આત્મબલને હીન કરનારી છે, જે વૃથા વાણીવિલાસ, કૃપણતા, અને સ્વાર્થને દર્શાવનારી છે, જે આત્મવીર્યનો વૃથા વ્યય કરવાને પ્રેરનારી છે, જે અસ્થિરતા તથા અશાતિને ઉપજાવનારી છે, અને જે અધમતાને વધારનારી છે, તેવી વૃત્તિનો સર્વથા ત્યાગ કરવાનુ અદ્ભુત મનોબળ મને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે?

હે અખડાનદ સ્વરૂપ પ્રભુ! એવો શુભ સમય ક્યારે પ્રાપ્ત થશે? કે જે સમયે મારા હૃદયમા જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડે અને તેથી શુદ્ધ થયેલા તે હૃદયદર્પણમા તમારા જેવી ઉચ્ચ ભાવનાઓના પ્રતિબિંબ પડે, જ્ઞાન, અને અનુભવ ઉભયનો પ્રત્યક્ષ ભાવ પ્રતીત થાય, પ્રત્યેક આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ અને પ્રત્યેક આપત્તિ એ સર્વમાથી મુક્ત થવાનુ અધિક અધિક બળ પ્રાપ્ત થાય, અને તેથી ઉચ્ચ સાધનો સપાદન કરી આત્મ ભાવનાનો વિસ્તાર થતો જાય આ સર્વ ઉચ્ચ સામગ્રી સપાદાન કરવાને હુ ક્યારે ભાગ્યશાળી થઇશ?

હે ચિદાનદમૂર્તિ પ્રભુ! મારામા પ્રસન્નતા એકાગ્રતા, ઇદ્રિય-જય, અને આત્મસ્વરૂપના દર્શનની યોગ્યતા ક્યારે આવશે? બાહ્ય અને આતર તપશ્ચર્યાથી શરીર અને ઇદ્રિયોનો નિયમ કરી તેમના સ્વાભાવિક સામર્થ્યનો ઉત્કર્ષ ક્યારે થઈ આવશે? ચિત્તની પરમશાતિ અથવા વાસનાનો ક્ષય અને મનોનિગ્રહથી, ઉપજતા તત્વજ્ઞાનનો અભેદાનદમય સાક્ષાત સ્વરૂપાનદનો અનુભવ મને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે? શુદ્ધ ધ્યાનના બળથી ધ્યેયરૂપ એવા આપના સ્વરૂપ સાથે મારી ધ્યેયાકાર વૃત્તિ ક્યારે થશે? આનદમય અને નિરૂપાધિક એવી આત્મભાવનાની ભૂમિકા ઉપર આરૂઢ થવાનો અધિકાર મેળવવાને હુ ક્યારે ભાગ્યશાળી થઇશ?

મારૂં સત્ય સ્વરૂપ શુ છે? હુ ક્યાંથી આવ્યો અને ક્યાં જ-ઇશ? મારૂ શુ છે? અને શુ થશે? આ શરીર શુ છે અને આ

દુનીયા શું છે? આ કુટુંબ કોણ છે અને તેની સાથે આ મારો સંબંધ કેમ થયો છે? એ સંબંધ સત્ય છે કે અસત્ય છે? એને ત્યાગ કરવામાં મારૂં શ્રેય છે કે એને રાખવામાં શ્રેય છે? આવા વિવેક પૂર્વક વિચારો શાંત ભાવે કરવાને હું ક્યારે યોગ્ય થઈશ? આત્મસ્વરૂપનું સંપૂર્ણ ભાન કરાવનારા આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના તાત્વિક સિદ્ધાંતનો અનુભવ કરી હું મારા કર્મોનો સત્વર નાશ ક્યારે કરીશ?

હે પવિત્ર પરમ જ્ઞાનધારી! તારો આત્મા મારા આત્માની માફક અનંત કાળ પર્યંત આ અનાદિ સંસાર સાગરમાં પરિભ્રમણ કરતો થકો, અષ્ટકર્મનો ઘાત કરી સંસારને કેવળ દુઃખમય જાણી તેમાંથી વિરક્ત થઇ ચૌદ રાજથી ઊર્ધ્વસ્થાને બિરાજમાન થઈ રહ્યા છો. અહા! તમારા આત્માને અનંત સુખ પ્રાપ્ત થયું છે, અનંત શક્તિ પ્રગટ થઇ છે, આ અગાધ અને દુઃખથી ભરપુર એવા અસાર સંસારમાં અમે અલ્પ મતિના પ્રાણી જેને ઉત્કૃષ્ટ સુખ માનીએ છીએ, તેની જોડે હે પરમધામનિવાસી પરમાત્મા! તારૂં અવિનાશી અપાર સુખ સરખાવતાં, મેરૂ આગલ સરસવ જેવું, અને ચિંતામણિ રત્ન આગળ કાચના કટકા જેવું છે. વાહ! ધન્ય છે તારા આત્માને કે જ્યોતિસ્વરૂપે મુક્તિ સ્થાન શોભાવો છો. ધિક્કાર છે મારા આત્માને કે જે આ ભવસાગરને સુખસાગર માની તેના દુઃખરૂપ મોજાના સપાટા સહન કરે છે.

હે કૃપાનિધે! હે દિનબંધુ! અમારા સરખા દીન જનો તારૂં દર્શન પામવાને આતુર છીએ, એવી મતિ આપ કે તારાં વચનો ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખીએ, જગતને વિષે ચિંતામણિ રત્ન સમાન શ્રી જૈન ધર્મને પરમોત્તમ ગણી તેમાં મગ્ન થઇએ, જેથી કોઇક દિવસ અમારી ધારણા ફલીભુત થાય. અહો! દુસ્તર સંસારસાગરને વિષે પોતાયમાન આ દુઃખાબ્ધિમાંથી અમોને તારવાને તારૂં નામરૂપી નાવ એવું સમર્થ છે કે તારૂં સ્મરણ કરતાં સંસારના દુઃખ ભુલી જવાય છે, અને મનને વિષે આનંદનો ઓઘ ઉછળી રહે છે, તો તે નાવને જે પકડશે તે કેમ નહિ તરે? અર્થાત્ તરી શકશે.

હે જગત્પૂજ્ય પ્રભુ! મારી કાયા અને મારી ઇંદ્રિયો, તમારી ભક્તિમાજ ઉપયોગી થજો મારૂ મસ્તક તમારી સુંદર પ્રતિમાની આગળ નમજો, મારા નેત્રો તમારી મનોહર અને મંગળમય મૂર્તિને નીરખજો મારી વાણી તમારા સ્તવનોના ગીત ગાજો, મારી ભુજાઓ તમારી વંદનાને માટે વળજો, મારા ચરણો તમારા ચૈત્યોની પરિપાટીમા ચાલજો, અને મારૂ હૃદય તમારૂ ધ્યાન ધરવાને તત્પર રહેજો.

હે પ્રભુ! આ જગતના સર્વ જીવો તમારા ધર્મને પ્રાપ્ત કરે, તમારા વચનો સાભળે, ત્રિકરણ શુદ્ધિથી તમારી ભક્તિ કરે, અને તે સર્વનુ કલ્યાણ થાય, એમ હુ અહર્નિશ ઇચ્છા રાખીશ આ પ્રમાણે મન, વચન, અને કાયાથી પ્રાર્થના કરી વિરમુ છુ

॥ शुभं भूयात् ॥

दंदह्यमाना निःपुण्याः । पुण्याढ्यस्यमहोऽग्निना ॥
अशक्तास्तत्पथं गंतु । विज्ञापंते पदेपदे ॥ १ ॥

અર્થ —પુણ્યશાલી પુરૂષના તેજરૂપી અગ્નિથી બળતા ભાગ્યહીન પુરૂષો પુણ્યમાર્ગે જવાને અસમર્થ હોનાથી પગલે પગલે પુણ્યશાલી પુરૂષની નિંદા કરે છે

वहुविधमुनिशिल्पिग्रंथितानेकशास्त्र–
वरकुसुमविचित्राऽऽनंददा रम्यमाला ॥

हरतु बुधजनानां ज्ञानसौरभ्यरम्या ।
विनयविजयमुनीन्द्रैर्भावितेयं मनांसि ॥ २ ॥

॥ इति श्रीमत्तपागच्छीयमुक्तिविजयगणिशिष्याचार्यश्रीविजयकमलसूरीश्वरस्यमुनिविनयविजयविरचितः श्रीभावनाभूषणनामग्रंथः विक्रमीयनवसप्त्युरत्तएकोनविंशतिशतवर्षे आषाढशुक्लद्वितीयवासरे जामनगरे समाप्तः. श्रीरस्तु ॥

ॐ શાન્તિ! શાન્તિ!! શાન્તિ!!!

॥ महावीर स्तुति ॥

पापाधाधानिधाधा धमधमधगसा सागमासारिगापा । सासा गागारिधापा निगरिमसरिगा पापगासारिधापा ॥ इत्थं पद्जातिरम्यं करणलययुतं सत्कलाभिस्समेतं । संगीतं यस्य देवैर्विहितमतिशुत्रं पात्वसौ वर्द्धमानः ॥ १ ॥ खुंदां खुदांखखुंदां ऋखिऋखिऋखिमा टांधुमांटांधुमांटां । कुक्मां कुक्मांकुकुक्मां कुलिकुलिकुलिमां भांभभांभांभभांभां ॥ ठम्लां ठम्लां ठठम्लां टिकिरिटिकिरिमां त्रांत्रुवांत्रांत्रुवांत्रां । येषामातोद्यवाद्य विदधति विबुधा· पांतु व स्तीर्थपास्ते ॥ २ ॥ कोटट रावणट त्रिजुवनकरटं दर्पणंटं रणट । ड्व्यड्राव्यदड्राव्य दहदहदहच वांगुटांत्राग्नुनेत्रां ॥ जाप्रं जाप्रजजाप्र सिखिसिखि खखुत्रं क्षुड्रजिः क्षुड्रमासै । रेजिस्सूर्य्यं सतोपं जिनपतिवचसः पातु पूज्योपचारा ॥ ३ ॥ त्राटात्त्रिआटयंती त्रुटितत्रुटितटं कंटकं खोटयती । कोटाडु·कोटयती कपटमटिपटं पाटवं शाटयती ॥ उत्तालैर्व्यालफालै·स्फुटजटिलजटाजूटकं जोटयंती । वैरोट्या टालयंती प्रनमथनवशा पात्वसौ वर्द्धमानः ॥ ४ ॥

॥ ॐनमःसिद्धं ॥

अनेक मंत्र गर्भित परम प्रभाविक श्री पार्श्वनाथ स्तोत्र.

उवसगहरंपासं पासं वंदामीकम्मघणमुक्कं वि-
सहरविसनिन्नासं मंगल कल्लाणआवासं १ विसहर-
फुलींगमंतं कंठे धारेइ जो सया मणुउ तस्सगहरोग-
मारीदुठ्ठजरा जंतिउवसामं २ चिठउदुरेमंतो तुज्झ-
पंणामोवी बहुफलो होइ नरतीरीएसुवी जीवा पा-
वंतीनदुखदोगच्चं ३ ॐअमरतरुकामधेणुंचिंतामणी-
कामकुंभमाइया श्रीपास (पार्श्व) नाहसेवा गह्याणं
सव्वेवी दासत्तं ४ ॐ ह्रीँ श्रीँ ऐँ ॐतुहदंसणेण सा-
मीय, पणासेइ रोगसोगदुखदोहग्गं कप्पतरुमिवजायइ
ॐतुहदंसणेण समफलहेउंस्वाहा ५ ॐ ह्रीँ नमि-
उणवीप्पणासाय मायावीएणधरणनागिंदं सिरिका-
मराजक्लींपासजीणंदंनमंसामि ६ ॐ ह्रीँ श्रीपासवि-
सहरविद्या मंतेण झाणंझाएव्वो, धरणपोमावइदेवा ॐ
ह्रीँ क्ष्म्लवैर्युंस्वाहा ७ जयउ धरणदेवपढमहुत्तो ना-
गणीविद्या विमलझाणसंहियो ॐ ह्रीँक्ष्म्लवैर्युंस्वाहा
८ ॐ थुणामीपासं ॐ ह्रीँ पणमामीपरमभत्तीए अ-
ठखरधरणेंदो पउमावयपयडीयोकीत्ति ए जस्सपय-
कमलसयवसइ पोमावयधरणेंदो, तसनांमइ सयलं

विसहरविस नासेइ १० तुहसम्मत्तेलद्धे चिंतामणी-
कप्पपायवभहीए, पावंती अवीग्घेणं, जीवा अयरा-
मरंठाणं ११ ॐ नठ्ठमयठाणे पणठकमठ्ठनठसंसारे
परमठ्ठनीठीअठे अठगुणाधीसरं वंदे १२ इअसंथुउं
महायस, भत्तीभरनीभरेण हीयएण, तादेवदीज्झबो-
हि भवेभवे पासजीणचद १३ सतुहनाम सुद्धमंते जो-
नर जपतिसुद्धभावस्स सोअयरामरंठाणं पावंती
नयगयसुखं १४ पनासगोपीक्रांकुरगहदंसणभयंकाये
आवीनहुंतीएतहवी तसीऊंगुणीजासो १५ पिऊजंल-
भगंदरं खाससासमुलतहनीवाह श्रीसामलपासमहं
तनामपउरपजलेण १६ रोगजलजलणविसहर चोरा-
रिमइदगयरणभयाइं पासजिणनाम संकित्तणेण
पसमंतिसव्वाइ १७

પુદ્ગલ પિંડ લોલુપી ચેતન જગમે રાંક કહાવે,
પુદ્ગલ નેહ નિવાર, પલકમે જગપતિ બિરૂદ ધરાવે ૧
પુદ્ગલ રસરાગી જગ ભટક્યો, કાલ અનંત ગમાયો,
તાથી હોય ઘડીમે નિજગુણ, નાગાજી પ્રગટાયો ૨
પુદ્ગલમોહ પ્રસન્ન ચેતન, ચાર ગતિમે ભટકે,
પુદ્ગલ નેહ તજી નિજતના, મમ્ય માત્ર નહિ અટકે. ૩
જ્ઞાન અનંત જીવનો નિજગુણ, તે પુદ્ગલ આવરિયો,
જે અનંત ગુણીનો નાયક તે કણ કાયર કરિયો ૪

ક્ષમા યાચના.

હે જિનેશ્વર! મેં તમારી આજ્ઞા માની નહિ. મેં આપના અમૂલ્ય વચનો લક્ષમાં લીધાં નહિ, આપના પ્રરૂપેલા અનુપમ તત્વનો મેં વિચાર કર્યો નહિ, આપે પ્રણિત કરેલા ઉત્તમ શીલને સેવ્યું નહિ, દયા, ક્ષમા, શાંતિ, અને પવિત્રતા મેં જાણ્યા નહિં, હે ભગવન્! હું. ભૂલ્યો, રઝળ્યો, આથડ્યો, મેં અને અનંત સંસારની વિટંબણા ભોગવી. હું કર્મરૂપી રજે કરી મલીન છું, પ્રથમ કરેલ કર્મ, અને પાપોનો હું હવે ઘણો પશ્ચાત્તાપ કરૂં છું.

જેમ જેમ હું સૂક્ષ્મ વિચારથી ઉંડો ઉતરૂં છું. તેમ તેમ તમારા તત્વના ચમત્કારો મારા સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરે છે. તમે નિરાગી, નિર્વિકારી, સત્ચિદાનંદ સ્વરૂપ, સહજાનંદી, અનંતજ્ઞાની, અનંતદર્શી, અને ત્રૈલોક્યપ્રકાશક છો.

હું મારા હિતાર્થે આપની સાક્ષીએ ક્ષમા ચાહું છું, આપે કહેલા તત્વોમાં મને શંકા ન થાઓ. આપની આજ્ઞા નિરંતર વર્તન કરૂં એજ આકાંક્ષા અને વૃત્તિ બની રહે.

આ અનંત સંસારમાં અનેક યોનિઓમાં અનેક જીવોના સમાગમમાં કે સહવાસમાં આવતાં મારા તરફથી તમામ જીવોની સાથે મન વચન શરીરના યોગથી કોઇ પણ જીવ સાથે કજીયો, કલેશ, ચાડી, નિંદા, ખોટા કલંક અવિનય આદિ જે કંઇ અપરાધ જાણતાં કે અજાણતાં મારા તરફથી થતાં કોઇ પણ થયા હોય તે સર્વ વિનય પૂર્વક ઘણાજ નમ્ર ભાવથી તમો સર્વને ત્રિવિધે ત્રિવિધે ખમાવું છું. મારો અપરાધ ક્ષમા કરશો, તેમજ હું પણ તમો સર્વ જીવોને ક્ષમા આપું છું. સર્વ જીવો મારા મિત્ર સમાન છે. મારે કોઇ સાથે વૈર ભાવ નથી.

ૐ શાન્તિ! શાન્તિ!! શાન્તિ!!!

લી. મુનિ વિનયવિજય.

(જામનગરવાળા)

શ્રી રત્નાકર પચ્ચીશીનું રહસ્ય.

હરિગીત.

મદિર છો મુક્તિતણી માગલ્ય ક્રિડાના પ્રભુ,
ને ઇદ્ર નર ને દેવતા સેવા કરે તારી વિભુ,
સર્વજ્ઞ છો સ્વામી વળી શિરદાર અતિશય સર્વના,
ઘણુ જીવ તુ ઘણુ જીવતુ ભડાર જ્ઞાન કળા તણા. ૧
ત્રણ જગતના આધાર ને અવતાર હે કરુણા તણા,
વળી વૈદ્ય હે દુર્વાર આ સસારના દુખો તણા,
વીતરાગ વલ્લભ વિશ્વના તુજ પાસ અરજી ઉચ્ચરૂ,
જાણો છતા પણ કહી અને આ હૃદય હુ ખાલી કરૂ ૨
શુ બાળકો માબાપ પાસે બાળક્રિડા નવ કરે,
ને મુખમાથી જેમ આવે તેમ શું નવ ઉચ્ચરે,
તેમજ તમારી પાસ તારક આજ ભોળાભાવથી,
જેવુ બન્યુ તેવુ કહુ તેમા કશુ ખોટુ નથી ૩
મે દાન તો દીધુ નહિ અને શિયળ પણ પાળ્યુ નહિ,
તપથી દમી કાયા નહિ શુભ ભાવ પણ ભાવ્યો નહિ,
એ ચાર ભેદે ધર્મમાથી કાઈ પણ પ્રભુ નવ કર્યું,
મ્હારૂ ભ્રમણ ભવસાગરે નિષ્ફળ ગયુ નિષ્ફળ ગયુ ! ૪
હુ ક્રોધ અગ્નિથી બળ્યો વળી લોભસર્પ ડસ્યો મને
ગળ્યો માનરૂપી અજગરે હુ કેમ કરી ધ્યાવુ તને ?
મન મારૂ માયા જાળમા મોહન ! મહા મુઝાય છે,
ચડી ચાર ચોરો હાથમા ચેતન ઘણો ચગદાય છે ૫
મે પરભવે કે આ ભવે પણ હિત કાઈ કર્યુ નહિ,
તેથી કરી સસારમા સુખ અલ્પ પણ પામ્યો નહિ,
જન્મો અમારા જિનજી ! ભવ પૂર્ણ કરવાને થયા,
આવેલ બાજી હાથમા અજ્ઞાનથી હારી ગયા ૬
અમૃત ઝરે તુજ મુખરૂપી ચદ્રથી તોપણ પ્રભુ,
ભિજાય નહિ મુજ મન અરેરે ! શુ કરૂ હુ તો વિભુ,
પત્થરથકી પણ કઠણ મારૂ મન ખરે ક્યાથી દ્રવે,
મરકટ સમા આ મનથકી હુ તો પ્રભુ હાર્યો હવે ૭

ભ્રમતા મહા ભવસાગરે પામ્યો પસાયે આપના,
જે જ્ઞાન દર્શન ચરણરૂપી રત્ન તો દુષ્કર ઘણાં;
તે પણ ગયા પરમાદના વશથી પ્રભુ કહું છું ખરૂં,
કોની કને કિરતાર આ પોકાર હું જઈને કરૂં ? ૮
ઠગવા વિભુ આ વિશ્વને વૈરાગ્યનાં રંગો ધર્યા
ને ધર્મના ઉપદેશ રંજન લોકને કરવા કર્યા;
વિદ્યા ભણ્યો હું વાદ માટે કેટલી કથની કહું,
સાધુ થઈને બ્હારથી દાંભિક અંદરથી રહું. ૯
મેં મુખને મેલું કર્યું દોષો પરાયા ગાઈને,
ને નેત્રને નિંદિત કર્યા પરનારીમાં લપટાઈને;
વળી ચિત્તને દોષિત કર્યું ચિંતી નઠારૂં પરતણું,
હે નાથ ! મારૂં શું થશે ચાલ્લાક થઇ ચુકયો ઘણું. ૧૦
કરે કાળજાને કતલ પીડા કામની બિહામણી,
એ વિષયમાંબની અંધ હું વિડંબના પામ્યો ઘણી,
તેપણ પ્રકાશ્યું આજ લાવી લાજ આપતણી કને;
જાણો સહુ તેથી કહું કર માફ મારા વાંકને. ૧૧
નવકાર મંત્ર વિનાશ કીધો અન્ય મંત્રો જાણીને,
કુશાસ્ત્રનાં વાકયોવડે હણી આગમોની વાણીને;
કુદેવની સંગતથકી કર્મો નકામાં આચર્યાં,
મતિભ્રમણથી રત્નો ગુમાવી કાચ કટકા મેં ગ્રહ્યા. ૧૨
આવેલ દૃષ્ટિમાર્ગમાં મૂકી મહાવીર આપને,
મેં મૂઢધિયે હૃદયમાં ધ્યાયા મદનના ચાપને;
નેત્રબાણો ને પયોધર નાભી ને સુંદર કટી,
શણગાર સુંદરીઓતણા છટકેલ થઇ જોયાં અતિ. ૧૩
મૃગનયણી સમ નારીતણાં મુખચંદ્ર નીરખવા વતી,
મુજ મન વિષે જે રંગ લાગ્યો અલ્પ પણ ગૂઢો અતિ;
ને શ્રુતરૂપ સમુદ્રમાં ધોયા છતાં જાતો નથી,
તેનું કહો કારણ તમે બચુ કેમ હું આ પાપથી. ૧૪
સુંદર નથી આ શરીર કે સમુદાય ગુણતણો નથી;
ઉત્તમ વિલાસ કળાતણો દેદીપ્યમાન પ્રભા નથી;
પ્રભુતા નથી તો પણ પ્રભુ અભિમાનથી અક્કડ ફરૂં,
ચોપાટ ચાર ગતિતણી સંસારમાં ખેલ્યા કરૂં. ૧૫

આયુષ્ય ઘટતું જાય તોપણ પાપબુદ્ધિ નવ ઘટે,
આશા જીવનની જાય પણ વિષયાભિલાષા નવ મટે
ઔષધ વિષે કરૂં યત્ન પણ હું ધર્મને તો નવ ગણું,
બની મોહમાં મસ્તાન હું પાયા વિનાના ઘર ચણું ૧૬
આત્મા નથી પરભવ નથી વળી પુણ્ય પાપ કશું નથી,
મિથ્યાત્વની કટુ વાણી મેં ધરી કાન પીધી સ્વાદથી
રવિ સમ હતા જ્ઞાને કરી પ્રભુ આપથી તો પણ અરે,
દીવો લઈ કૂવે પડ્યો ધિક્કાર છે મુજને ખરે ૧૭
મેં ચિત્તથી નહિ દેવની કે પાત્રની પૂજા ચહી,
ને શ્રાવકો કે સાધુઓનો ધર્મ પણ પાળ્યો નહિ,
પામ્યો પ્રભુ નરભવ છતાં રણમાં રડ્યા જેવું થયું,
ધોબી તણા કુત્તા સમું મમ જીવન સહુ એળે ગયું ૧૮
હું કામધેનુ કલ્પતરૂ ચિંતામણીના પ્યારમાં
ખોટા છતાં ઝંખ્યો ઘણું બની લુબ્ધ આ સંસારમાં
જે પ્રગટ સુખ દેનાર ત્હારો ધર્મ તે સેવ્યો નહિ,
મુજ મૂર્ખ ભાવોને નિહાળી નાથ કર કરુણા કંઈ ૧૯
મેં ભોગ સારા ચિંતવ્યા તે રોગ સમ ચિંત્યા નહિ,
આગમન ઈચ્છ્યું ધનતણું પણ મૃત્યુને પ્રીછ્યું નહિ,
નહિ ચિંતવ્યું મેં નર્ક કારાગૃહ સમી છે નારીઓ,
મધુબિંદુની આશા મહીં ભય માત્ર હું ભૂલી ગયો ૨૦
હું શુદ્ધ આચારોવડે સાધુ હૃદયમાં નવ રહ્યો,
કરી કામ પર ઉપકારનાં યશ પણ ઉપાર્જન નવ કર્યો,
વળી તીર્થના ઉદ્ધાર આદિ કોઈ કાર્યો નવ કર્યાં,
ફોગટ અરે ! આ લક્ષ ચોરાશી તણા ફેરા ફર્યા ૨૧
ગુરૂવાણીમાં વૈરાગ્ય કેરો રંગ લાગ્યો નહિ અને,
દુર્જનતણા વાક્યો મહીં શાંતિ મળે ક્યાંથી મને?
તરૂં કેમ હું સંસાર આ અધ્યાત્મ તો છે નહિ જરી,
તૂટેલ તળીયાનો ઘડો જળથી ભરાયે કેમ કરી ૨૨
મેં પરભવે નથી પુણ્ય કીધું ને નથી કરતો હજી,
તો આવતા ભવમાં કહો ક્યાંથી થશે હે નાથજી?

ભૂતભાવી ને સાંપ્રત્ ત્રણે ભવ નાથ હું હારીગયો,
સ્વામી ત્રિશંકુ જેમ હું આકાશમાં લટકી રહ્યો. ૨૩
અથવા નકામું આપ પાસે નાથ શું બકવું ઘણું?
હે દેવતાના પૂજ્ય! આ ચારિત્ર મુજ પોતાતણું;
જાણો સ્વરૂપ ત્રણ લોકનું તો મ્હારૂં શું માત્ર આ,
જ્યાં ક્રોડનો હિસાબ નહિ ત્યાં પાઇની તો વાત ક્યાં? ૨૪
ત્હારાથી ન સમર્થ અન્ય દીનનો ઉદ્ધારનારો પ્રભુ,
મ્હારાથી નહિ અન્યપાત્રમાં જોતાં જડે હે વિભુ;
મુક્તિ મંગળસ્થાન! તોય મુજને ઇચ્છા ન લક્ષ્મીતણી
આપો સમ્યગરત્ન શ્યામ જીવને તો તૃપ્તિ થાયે ઘણી. ૨૫

અરિહંત પ્રભુની સ્તુતિ.

હરિગીત છંદ.

જે ભૂત ભાવી વર્તમાનનું સ્વરૂપ સર્વ પ્રકાશતા,
એવું અનુપમ જ્ઞાન જેનું નમું તે જગ શાશ્વતા. ૧
વિજ્ઞાન આનંદ બ્રહ્મ ત્રિપદી એકતા કરી જ્યાં ઠરી,
સર્વજ્ઞ શ્રદ્ધા ધ્યાન કરવા યોગ્યનું શરણું કરી.
તે તરણ તારણ દુઃખ નિવારણ ચરણનું શરણું કરૂં,
નવ કરૂં જન્મમરણ ફરી સંસાર અટવી નવ ફરૂં, ૨
સૌ ક્લેશ વર્જીત નાથથી હું છું સનાથ અહા? નકી,
સુર અસુર વંદિત એ પ્રભુને સદા વાંચ્છું મન થકી.
કૃત કૃત્ય છું હું એ પ્રભુથી સદા કિંકર ત્હેમનો,
દેવાધિદેવ ત્રિકાળ વેદી નમે ત્હેમને જગ જનો. ૩
એવા પ્રભુનો સ્તોત્ર રચિ મન ગિરા પાવન હું કરૂં,
નિર્મળ કરૂં કાયા નમીને સદા આણા શિર ધરૂં.
આ ભવારણ્યમાં જન્મ માનવનો મળ્યાનું ફળ મળ્યું,
પ્રભુ કૃપાના અવતાર સ્તવતાં કલ્પતરૂ દ્વારે ફળ્યું, ૪

વપુ વગર ધોયું નિર્મળું તે દેખી દેવ મનુજનું,
મન ચકિત થાય ન કોણનું ગો હર્ષ પામે જોઈ તનું,
છે સુકોમળ પ્રભુ અંગ સુમનોહર કદળી ગર્ભસુ,
વળી કલ્પતરૂ માળા સમાન સદા સુગંધીમય ગણુ ૫
એવા સુગંધિ દેહ પર દેવાંગનાના નયન જે,
કરતા ભ્રમર સમ ક્રિડા જે ખુશ થતા જોઇ પ્રભુવયણને
હે ! નાથ અમૃતપાન પુષ્ટિથી પરાભવ પામતા,
પ્રભુ દેહ મધ્યે કાસ શ્વાસાદિક રોગ ન વ્યાપતા, ૬
એ રોગ રૂપી સર્પ ગરુડો નાથ વપુથી ભાગતા,
છો આપ રોગ રહિત સ્વામી જગત્ મધ્યે જાગતા,
પ્રતિબિંબ દર્પણમાં પડે તદ્રૂપ મળ કાંઇ નવ રહ્યા,
વળી પરિશ્રમાદિકથી પસીનો થાય નહિ ગમળ ગયા ૭
તે આપની કાયા વગર પ્રસ્વેદની નિર્મળ સદા,
એ વાત લોકોત્તર પ્રભુની નમું હું તેમને મુદા
વીતરાગ કેવળ આપનું મન રાગ રહિત ધવળ ગણું,
એથી ન બસ પણ શરીર શોણિત ધવલ દૂર ધારસમું ૮
માનું પ્રભુનો રાગ શોણિતથી સ્વભાવે દૂર ગયો,
તેથીજ રાગની રક્તતા ગઇ દૂર સહોદર તે થયો,
જગથી વિલક્ષણ વાત અદ્ભુત વર્ણવે શું કવિ યથા?
દુરગંધ રહિત સુગંધમય છે માસ ગોક્ષીર સમ તથા ૯
દેવાધિદેના નિત્ય સેના ચરણ સેના આપજે,
દુરગંધ ટાળી અનાદિની પ્રભુ પાપ તાપો કાપજો
જળ સ્થળ સુગન્ધિ પુષ્પમાળા તજી ભ્રમરાઓ ભમે, ૧૦
વીતરાગ તુજ નિશ્વાસની લેવા સુગન્ધિ મન રમે
રહે આપના મુખ કમળ રૂપી કમળ રતા ઉલ્લસી,
વળી સમળ પંકજ અથિર જાણી ચરણ કમળે શ્રીવસી
હે નાથ ! તારી જન્મ મર્યાદા અલૌકિક છે અતિ,
પંડિત જનોને પણ અગોચર ચમત્કારી છે કૃતી, ૧૧
પ્રભુ કરે આહાર નિહાર દેખે ચર્મ ચક્ષુ નવ કદા,
એ લોક લોકોત્તર પ્રભા પ્રભુ વર્ણવું શું હું યથા
તીર્થેશ નામ સુ કર્મ જનિતજ અતિશયથી શોભતા,
સર્વાભિમુખ્ય સુનામ અતિશય છતા અતી નિશોભિતા, ૧૨

વીતરાગ એકજ સ્વામી જગમાં એમ કહે કરી અંજળી
અહા ! ઇંદ્રધ્વજ મિષ ઇંદ્ર કરતા ઉર્ધ્વ તર્જની અંગુલી,
જગતાત છો વિખ્યાત વસુધા વાત એક ઉરે ધરે,
પ્રતિપાળ દીનદયાળ તારો એક ત્હારો આશરો. ૨૭
જ્યાં ચરણકમળ પડે તમારા દેવ દાનવ ત્યાં મળી,
અહા! નવાં સુવરણકમળ રચતાં માનું લક્ષ્મીને છળી,
એ કમળમાં વસનારા શ્રી વિસ્તાર પ્રભુ પાદે કરે,
સુર અસુર ભક્તિ શક્તિ સહુ કરી ધ્યાન જિનનું આદરે. ૨૮
જે દાન શીલ તપ ભાવના રૂપ ચતુર ધર્મ પ્રકાશતા,
માનું ચતુર્મુખ થયા સ્વામી અહા! જગ વત્સળ થતા,
મહિમા અપૂર્વ અગાધ પણ ગંભીર સાગર સમ પ્રભુ
પ્રતિબદ્ધ નહિ કોઇ સ્થાન સમીર સમાનછો અદ્ભુત વિભુ. ૨૯
અહા! રાગ દ્વેષને મોહ રૂપ વા વચન મન કાયા રૂપી,
એ ત્રણ દોષથી ત્રઇણ જગને મુક્ત કરવા છો ખપી,
તેથીજ માનું દેવ ત્રઇણ પ્રકારના ત્રિગડ રચે;
અનુક્રમે રૂપ્ય સુવર્ણને વળી રત્નમય કરવા મચે. ૩૦
હે નાથ ! પૃથ્વિપર વિચરતાં થાય અધોમુખ કંટકો,
અહા ? સૂર્ય ઉદય થતાં રહે કેમ અંધકારકે કૌશિકો ?
વરસાદ વરસે સકળ સ્થળ શુભ ક્ષેત્ર વાડ ઉખર ભૂમિ,
પુષ્કરાવર્ત્ત સુ મેઘમાં મગશૈલ નવ ભીજે શમી. ૩૧
નખ કેશ રોમને મૂછ દાઢી સમાર્યા દીક્ષા સમે,
તેવાંજ રહે વાધે નહી બાહ્ય યોગથી સુર નમે,
એ બાહ્ય યોગ તે અન્ય હરિહર પ્રાપ્ત કરી ન શક્યા કદી?
તો અંતરંગ સુયોગની શીવાત કરવી મુખ વદી? ૩૨
જે બૌધ નૈયાયિક આદિ તર્કવાદિ તણી પરે,
રસ રૂપ શબ્દ ને ગંધ સ્પર્શજ રૂપ અનુકુળતા ધરે,
એ પંચ ઇંદ્રિયના વિષય પ્રતિકુળ વરતે નહિ કદા,
એવું અચિંત્ય છે મહાત્મ્ય ત્હારૂં નમસ્કાર કરૂં સદા. ૩૩
પ્રતિપક્ષી ભુત અનાદિના તે કામની કૃતિ ત્હેં કળી,
સહાયક થવા તસ ભયથી માનું ઋતુ સમકાળે ફળી
એ ઋતુ સઘળી નાથ ત્હારા ચરણ કમલ ભજે સદા,

નહિ ટાઢ કે નહિ તાપ શરદી સૂષમ કાળ સદા સુદા ૩૪
જે ભૂમિને તુજ ચરણકમળોથી થવાનો સ્પર્શ છે,
તે ભૂમિને દેવો સમારે મન અતિ ઉત્કર્ષ છે,
જળ સુગંધિ વૃષ્ટિ અને વળી પુષ્પ દિવ્ય સુ પુંજથી,
પુજે ભૂમિ તે પંચવરણી પુષ્પની શુભ કુંજથી ૩૫
ત્રૈલોક્ય પૂજ્ય સદા વિહગ પ્રદક્ષિણા દે ઉલ્લસે,
તો આપથી પ્રતિકુળ થતા મનુષ્યની શી ગતિ થશે?
એ ખેદ અમને થાય છે પણ સદા સમભાવી તમે,
સમ મિત્ર શત્રુ છે તમારે કૃપાસાગર મન ગમે ૩૬
તે સંજ્ઞી પંચેદ્રિય મનુષ્યાદિકનુ વિપરીત પણુ,
નવ આપની પાસે ટકે ભાળી પ્રભા રૂપ પ્રભુ તણુ,
છે સમીર એકેંદ્રિય પણ પ્રતિકુળતાનો પરિહરે,
તો અન્યનુ કહેવુજ શુ વા વાય શુભ સુરભી ધરે? ૩૭
આશ્ચર્ય એ પ્રભુ પંથના પાદપ નમે મહા મહાગૌરવી,
મસ્તક કરી નીચા નમે કૃત કૃત્ય માને આત્મથી,
તો વ્યર્થ મસ્તક ધર્યુ ધડપર કેમ મિથ્યા દૃષ્ટિએ?
ભીંજે ન મગશીળ જનાગો મુદાય સારી વૃષ્ટિએ ૩૮
વીતરાગ સેવાના જઘન્યથી ક્રોડ દાનવ દેવતા,
હાજર રહે ન કરે પ્રમાદ સુ પુણ્યથી પ્રભુ સેવના,
અજ્ઞાનને છો જ્ઞાનચક્ષુ પાંગળાને યષ્ટિ છો,
ભવિને ભવોદધિ પાર તરવા સેતુ અમૃત વૃષ્ટિ છો ૩૯
નવ શોક એવુ અશોક પાદપને ભ્રમર ભાંકારવી,
ગાતો અને પત્રાદિ હલને નાચતો એમ તારવી,
વળી આપના ગુણ ગાયથી હોય રક્ત તેમ તનુ માનવી
દ્વાદશ ગણુ જમ માન પણ ગયુ માન પ્રભુ ગુણગાનથી. ૪૦
તુજ દેશનાની ભૂમિ મધ્યે એક યોજનમા નરે,
જમ ડીંટડા નીચે રહેલા પુષ્પ દેવો પાથરે,
જાનુ પ્રમાણ તે દિવ્ય પુષ્પો પાથરી સ્વાગત કરે,
વિબુધો ન ચૂકે મળ્યો અવસર ભક્તિ સાચી આદરે ૪૧
વૈરાગ્ય વ્યંજક મનોરંજક માલકોશ સુ રાગમા,
વીણાદિ વાદ્ય દેશના ધ્વનિ દિવ્ય વિસ્તારે રમા,
એ દેવ પ્રગીત રાગને ગુણ ગ્રામથી વિસ્મય થતા,
કરી ડોક ઊંચી મુખે મૃગલા પ્રભુ સન્મુખ તે જતાં. ૪૨

જે ચંદ્રકર સમ ધવળ ચામર મુખ સમિપ ઊડે સદા,
માનુ મુખારવિંદ સેવવા તે હંસ યુગલ રહ્યા મુદા,
ઝીલે પ્રશમરસ ઊભય દૃષ્ટિ વદનકમળ પ્રસન્ન છે,
વામાંગ નહિ વામાંગના હરિહર સરાગીથી ભિન્ન છે. ૪૩
આરૂઢ સિંહાસન થઇ દ્યો દેશના જે અવસરે,
આવે હરણીયાં સેવવા હરિ માનું બોધ સુણી ડરે,
પ્રભુતરણ તારણ દુઃખ નિવારણ સુમતિ દ્યો કુમતિહણી;
વીતરાગ બોલી અંતકાળે આપ છો ત્રિભુવન ધણી. ૪૪
જેમ શશિ નિજ કાંતિ વડે આપે પ્રમોદ ચકોરને,
તેમ આપ ભાસંડળ થકી આનંદ દ્યો ભવિ મોરને;
જગતાત છો વિખ્યાત વસુધા વર્ણ અષ્ટાદશ વિષે,
હું નમું બે કર જોડી ત્હમને સર્વ વ્યાપક દશ દિશે. ૪૫
નભ વિષે રહીને દુન્દુભિ પ્રતિધ્વનિ પ્રભુ આગળ કરે,
છે જગત્‌ના સૌ દેવમાં ઉત્કૃષ્ટ દેવ બિરૂદ ધરે;
ઐશ્વર્યને ઠકુરાઇ ત્હારી દેવ દેવાધિ પણું.
જાહેર કરવા જગત્‌માં માનું સુભાગ્યજ તે તણું. ૪૬
પ્રભુ શિર પર ઉપરા ઊપર ત્રણછત્ર રહી સૂચવે યથા,
સમ્યક્ત્વ આદિક ગુણકમો સમ પ્રભુ પ્રકર્ષ જણાવતા;
ત્રિભુવન વિષે નહિ નાથ સમ એમ છત્ર ત્રઇણ કહે મુદા,
વીતરાગ નિર્મળતાદિ ગુણથી શોભતા છે સર્વદા. ૪૭
હે નાથ એ પ્રાતિહાર્ય લક્ષ્મી ચમત્કાર પમાડતી,
કોણ કોણ મિથ્યા દૃષ્ટિ પણ આશ્ચર્ય નવ પામે અતિ?
ઠકુરાઇ ત્હારી જોઇ ભાવજન બોધ પામે સર્વદા,
રહી ચરણ કમળે ભ્રમર સમ ગુણગ્રામ કરતા તે મુદા. ૪૮
વીતરાગ રાગ ભુજંગના વિષ વ્યાપ્ત થઇ મ્હેં જે કર્યાં?
તે કર્મ મર્મ કઠોર હું નવ કહી સકું જગદિશ્વરા!
જે કદી ન કરવા યોગ્ય મારી ગુપ્ત કૃતિઓશી કહું?
ધિક્કાર મુજને પડો સ્વામી સર્વ જાણો નવ લહું ૪૯
હે નાથ! હું સંસાર સુખ આશક્ત વિરક્ત કદા કદા,
કદી ક્રોધ યુક્ત કદાચ ઉપશમવાન્ હું સ્વામી યદા.
અહા! રાગ દ્વેષને મોહ આદિકે મ્હને આવાગમનમાં.
કૌતક થકી મર્કટ તણી જેમ નચાવ્યો ભવ ભવનમાં. ૫૦

હે નાથ ! ત્હારો ધર્મ પામ્યો છતા મન વચ કાયના !
વ્યાપારથી કીધ દુરાચારો અશુભ કૃત્ય કષાયના,
તે પાપરૂપ અગ્નિ મૂક્યો મ્હેં મસ્તકે હું શું કહું ?
મન વચન કાયાના અસદ્ ઉપયોગથી મ્હેં દુ:ખ લહ્યું ૫૧
ત્રૈલોકય રક્ષક છતા ત્રાતા, મોહ આદિક ચોરટા !
મમ જ્ઞાન દર્શન ચરણ રૂપ રત્નો હરી લે સામટા
તેથી હતાશ થઈ હણાયો નાથ શરણે આવીયે
હે દીનાનાથ દયાળ તારો ભક્ત છુ હું ભાવીયો ૫૨
વીતરાગ બહુ તીર્થો ભમ્યો હું આપ તારક જાણીયા
બીજા અનેક દેવ ગાઢ દોષ પિછાણીયા,
તેથીજ ત્હારા ચરણ વળગ્યો નાથ અળગો નવ કરો,
તારો ઉતારો પાર એકજ નાથ ત્હારો આશરો ૫૩
હે પ્રભુ આપકૃપાથકી જગી યોગ્યતા પામ્યો ખરી,
તો ઉદાસિન બની નાથ મ્હારી ઉપેક્ષા ત્હેં કેમ કરી ?
મહારાજ જગ શીરતાજ મ્હારી લાજ રાખો સર્વથા,
મ્હોરા ન મ્હેર કરે યથાતો ભક્ત વત્સળ ની કથા ! ૫૪
હે તાત ! આપજ એક જ્ઞાતા કાર્ય કુશળ હૃદય રમો,
નહી કૃપાળુ તમ વગર બીજો કૃપા પાત્ર ન મુજ સમો
તેથી પ્રભુ કરવુ ઘટે તે કરો ઢીલ વગર મુદા,
સન્મુખ ભાળી પ્રસન્ન વદને અભય આપો સર્વદા ૫૫
હે પ્રભુ ! મ્હારા પાપની નિંદ્યા સુકૃત અનુમોદના
કરતો થકો હું અન્ય શરણ રહિત તારણ કરે સુદા
પ્રભુ શરણ આવ્યા શત્રુની પણ મિત્ર સમ રક્ષા કરે
એ ધર્મ ક્ષત્રીનો છતા નિજ ભક્તને કેમ પરહરે ! ૫૬
કૃતકારિત ને અનુમોદનાથી મન વચન કાયા વડી
મુજથી થયેલુ પાપ મિથ્યા થાઓ એ માગુ નકી,
જેથી પ્રભુજી ! પુનર્ભાવે થાય પાપન ફરી ફરી.
અંત:કરણથી માફ માગુ કરેલા અઘની ડરી ૫૭
હે પ્રભુ ! ત્હારા માર્ગને અનુસરી રત્ન ત્રઇ તણું
મ્હેં કર્યું આરાધનથી સુકૃત હું અનુમોદુ ઘણું
ભૂલો પડયો ભવ પથમા ગ્રહીહાથ પંથ બતાવીએ
હે નાથ ! ઓથ અનાથની ઝે સાથ રાખી નભાવીએ ૫૮

સૌ અરિહંતાદિકના અર્હંતપણાદિક ગુણજે.
તે સર્વ મહાનુભાવના ગુણ અનુમોદું ગ્રહણજે.
ઉપકારિના ઉપકારનું હું કરજ નવ વાળી શકું?
કરી સ્તુતિ ભક્તિ સહેજ કરજ અદા કરૂં સન્મુખ રહું. ૫૯
મ્હેં આપનું ને આપના અનુષ્ઠાન ફળ રૂપ સિદ્ધનું
વળી તેમ શાસન રસીક મુનિનું અને પ્રવચન રૂદ્ધિનું,
એ સર્વનું મ્હેં હૃદય શુદ્ધિથી શરણ શુભ આદર્યું,
જીવ જાય તો શું થાય પણ અન્ય મતિ નવ મન ધરૂં? ૬૦
હું સર્વ જીવોને ખમાવુ ક્ષમા સૌ મુજ પર કરો,
છું અનન્ય શરણાંગત પ્રભુ હું ભક્તનો અનુગ્રહ કરો,
મુજને સદા સૌ જીવ પર હિત બુદ્ધિ હો માગું મુદા,
તો મળ્યુ શાસન ફળ્યુ માનુ સફળ જન્મ સદા યદા ૬૨
હું એકલો છું નથી કોઇ મમ કોયનો હું નથી પ્રભુ
એવો છતાં તુજ ચરણ શરણે નથી દીનતા હે વિભુ!
એ એકત્વાદિ ભાવ ભાવું હરો ભવ ભય આપદા,
વહેલાજ મોડા તારશો તો ઢીલ શી કરવી યદા? ૬૩
સુપસાય પ્રભુનો છતાં પણ જ્યાં સુધી મુક્તિ નવ મળે,
ત્યાં લગી શરણાંગત ગણી વત્સળપણું ન તજો પળે,
ત્હેં અધમ હિંસક પ્રાણી ને મહાપાપીઓને ઉદ્ધર્યા,
તો એક મુજને તારતાં કેમ કૃપણતા રાખો જરા? ૬૪
વીતરાગ સર્વ હિતેચ્છુ છો એકાન્ત એવા આપને,
વિનવાય નહિ કદી મધુર વચને તદૃપિ બાલક બાપને.
જેમ નિર્વિકારે વચન કાંઇક કઠોર કહે પણ શિશુ ગણી,
તે મોદ પામે તેમ સ્વીકારો હૃદય શુદ્ધિ મુજ તણી. ૬૫
પ્રભુ પાદપીઠે લુંઠતા મુજ શિર પડી રજ ચરણની,
મમ પુણ્યના પરમાણું કણ રૂપ માનું તે શુભ ચરણની.
[illegible] તે મમ શિર સ્થિર રહો માગું મોક્ષ થતાં લગી
તે રજ નથી અક્ષિપ્ત છે એ મુક્તિપુરિની વાનગી. ૬૬
રોમાંચ પ્રભુના દર્શને પામી પ્રમોદે ખડાં થયાં,
બહુ ભવ ભ્રમણથી પુષ્ટ થઇ કુવાસનાનાં મૂળ ગયાં,
રોમાંચ કંટક વ્યસનોનાં મિથ્યાત્વ ગસડી નાંખજો,
એ મુજ નાથ સહાય કરી તુમ ચરણકમળે સ્થાપજો. ૬૭